

Dialect, van schoot tot school?

Dialect, van schoot tot school?

**Lezingen van de derde internationale
streektaalconferentie, gehouden op
6 juni 2008 te Rilland.**

**redactie: Roeland van Hout
Veronique De Tier
Jos Swanenberg**

Inhoud

Ten geleide

Op 6 juni 2008 vond de streektaalconferentie ‘Dialect, van schoot tot school?’ plaats in het klooster van Rilland, provincie Zeeland. De conferentie was een vervolg op eerdere bijeenkomsten waarin streektaalbeleid centraal stond, ‘Lang leve de dialecten. Streektaalbeleid in Nederland’(Maastricht 2006) en ‘Streektaalbeleid en duurzaamheid’ (Noordwolde 2007).

Het thema van de conferentie in Rilland werd geïllustreerd met stellingen als “Dialect is slecht voor de carrière van mijn kind! Dialect hoort niet thuis op school. Dialect moet bestreden worden. Hebben we niet al genoeg te doen in het onderwijs? Voor mijn kind alleen Engels.” Naast taalbeleidsmakers, betrokkenen bij de streektaalen, taaluitgevers en taalonderzoekers was zeker ook het onderwijs goed vertegenwoordigd in het publiek in Rilland.

Dialect als de taal op schoot heeft al veel terrein verloren. Anderzijds genieten dialecten volop belangstelling. In delen van het Nederlandse taalgebied worden zij onder de noemer van cultureel erfgoed in bescherming genomen en in andere delen krijgen zij een officiële status als regionale taal. Daardoor wordt er in het onderwijs de laatste jaren wat meer aandacht aan dialecten besteed, maar is dat voldoende? Wat zijn nu precies de wetenschappelijke argumenten voor en tegen dialect in de opvoeding, in de primaire (de schoot) dan wel de secundaire socialisatie (de school)? Hoe gaan de scholen tegenwoordig met de lokale dialecten en streektaalen om? Moeten we het domein van de secundaire socialisatie prijsgeven?

Tijdens de conferentie kwamen achtereenvolgens aan het woord Roeland van Hout (Radboud Universiteit Nijmegen), Jos Swanenberg (Erfgoed Brabant), Veronique De Tier (SCEZ), Kathy Rys (Universiteit Gent), Ton Vallen (Universiteit van Tilburg), Hans Van de Velde (Universiteit Utrecht) en Geert Driessen (Radboud Universiteit Nijmegen). Voorbeelden uit de praktijk kwamen vervolgens aan bod in de presentaties van Git Grosfeld en Marianne Wierckx (Dialectgenootschap De Berregse Kamer uit Bergen op Zoom) en Wim Heijmans (docent basisonderwijs, Kerkrade). De afsluitende woorden op de conferentie waren van gedeputeerde van cultuur in Zeeland Harry van Waveren.

Deze bundel bevat de teksten van de genoemde presentaties en wil daarmee een bijdrage leveren aan de discussie over dialect en onderwijs.

Roeland van Hout, Veronique De Tier, Jos Swanenberg

Openingswoord bij de derde internationale streektaalconferentie

Geachte aanwezigen,

Van harte welkom in het Klooster van Rilland, al meer dan een eeuw een gast-vrij oord. Eerst als klooster van de paters kapucijnen en sinds enige tijd als hotel en conferentiecentrum. De eerste streektaalconferentie vond plaats in Maastricht, het uiterste zuidoosten van Nederland. Voor de tweede conferentie waren we te gast in Noordwolde in het noordoosten. Hier in Rilland zoeken we het zuidwesten op. We zitten op de grens van Zeeland en Noord-Brabant en op een boogscheut van Vlaanderen.

Het programma vermeldt dat iemand van de Toon Weijnen Stichting het openingswoord zal uitspreken. De naam 'Toon Weijnen' klinkt u ongetwijfeld vertrouwd in de oren. In zijn lange leven heeft Toon Weijnen zich op een bijzondere wijze ingezet voor de dialectologie. Dat zijn naam nu ook aan een stichting verbonden is, behoeft enige toelichting. De Stichting Toon Weijnen is ontstaan uit de Stichting het Brabants. Deze wil kort gezegd alles stimuleren wat tot doel heeft het bestuderen, beschrijven en in standhouden van het Brabants dialect. Binnenkort zal deze stichting met twee andere stichtingen opgaan in een brede erfgoedstichting.

Binnen de Stichting het Brabants leefde al enige tijd het idee te komen tot een bijzondere leerstoel voor het Brabants. Om dat idee ook daadwerkelijk gestalte te geven is in 2007 de Toon Weijnen Stichting in het leven geroepen. Toon Weijnen heeft daar kort voor zijn overlijden met instemming op gereageerd. De bijzondere leerstoel omvat een bijzonder hoogleraarschap aan de Universiteit van Tilburg en een lectoraat aan de Fontys Hogeschool, beide functies beslaan één dag per week.

In het kader van deze derde streektaalconferentie is het wellicht interessant te weten dat Toon Weijnen thuis en op school geen dialect sprak. Zijn vader, hoofd der school te Fijnaart, hechtte grote waarde aan het Algemeen Nederlands. Dialect vormde daarvoor in zijn ogen een bedreiging. Pas tijdens zijn studie in Nijmegen kreeg Weijnen belangstelling voor dialect. Zijn leermeester, de legendarische Jac. van Ginneken, bracht hem er zelfs toe te promoveren op een dialectologisch onderwerp. Weijnens promotieonderzoek vormde o.a. de basis van het latere *Woordenboek van de Brabantse Dialecten* dat in 2005 voltooid werd. Overigens werd ook in het gezin van Toon Weijnen geen dialect gesproken. Vader Toon las zijn kinderen wel eens wat voor uit de gedichten van de Tilburgse priester-dichter Piet Heerkens, maar stelde het niet op prijs dat zij zelf dialect spraken.

Dat neemt niet weg dat Weijnen net voor de Tweede Wereldoorlog in zijn eerste jaren als docent Nederlands aan het Sint Norbertus Lyceum in Roosendaal zijn leerlingen al aanspoorde tot dialectonderzoek. Lang voor de medewerkers van de Nijmeegse Dialectcentrale aan veldwerk gingen doen, bezochten Weijners leerlingen zegslieden in West-Brabant. Zij hanteerden daarbij de befaamde vragenlijsten.

U ziet het: dialect en onderwijs hebben al jaren een band. Het bestuderen van dialect, maar ook het schrijven in dialect en het vertolken van dialectmuziek is ook nu nog voor een belangrijk deel in handen van mensen uit het onderwijs. Vandaag staan we stil bij de vraag welke rol de basisschool kan spelen waar het gaat om dialect. Is dialect echt een bedreiging voor de loopbaan van de leerlingen? Is het dialect niet op zijn retour? Waarom zouden we er nog aandacht aan besteden? Is er in het overladen lesprogramma van de basisschool nog tijd beschikbaar om aan de kinderen iets te vertellen over wat Weijnen zo mooi noemde “Wezen en waarde van dialect”? En als die tijd beschikbaar is, wat bieden we de kinderen dan aan? En hoe bieden we het aan? Op al deze vragen proberen we vandaag een antwoord te geven.

Wij wensen u een leerzame en genoeglijke conferentiedag toe.

Michel de Koning,
vice-voorzitter Stichting het Brabants en Toon Weijnen-stichting.

Van Krummels tot Prentepraot

De schoolaanpak in het Nederlandse taalgebied.

Roeland van Hout, Jos Swanenberg, Veronique De Tier¹

Inleiding

Van Krummels tot Prentepraot, zo heet ons overzicht over de diverse manieren waarop in Nederland en Vlaanderen met de dialecten op school wordt omgegaan. Mooie dialectwoorden, die toch een bescheidenheid lijken te impliceren over de rol van dialect op school.

De periode waarin men schoolgaat, wordt ook wel de periode van de secundaire socialisatie genoemd. Dat is de aanpassing aan de normen van de samenleving, als dat niet meer (alleen) binnen het gezin plaatsvindt (want dat is de primaire socialisatie), maar vooral ook onder leeftijdsgenoten.

Wanneer we het hebben over dialect en school, dan mogen we het Kerkrade-project toch wel als het klassieke project definiëren, en dat project was zeker niet bescheiden van aard en opzet. In de afsluitende innovatiefase in het begin van de tachtiger jaren van de vorige eeuw komt het dialect nog ter sprake als voertaal en als hulptaal in het basisonderwijs. Die terminologie past in de termen van tweetalig onderwijs en tweetalige onderwijsmodellen (Baker 2006). In de tweede helft van de jaren negentig is van die aanpak weinig overgebleven. Wat in elk geval wel resteert, is de discussie over de relatie tussen dialect spreken en schoolsucces. De ervaring in de laatste jaren van nieuw onderwijsmateriaal rondom dialect lijkt vooral van doen te hebben met de erkenning van de streektaal; in elk geval valt ze met die erkenning samen. Het heeft even geduurd maar sinds enkele jaren is er vooral nieuw materiaal beschikbaar gekomen in het Nedersaksische gebied en in Nederlands Limburg, zo zullen we verderop zien in ons overzicht.

Vooraf kan vastgesteld worden dat niet langer de ambitie bestaat om leerlingen in het basisonderwijs of voortgezet onderwijs actief het dialect als spreektaal te leren of actief het dialect in de schoolcontext te gebruiken. Dialect geldt in deze nieuwe methoden dus niet meer als voertaal of hulptaal, zoals in het Kerkrade-project.

Kernwoorden in de nieuwe aanpak zijn positieve attitudevorming, bewustwordingsprocessen, emancipatie, kennis over het dialect en bekendheid met het

dialect. Kinderen dienen heden ten dage via school op de hoogte te raken van het culturele erfgoed in hun directe omgeving en van de eigenheid van hun leefomgeving, van hun identiteit. Het ambitieniveau is beduidend anders dan dat van het Fries, maar dat staat dan ook op een hoger beschermingsniveau. De vorige Twentse streektaalconsulent Bert Groothengel verwoordt de gedachte achter de nieuwe aanpak als volgt: “Op de basisschool moet aan kinderen in de eerste plaats Nederlands worden aangeleerd. Niet de basisschool is dus de aangewezen plek waar kinderen moeten worden onderwezen in de “moederspraak”, maar dit dient te gebeuren, net als het aanleren van normen en waarden, aan het thuisfront. (...) Twents moet thuis geleerd worden. Ik pas voor Friese toestanden, waar Friezen en niet-Friezen verplicht zijn om de Friese taal te leren. Een fenomeen waar lang niet iedereen op zit te wachten”. Eigenlijk mogen we in dit kader niet vergeten een onderscheid te maken tussen het Fries als standaardtaal, de erkende regionale taal in Friesland, en de lokale varianten daarvan, de Friese dorpsdialecten, maar dit terzijde. De boodschap van Groothengel is duidelijk, hij past voor Friese toestanden.

Wat is er de afgelopen jaren beschikbaar gekomen en hoe is dat verdeeld over het Nederlandse taalgebied? Dat zullen we in ons overzicht inventariseren. Er blijken grote verschillen te bestaan tussen Nederland en Vlaanderen en binnen Nederland tussen de randstad en de landrand. Eerst willen we echter nog even stilstaan bij de vraag of er wellicht een landelijk beleid is, wellicht gestuurd door het taalvariatiereport dat enkele jaren geleden het licht zag onder auspiciën van de Taalunie.²

De Taalunie

Op grond van het Beleidsadvies opgesteld door de Werkgroep Variatiebeleid (in 2003) beveelt de Raad voor de Nederlandse Taal en Letteren aan “dat de Taalunie bevordert dat er in het schoolcurriculum elementen worden ingevlochten die ertoe leiden dat tolerantie en waardering ontstaan voor niet-dominante taalvormen en cultuurpatronen, mede met het oog op de bevordering van interculturele communicatie” (Aanbeveling 18). Verderop zegt zij: “Onder de niet-standaardvariëteiten van het Nederlands nemen de dialecten een prominente plaats in, vanwege hun lange geschiedenis, hun cultuurhistorische waarde, en de rol die ze spelen in de regionale communicatie, vooral buiten het publieke domein.” Tot een tolerante houding en een positieve attitude ten aanzien van niet-standaardvariëteiten van het Nederlands kan volgens de Werkgroep in belangrijke mate worden bijgedragen door de verspreiding van goed onderbouwde informatie over taalvariatie, over de functionaliteit van de niet-

standaardtalige variëteiten en hun relatie tot de standaardtaal, over fenomenen als dialectverandering, regiolectisering, dialectverlies enz. De verspreiding van dergelijke informatie moet plaats vinden via de media en het onderwijs. Meer in het bijzonder adviseert de Werkgroep vervolgens dat taalvariatie buiten de standaardtaal meer aandacht krijgt in het primair en voortgezet/secundair onderwijs. De Werkgroep beveelt de volgende acties aan:

- het maken en doen uitzenden van radio- en televisiespots;
- het laten verschijnen van 'advertenties' in de belangrijkste kranten en tijdschriften in Noord en Zuid;
- het maken van een lespakket of een beeldverhaal dat gratis in het onderwijs verspreid zal worden;
- het maken van een bondige brochure die gratis verspreid zal worden in scholen, bibliotheken, gemeentehuizen en boekhandels;
- het maken van een website die aan het Taalunieversum gekoppeld moet worden (het adres zal ook via de andere kanalen verspreid worden);
- het verspreiden van brochures (en het bekendmaken van de website) in landen waar Nederlands als vreemde taal wordt onderwezen.

Bovendien moet er aandacht zijn voor de functies van regionale en sociale variëteiten van het Nederlands die belangrijk zijn voor de identiteit van de taalgebruiker en de context waarin hij communiceert.

Dat klinkt allemaal prachtig, maar in het meerjarenbeleidsplan 2008-2012 van de Taalunie "Nederlands zonder drempels" komt het woord dialect niet voor en streektaal evenmin. Het wachten is op initiatieven van de Taalunie, zo lijkt het, maar er zijn geen voortekenen dat er iets staat te gebeuren. De Taalunie heeft andere prioriteiten. Anderen zullen het moeten doen en hebben het al gedaan. De nationale overheden leveren overigens evenmin bouwstenen aan voor een overkoepelend beleid, laat staan concrete middelen.

Overzicht van de aanpakken

Friesland

In de provincie Friesland is sprake van een bijzondere situatie aangezien er naast het Nederlands en naast de lokale dialecten nog een taal is, die bovendien volop aandacht in het onderwijs krijgt. Het Fries geniet immers al lange tijd een officiële status. Duitsland en Nederland erkennen het Fries als autochtone *minderheidstaal*. Als zodanig geniet de taal nu ook bescherming onder het *Europees handvest voor regionale en minderheidstalen*. Friese Taal en Letterkunde is in Friesland een keuzevak waarin examen kan worden gedaan op het *havo* en

vwo. Verder zijn er studierichtingen Fries aan de *Universiteit van Amsterdam*, de *Rijksuniversiteit Groningen*, de *Christian-Albrechts-Universität* in Kiel en de *Universität Flensburg*. Bijvakken Fries worden door vele universiteiten in Europa aangeboden.

Voor de voorschoolse periode is Tomke en de Sânglê-s-rige en voor het onderwijs Studio-F (BO) en Freemwurk (VO) ontwikkeld. Onderwerp is hierbij het Fries als regionale taal. Maar volgens Eelke Goodijk van het Taalsintrum Frysk is er ook aandacht voor de Friese dialecten in het onderwijs, voor lokale uitspraak- en woordenschatvariëteiten. Afzonderlijke lesmethoden zijn er voor de Stellingwerven (met zoals gezegd Nedersaksische dialecten) en 't Bildt (waar een mengdialect van Fries en Hollands gesproken wordt). Daar kent men zelfs viertalige lesbrieven (Nederlands, Engels, Fries en Bildts). Het Taalsintrum zet vooral in op het meertalig denken, het vormen van een breder besef van meertaligheid. Aandacht voor de verschillende talen is wel duidelijk in blokken verdeeld om interferentieproblemen te voorkomen.

Erkende streektalen

Erkende streektalen (regionale talen) hebben meestal een structurele, onderwijsbrede en provinciebrede aanpak wat dialect/streektaal in het onderwijs betreft. In het Nederlandse taalgebied gaat het over Nederlands-Limburg en over het Nedersaksisch

Nederlands Limburg

In Nederlands Limburg is de laatste jaren enorm geïnvesteerd in educatie. Educatie is immers een van de werkdomeinen uit de 'meerjarenvisie streektaalbeleid 2007-2010': het onder de aandacht brengen van en het vergroten van de kennis over de Limburgse streektaal door het ontwikkelen van lesmateriaal ten behoeve van peuterspeelzalen en van basis- en middelbaar onderwijs. Er bestaat ondertussen een versie voor het basisonderwijs en een voor het voortgezet onderwijs.

Dien eige taal voor het basisonderwijs

In 2005 verschenen de eerste boekjes van een schoolaanpak voor het basisonderwijs, met als titel *Dien eige taal*. Het zijn boekjes waarin het gaat om attitudevorming van tienjarige leerlingen rond verschillende talen - dus ook het plaatselijke Limburgs - in hun eigen omgeving. Het is niet de bedoeling dat de leerlingen in de klas Limburgs gaan leren, maar als ze dat toevallig wel doen is dat mooi meegenomen. Wel kunnen stukken van de boekentekst dienst doen als naslagwerk, zoals de stukjes over het spellen van het Limburgs. Het meest

opvallende in deze aanpak is wel, dat de eigen taal (het lokale dialect of het Nederlands) die de leerling als eerste taal mee de klas in brengt, de taal is van het boekje dat door die leerling gebruikt wordt. Is die taal Limburgs, dan staan er grote stukken tekst in het Limburgs in het boekje (hieronder staat voor welke dialecten dit intussen beschikbaar is). Is die taal Nederlands, dan zijn diezelfde stukken in het Nederlands. Dat betekent dus dat de individuele leerlingen in de klas dus soms verschillende boekjes gebruiken. Maar dat is geen probleem omdat de teksten in het Nederlands helemaal parallel lopen aan de teksten in het Limburgs. De boekjes zijn identiek uitgevoerd en met kleuren (blauw en bruin) worden de twee verschillende talen aangegeven.

De 'Limburgse boekjes' verschijnen in verschillende Limburgse dialecten. Als eerste zijn uitgaven in het Roermonds, het Brunssums, het Sittards en het Geleens samengesteld. Samen met het boekje in het Nederlands en de docentenhandleiding vormde dat het pilotproject van deze aanpak. In 2006 zijn leerlingenboeken in het Venloos, Kerkraads, Maastrichts en Weerts verschenen, en in 2007 is een Echtse variant uitgegeven. Iedere onderwijsgevende kan met deze boekjes uit de voeten. Men hoeft zelf geen Limburgs te spreken om ze met de leerlingen door te werken. Het gaat dus niet zozeer om het leren van een dialect, maar om attitudevorming, een gegeven dat we ook in andere projecten veelvuldig zullen zien.

Ondertussen werken er 75 scholen verspreid over heel Limburg met *Dien eige taal* en zijn er van verschillende boekjes al herdrukken gemaakt.

Wiejer in dien taal voor het voortgezet onderwijs

Voor het voortgezet onderwijs bestaat in Limburg sinds 2006 een schoolaanpak die in opzet identiek is aan die voor het basisonderwijs: *Wiejer in dien taal*. Die aanpak is bedoeld voor leerlingen van 14-15 jaar en focust eveneens op de tweetaligheid in Limburg. Beschikbaar zijn nu het docentenboek en het Nederlandse, Roermondse, Sittardse en Geleense leerlingenboek. Andere vertalingen verschijnen in de loop van 2008.

Beide schoolaanpakken werden gesubsidieerd door de Provincie Limburg en konden gratis aan scholen ter beschikking worden gesteld.

Nedersaksisch (Groningen, Drenthe, Stellingwerven, Twente, Achterhoek)

Nedersaksisch is net als het Limburgs erkend als streektaal. In Groningen begon de streektaalfunctionaris Siemon Reker al in 1984 (lang voor de erkenning dus) met het gratis verstrekken van leespakketten met teksten en suggesties op

allerlei terreinen (*'t Joar rond*) over dialect aan alle basisscholen. Daarna werkte ook de Stichting Grunneger Toal nog *Van heuren tot zeggen* uit.

Sindsdien komen daar steeds nieuwe producten bij die in het onderwijs gebruikt kunnen worden. Er is een hele reeks boeken op de markt. Als we alleen de recentste periode bekijken dan zien we dat Groningen voor elk niveau van het onderwijs iets heeft ontwikkeld.

Lesboeken voor het volwassenenonderwijs, een bundeling van essays ter ondersteuning van het onderwijs, samengesteld en geschreven door een aantal docenten Gronings. Er bestaat ook een actuele bloemlezing van de Groninger Letterkunde. Recent verscheen een spreekcursus Gronings.

Toverbalen is een driedelige lesmethode voor het basisonderwijs. Aan de hand van allerlei thema's wordt kort aandacht besteed aan het Gronings. Deze methode werd ook overgenomen in Drenthe en Twente. Door een kwartiertje aandacht te vragen voor streektaal, worden kinderen al heel vroeg in contact gebracht met de taal die in hun eigen regio werd of wordt gesproken.

Op dit ogenblik wordt er heel veel gewerkt met de leskist Gronings: Leerlingen van de PABO Hanzehogeschool hebben een *Grunneger Leskist* voor het basisonderwijs ontwikkeld. Deze kist is uitermate geschikt voor projectonderwijs. Het lesmateriaal bestaat uit muziek, spellen, verhalen, taalboeken etc. Voor zowel de onderbouw als voor de middenbouw en de bovenbouw is er lesmateriaal, zoals een voorleesboek, cd's met themawoorden en liedjes en muziekteksten, poppen, wandkleed en spelkaarten, taalboek en werkboek, een spel Grunneger Ganzebred, Groningse verhalen van Kunny Luchtenberg in boekvorm en cd, dvd Weermannen TV Noord met opdrachten; het spel Laandjepik, een Groningse vlag, een kookboekje en woordenboeken. De leskisten Gronings zijn een groot succes. De kist is bijna altijd uitgeleend aan scholen die er mee willen werken. Een dergelijke leskist bestaat ook in Drenthe. In Zeeland kent men de leskist ook, maar hier wordt ze vooral ingezet in verband met archeologische vondsten en vindplaatsen in de provincie.

Ook in Drenthe is al heel wat voorhanden voor het onderwijs. Jan Tissing begon jaren geleden al lesmateriaal te ontwikkelen. Voor de onderbouw is er *Van kabouters, knienen en doezendpoten*, voor groep 5 en 6. Groep 7 en 8 heeft het lessenpakket *Streektaal*.

Daarnaast werden nog wat nevenproducten ontwikkeld zoals voorleesboekjes (bijv. *Peter en de Wolf in het Drents*). De Provinciale Bibliotheekcentrale heeft voor groep 1 tot en met 3 de collectie *Drie x Drèents*. Dit pakket bestaat uit drie prentenboeken in het Drents met mogelijkheden tot verwerking.

Momenteel zitten in het cultuuraanbod dat via Kunst & Cultuur Drenthe in het Cultuurmenu naar de scholen gaat, voor de basisschool: *zingen in 't Drèents, veurlezen in 't Drèents, streeктаolpop* en *taolschat, schat an taol*. Onlangs is daar het lespakket *Krummels* nog bijgekomen. *Krummels* is geen lesmethode, maar een verzameling van 120 lessen in de vorm van verhalen, gedichten en liedjes. Er zijn mappen voor de onderbouw, voor groep 4 en 5 en voor de bovenbouw. In elke map zitten ook nog twee cd's. Het is te vergelijken met de Groningse *Toverbalen*.

Ten slotte is er ook hier nog de leskist *Speulenderwies* met vijf verschillende onderdelen, zoals het Drenthespel met vier soorten vragen over Drenthe (algemeen, cultuur, taal, natuur); een memoryspel; een woordenquiz dat eigenlijk een spel is met aandacht voor 'Drentismen', praatplaten enz.

Samen met onderwijsorganisatie Kobalt wil Drentse Taol nu het project *Klaor veur de Start* gaan uitvoeren. Dit project richt zich op peuters en heeft als doel om de taalontwikkeling van kleine kinderen te stimuleren. Hierbij wordt de streektaal niet vergeten, maar wordt er juist gebruik van gemaakt om tot betere resultaten te komen.

Voor het voortgezet onderwijs is er tot slot nog een korte cursus Drents over de streektaal (*Snittersessie Drents*) en een workshop poëzie (poëzie in het Drèents en in het Nederlands).

De Stellingwerven zijn altijd voorlopers geweest op het vlak van dialect en onderwijs. Ook hier is dus op alle niveau's iets voor het onderwijs te vinden. In het basisonderwijs wordt in de gemeenten Oost- en West-Stellingwerf in structurele zin aandacht besteed aan het Stellingwerfs en dat is verwoord in het schoolwerkplan. Het gaat hier voornamelijk om passieve beheersing van het geschreven Stellingwerfs door o.m. aanbidding van een drietal periodieken voor kinderen en om taalbeschouwingsonderwijs in projectvorm. Het Stellingwerfs maakt structureel deel uit van het onderwijs in heemkunde. Heemkunde neemt in verreweg de meeste Stellingwerfse scholen de plaats in van het onderwijs in het Fries. De Stichting Stellingwarver Schrijversronte verzorgt jaarlijks een cursus Stellingwerfs voor beginners, en om de twee jaar een vervolgcursus. Daarnaast zijn er schrijfcursussen.

Ook in Twente is er heel wat gedaan rond dialect en onderwijs. De streektalconsultant van Van Deirse Instituut (nu Twentse Welle) ontwikkelde daar het lespakket Twents op de basisschool naar het voorbeeld van Groningen en Drenthe: het *Twents Kwarteerken*. Bert Groothengel zei in een artikel over dia-

lect en onderwijs in *Alledaagse Dingen* “Het feit, dat het aanleren van normen en waarden een taak van thuis is wil niet zeggen dat er op school geen aandacht voor is. Natuurlijk corrigeert u kinderen als u ziet, dat zij de fout ingaan. Zo vind ik ook, dat de school naast aandacht voor de Twentse cultuur ook aandacht voor de Twentse taal moet hebben in het basisonderwijs. Aandacht voor de taal op school geeft aan, dat ook de school de taal serieus neemt en dat het dus allesbehalve één of ander achterlijk boerentaaltje is. Kinderen komen thuis met een verhaaltje of liedje in het Twents. Ouders kunnen hier op inhaken door het liedje zelf te leren en thuis nog eens te zingen of om het verhaaltje nog eens voor te lezen. Twents spreken wordt op die manier iets “gewoons”. Een taal waar je je niet voor hoeft te schamen. De school als omgeving die aandacht heeft voor de cultuur: aandacht voor de Nederlandse cultuur en taal en aandacht voor de cultuur en taal van Twente.”

Gedurende het gehele basisonderwijs kan met het lespakket dat nu bestaat aandacht worden besteed aan Twente en haar taal. Dit betekent dus een kwartier per week aandacht voor de eigen cultuur en taal. Om de drempel voor de docenten zo laag mogelijk te houden is het lespakket dusdanig opgesteld, dat de belasting minimaal is voor de leerkrachten. Met de lessenserie komt er niet iets bij in het onderwijs, maar komt er iets in de plaats van. Leert een kind nu per jaar bijvoorbeeld tien liedjes in de Nederlandse taal, dan beoogt de Twentse methode dat het er acht in de Nederlandse taal leert en twee in de Twentse taal. Taalbeschouwing kun je in het Twents doen. Een verhaaltje voorlezen kan ook een keer in het Twents. Een kleurplaat kun je inkleuren aan de hand van een in het Twents gegeven opdracht. Een groep enthousiaste mensen uit het basisonderwijs heeft een jaarplanning voor de groepen 1 t/m 8 opgesteld. Voor leerkrachten, die de streektaal niet spreken of moeite hebben met de uitspraak is er een cd bijgesloten. In Twente maken 60 basisscholen gebruik van het Twents Kwarteerken. Omgerekend betekent dat globaal 12.000 schoolkinderen.

De IJsselacademie in Kampen heeft het West-Overijsselse streektaalproject *Wie sprekt de taal van de streek*. Ook hier is het doel om bij basisschoolleerlingen een bewustwordingsproces op gang te brengen wat de streektaal betreft: zij zijn zich bewust dat er een streektaal is; zij kennen mensen in hun omgeving die zo spreken. De doelgroep is de groepen 4 tot en met 8. Door de school wordt een streektaalspreker uit de eigen omgeving gezocht. Deze persoon vertaalt wat verhalen die door de school worden uitgezocht in de streektaal en leest de verhalen voor in de diverse groepen. In andere groepen wordt hij/zij geïnterviewd. Elke groep werkt naar een eindpresentatie al dan niet voor de hele school. In groep 4 vertelt een streektaalverteller een verhaaltje in streektaal in de groep. De groep speelt met handpoppen dit verhaal na. Het verhaal staat op de band.

De docent praat in de groep over het herkennen van de streektaal. In groep 5 vertelt een streektaalverteller over hoe het vroeger was. De kinderen maken een tentoonstelling met platen van vroeger uit fotoalbums en spelen een schoolscène van vroeger na. Groep 6 krijgt een verhaal over geschiedenis van taal te horen in de streektaal. In de groep wordt gepraat over groepstalen, het verschil tussen het taalgebruik van een baby, een tiener en bijvoorbeeld een oma. Van een populaire streektaalpopgroep bv. Skik, de Kast, Rowen Hèze wordt de tekst uitvergroot en geplaybackt. Groep 7 krijgt een in streektaal vertaald kort verhaal te horen van een bekende Nederlandse schrijver. Ze spelen dit verhaal na, spreken er zelf bij en maken een decor met graffiti en groep 8 ten slotte interviewt een streektaalspreker in de klas en gaat vervolgens in de omgeving op zoek naar een streektaalspreker die ze zelf kunnen interviewen.

Er ligt nu ook een plan voor een doorgaande leerlijn erfgoededucatie voor de hele provincie met streektaal als onderdeel. Dit plan is een samenwerkingsverband tussen verschillende erfgoedinstellingen uit de provincie.

In de provincie Gelderland behoren de noordelijke dialecten (Achterhoek en Veluwe) nog tot het Nedersaksische taalgebied. Ook in de Achterhoek is men al heel lang bezig met dialect en onderwijs. In 1986 zorgde de werkgroep School en dialect Oost-Gelderland al voor het pakket 'dialectlessen'. Het werk dat de streektaalconsulent heeft verricht op het vlak van dialect en onderwijs was gericht op acceptatie (en verspreiding) van het dialect op basisscholen. Daartoe ontwikkelde men lesmateriaal dat als kant-en-klare werkbladen met onderwerpen als pesten, spelen, bang zijn, brutaal zijn etc. aan de scholen wordt aangeboden. Ze sluiten aan bij in het leerplan aangegeven thema's. Ze kunnen echter ook als zelfstandige onderwerpen gebruikt worden tijdens bv. dagopeningen en groepsgesprekken. Een groep vrijwilligers is behulpzaam bij het ontwikkelen van de werkbladen.

Niet-erkende streektalen in Nederland

Zuiden van Gelderland

In het zuiden van Gelderland (Rivierengebied) worden dialecten gesproken die niet erkend zijn als regionale taal en dat brengt ons bij de volgende groep en een andere situatie: tussen randstad en landrand. In het Gelderse gebied is door EduArt, een organisatie voor cultuureducatie i.s.m. Charlotte Giesbers een project over streektaal opgezet, getiteld *Wat! Plat!*. De leerlingen gaan actief aan de slag met liederen in streektaal, streektaalwoordenboeken, streektaalgedichten en -verhalen, interviews met streektaalsprekers, streektaalsoap en een speciaal

kwartetspel. De doelgroep is groep 7-8.

De dialecten in Noord-Brabant en Zeeland worden net als het zuidelijke Gelders niet erkend als regionale taal. Dialecten hebben evenwel als onderdeel van het cultureel erfgoed een plek in het provinciale beleid veroverd en maken zo doende soms ook deel uit van erfgoededucatie.

Zeeland

In Zeeland is er lang voor er ooit van erkenning sprake was, al een lessenpakket gemaakt voor de middenbouw. De Stichting School en Dialect (met ondermeer Piet Scheerders) werkte met een provinciale subsidie een pakket uit met verhalen en liederen. Het lesboek bestaat uit twee delen. 'De zwarte daome' bevat verhalen en opdrachten en 'Mollekot Boogie' bevat liedjes. Op dit ogenblik is niet in te schatten of er nog scholen met dit project aan de slag zijn.

De laatste jaren is er – wat Zeeland betreft - ook een toenemende belangstelling van Pabo-studenten die voor hun afstudeerscriptie een lespakket ontwikkelen. Dit jaar heeft een studente zich gebaseerd op de Limburgse methode en wat er al bestond voor het Zeeuws. Ook hier probeert de leerkracht streektaal in het onderwijs te introduceren, niet om de dialecten te leren spreken, maar om ze te ervaren als iets streekeigen en ook om de grote verschillen tussen de verschillende Zeeuwse en niet-Zeeuwse streektalen aanschouwelijk te maken. De kinderen maken kennis met het eigen dialect en met andere Zeeuwse en niet-Zeeuwse dialecten. Daarnaast horen ze hoe dialecten klinken en zien en ervaren ze hoe dialect geschreven kan worden. De bedoeling van deze lessenserie is kinderen kennis te laten maken met de dialecten, zodat ze die gaan zien als een deel van het culturele erfgoed van hun streek. Het project is op te vatten als een projectweek met diverse activiteiten. De week eindigt met een voorleeswedstrijd, waarbij ouders uitgenodigd worden om naar de Zeeuwse verhalen van hun kinderen te komen luisteren.

De consulent streektalen ontwikkelde in 2006 een multimediale tentoonstelling *De Zeeuwse Klapbank* en een dvd met tien dialectfragmenten verspreid over Zeeland die in de toekomst ook kan ingezet worden in het voortgezet onderwijs. Op dit ogenblik ontbreekt tijd en geld om hier iets mee te doen.

Noord-Brabant

Ook in Noord-Brabant wordt weinig structurele aandacht aan dialect in het onderwijs besteed. Het enige provinciale lesproject in Noord-Brabant is *Harba Lorifa! Brabantse volksliedjes* dat dateert van 2006. Het is een cd met klapper, waarin liedjes werden opgenomen met een tekst in diverse Noord- (en Belgisch) Brabantse dialecten. Ieder liedje is van lessuggesties voorzien en van

achtergrondinformatie over het betreffende dialect en de volkshistorische context.

Daarnaast zijn er incidenteel mooie lokale initiatieven, zoals *Prentepraot*, dat verder in de bundel nog aan bod komt.

Een ander voorbeeld is de dialectliedjeswedstrijd van de stichting Tilburgse taol, waaraan acht basisscholen deelnemen. Beide projecten zijn net als Harba Lorifa! nog maar twee jaar oud en de streektaalfunctionaris probeert ze op andere plaatsen uit te venten, zeg maar van lokaal naar provinciaal om te buigen. Er zijn dus net zoals in Zeeland wel prachtige incidentele initiatieven die kunnen plaatsvinden dankzij enthousiaste mensen die het dialect een warm hart toedragen.

De Randstad: Holland, Utrecht

Het westelijke deel van Nederland wordt traditioneel beschouwd als de streek waar geen dialecten gesproken worden. Het is dan ook logisch dat er nauwelijks iets met dialect wordt gedaan. Dat klopt gedeeltelijk. Structurele aandacht is er zeker niet, maar hier en daar wordt toch wel iets gedaan door individuen die belangstelling hebben voor de dialecten. Verenigingen als de Stichting Streektaal Alblasserwaard & Vijfheerenlanden hebben niet echt projecten uitgevoerd in verband met dialectonderwijs, maar hebben wel meegedacht over het regionale aanbod in het kader van de culturele erfgoedsubsidie voor de scholen. Echte resultaten zijn er echter niet.

In Zuid-Holland bestaan of bestonden hier en daar wat losse initiatieven van individuen. Heel zelden waren er leerkrachten die meer dan eens aandacht hadden voor de taal van de regio. Zo vertelt de Zuid-Hollandse Stephan Devos dat ze vroeger anderhalf uur in de week streektaal kregen op school, en dat was zeer uitzonderlijk aangezien er altijd neergekeken werd op de Zuid-Hollandse dialecten. Dit speelt midden jaren 90. Er waren geen dialectlespakketten. De lessen maakten deel uit van het vak maatschappijleer. Ze kregen uitleg over de grammatica van het dialect en per thema werden er woorden behandeld, en er waren ook verhaaltjes in dialect. Hij herinnert zich ook nog een project in Schuring waar men in de jaren 70 het 'Schurings Woordenboek' maakte samen met de kinderen van de lagere school. Op een scholengemeenschap in Gorinchem treedt een leraar wel eens op met toneelstukjes in de streektaal.

Vlaanderen

België is een van de lidstaten van de Raad van Europa die het Europees Handvest voor regionale talen en minderheidstalen niet heeft ondertekend. Er wordt dan ook geen taalbeleid geformuleerd voor dialecten in Vlaanderen. Maar er is

wel beleid: net als in Zeeland en Noord-Brabant worden ook in Vlaanderen dialecten onder de paraplu van het immaterieel cultureel erfgoed beschermd (De Tier en Belemans 2007). Zowel met Faro (steunpunt cultureel erfgoed vzw) als met Variaties vzw (koepelorganisatie dialecten en oraal erfgoed) heeft Vlaanderen beleid op streektaal handen en voeten gegeven. Educatie over dialecten is echter nog geen volwassen onderdeel van de doelstellingen van Faro of Variaties, hoewel beide organisaties wel van plan zijn daar in de toekomst iets mee te doen.

In Belgisch Limburg is een aantal jaar geleden wel het lessenpakket 'Ich kal auch Limburgs' gemaakt maar de andere Vlaamse provincies zijn nooit echt gevolgd met een eigen regionale aanpak voor lesmateriaal over dialecten/taalvariatie.

In Brussel probeert Ara! (streektaalorganisatie in Brussel) in de naschoolse opvang kleuters warm te maken met Brusselse liedjes. Om aandacht te vragen voor dialect en onderwijs werden vorig jaar twee mensen uit het onderwijs uitgeroepen tot Brusseeleirs van het Joêr door Ara!vzw omdat zij in hun scholen met het Brusselse dialect waren bezig geweest. De ene had tijdens de weik van 't Brussels een dag over het Brusselse dialect georganiseerd in het secundair onderwijs, de andere laat in haar basisschool zowel kleuters als leerlingen Brusselse liedjes zingen. Dat laatste project hoopt Ara! dus verder uit te bouwen

Conclusies

Het dialect spreken zelf is steeds meer uit de school aan het verdwijnen en de actieve, directe aansluiting daarop in onderwijstermen eveneens. Reflectie over dialect en over dialect spreken zijn nieuwe onderwijskundige doelen. De hoofdinzet is de basisschool, met een voorkeur voor de hogere leerjaren.

Als we ons overzicht bekijken, dan is de verdeling in Nederland ten gunste van die gebieden waar de streektaal erkend is. Alleen daar kan sprake zijn van een brede schoolaanpak, over meerdere lesjaren en provinciebreed inzetbaar. In de andere Nederlandse provincies spitst het lesmateriaal zich steeds toe op lokale dialecten of kleinere, afgebakende regio's. Doen alsof erkenning niet van belang is, zoals de Taalunie beweert, is gespeend van enig gevoel voor politieke verhoudingen.

Vlaanderen, waar zo ontzettend veel meer dialect gesproken wordt dan in Nederland, blijft beduidend achter. Daar wordt de discussie vooral gedomineerd

door de rol en positie van de tussentaal of het verkavelingsvlaams. Dialecten worden er nog dikwijls gezien als ‘te vermijden.’ Een mooi voorbeeld daarvan zagen we toen een Brugse school onlangs aan allochtone Bruggelingen een lesreeks Brugs wou aanbieden nadat ze Nederlands hadden geleerd, om in hun directe omgeving ook met dialectsprekende Bruggelingen of West-Vlamingen te kunnen converseren. Dat zorgde voor een enorme heisa in de pers, o.a. in De Standaard.

Tot slot willen we nog de volgende punten onder de aandacht brengen:

Vanwege de diversificatie van tweetaligheid (waarmee wordt bedoeld dat het klassieke beeld van dialect als eerste taal en standaardtaal als tweede taal steeds meer verandert en zich zelfs omkeert) is er behoefte aan aanvullend les- en leer materiaal voor kinderen die dialect pas bij de secundaire socialisatie oppikken, alsook voor volwassenen of ouderen (Van Hout 2007: 43).

We zien dat dialect een rol speelt in nieuwe vormen van hyper-informeel schriftelijk taalgebruik, zoals dat gebruikt wordt in sms’jes, op MSN, Hyves of Facebook, etc. Dat zijn allemaal digitale platforms waarop scholieren van de hogere leerjaren van de basisschool zich al nadrukkelijk manifesteren.

Dialect is een van de belangrijkste onderdelen van de lokale identiteit. Initiatieven dienen rekening te houden met de eigenheid van lokale dialecten. Hoe wonderlijk dat ook is, juist de digitale mogelijkheden leveren de flexibiliteit om dat te doen.

Het lesaanbod is voor het overgrote deel attitudevormend. Het aanleren van een taal staat vrijwel nooit centraal, met uitzondering van het Fries natuurlijk. Is er buiten de context van de schoolruimte voor cursussen waarin men dialect kan leren spreken? Als we dialectverlies binnen het kader van endangered languages zouden willen bekijken, dan is er nu juist een noodzaak om revitalisering mogelijk te maken. We wezen hierboven al op digitale platforms. Het internet is het platform bij uitstek om cursusmateriaal beschikbaar te stellen, voor alle groepen en alle leeftijden.

Bibliografie

- Baker, C. (2006) Foundations of bilingual education and bilingualism. Clevedon
- Kroon, S. en T. Vallen (2004), Dialect en school in Limburg. Amsterdam.
- De Tier, V. en R. Belemans (2007) Beleidsontwikkeling en -ondersteuning voor

niet-erkende dialecten in Vlaanderen en Zeeland. In *Streektaal en duurzaamheid. Lezingen van de internationale streektaalconferentie*. Berkoop/Oldeberkoop.

Hout, R. van (2007): Het Europese Handvest en het Limburgs: het politieke en het taalkundige discours. In *Streektaal en duurzaamheid. Lezingen van de internationale streektaalconferentie*. Berkoop/Oldeberkoop.

Groothengel, B. (nog aanvullen) in: *Alledaagse Dingen*. μμμμ

Werkgroep Variatiebeleid (2003), *Variatie in het Nederlands: eenheid in verscheidenheid*. Taalvariatiebeleid in Taalunieverband. Beleidsadvies Taalunie.

Nederlandse Taalunie (2007), *Nederlands zonder drempels*. Meerjarenbeleidsplan 2008-2012. Den Haag.

Stijnen, J. en T. Vallen (1978), *Dialect en onderwijs in het Kerkrade-project*. Nijmegen.

1. De auteurs danken alle streektaalfunctionarissen en –consulenten en andere informanten voor het aanleveren van het vele materiaal dat beschikbaar is voor streektaal in het onderwijs. Zonder hen was het niet mogelijk geweest dit overzicht samen te stellen.
2. Dit rapport is te vinden op de website www.taalunieversum.org

Dialect als tweede taal: geeft dat een toekomst?

Kathy Rys

Inleiding

Er doen zich in Vlaanderen, maar ook in andere gebieden, steeds meer situaties voor waarin het lokale dialect als thuistaal vervangen wordt door de standaardtaal of door een substandaardtalige variëteit (cf. Taeldeman 1989, 1991; Hoppenbrouwers 1990). Er is dus sprake van dialectverlies in de meest informele situaties. Als gevolg daarvan is er meestal een geleidelijke achteruitgang van de kennis en de beheersing van het lokale dialect. Tot nu toe is er niet veel onderzoek gedaan naar kinderen die niet in het dialect worden opgevoed maar die toch een min of meer gebrekkige kennis van het lokale dialect verwerven via hun interactie met dialectsprekende leeftijdgenoten. In mijn doctoraatsonderzoek (Rys 2007) heb ik me gericht op tweededialectverwerving, namelijk de verwerving van een dialect op latere leeftijd door kinderen die niet in het dialect worden opgevoed maar die met het dialect in aanraking komen via het contact met hun peer groep.

In deze bijdrage ga ik eerst in op de achtergrond waartegen we de secundaire verwerving van een dialect moeten plaatsen. Daarna zal ik aan de hand van een aantal onderzoeksresultaten aantonen dat kinderen die niet in het dialect worden opgevoed toch in zekere mate het dialect verwerven als tweede taal en dat een aantal factoren daarbij een rol spelen.

Achtergrond

Tijdens de twintigste eeuw was er sprake van een groeiende mobiliteit, zowel in geografisch als in sociaal opzicht (cf. Hoppenbrouwers 1990). Door die toegenomen mobiliteit werd een groter aantal taalgebruikers dagelijks geconfronteerd met andere dialecten en met het Standaardnederlands, wat gevolgen had voor het dialectgebruik. Het dialect begon terrein te verliezen: in steeds minder situaties werd het dialect als voertaal gebruikt. Men noemt dit ook wel *dialectverlies* of *functionele verandering* van het dialect. Bovendien begonnen taalgebruikers hun dialect steeds meer aan te passen in de richting van de standaardtaal. Dit proces wordt *dialectnivellering* of *structurele verandering* genoemd: de structurele elementen van het dialect (o.a. lexicale, fonologische, grammaticale elementen) worden vervangen door structurele elementen van de standaardtaal (cf. Hoppenbrouwers 1990; Hinskens 1993). Naast de toegenomen mobili-

teit spelen ook de media een belangrijke rol in de processen van dialectverlies en –nivellering. Vooral jonge mensen zijn vatbaar voor die invloed.

De geleidelijke vervanging van dialect door een meer standaardtalige variëteit in verschillende situaties is niet alleen typisch voor Vlaanderen maar ook voor veel andere gebieden. Een uitzonderlijke situatie doet zich voor in Duitstalig Zwitserland, waar zelfs in formele situaties het dialect gesproken wordt. Dit hangt samen met een hoge graad van sociale waardering voor het dialect. Vaak echter wordt het gebruik van dialect gestigmatiseerd. In Vlaanderen bijvoorbeeld wordt de tegenstelling tussen dialect en standaardtaal sterk gerelateerd aan verschillen in sociale klasse.

Dialectverlies manifesteert zich over het algemeen eerst in formele en pas later in informele situaties. Zelfs in de meest informele situatie, namelijk de thuissituatie, wordt het dialect steeds meer vervangen door een standaardtalige variëteit. Dat betekent dat kinderen niet meer in het lokale dialect worden opgevoed door hun ouders. Een belangrijke reden waarom veel ouders ervoor kiezen om hun kinderen niet in het dialect op te voeden is omdat ze bang zijn dat dit nadelige gevolgen zou hebben voor het succesvol verwerven van de standaardtaal, meer bepaald dat hun kinderen op school nadelen zouden ondervinden van het dialect wanneer ze leren lezen en schrijven. Op die manier zouden hun kinderen minder succesvol zijn op school en in de samenleving.

Terwijl veel ouders een negatieve attitude hebben tegenover het dialect als opvoedingstaal, beschouwen jongeren het dialect vaak niet als inferieur ten opzichte van de standaardtaal. Het prestige van een taalvariëteit wordt bij jongeren vooral bepaald door de algemene attitude tegenover die variëteit binnen de peer groep. Men maakt in de literatuur een onderscheid tussen het *overt prestige* en het *covert prestige* van een taalvariëteit (zie o.a. Trudgill 1983). Verschillende studies hebben aangetoond dat taalgebruikers over het algemeen de standaardtaal beschouwen als deftig, formeel, afstandelijk, enz., terwijl ze het dialect omschrijven als onderhoudend, informeel, vriendschappelijk, enz. (Deprez & De Schutter 1981; Münstermann & Van Hout 1988). Het dialect heeft dus meer ‘covert prestige’ dan de standaardtaal. Dat betekent dat de omstandigheden gunstig zijn voor de secundaire verwerving van een dialect: er is een aanzienlijke kans dat kinderen die in de standaardtaal of substandaard worden opgevoed door hun ouders toch nog het lokale dialect willen leren op latere leeftijd uit loyaliteit met hun leeftijdgenoten en uit een soort opstandigheid tegen hun ouders. In dat geval vindt er tweededialectverwerving plaats.

Tweededialectverwerving in Maldegem

Mijn onderzoek naar tweededialectverwerving werd uitgevoerd in Maldegem,

een gemeente in het uiterste noordwesten van Oost-Vlaanderen. Het centrum van Maldegem ligt zo'n 4 km ten zuiden van de grens met Zeeuws-Vlaanderen en zo'n 4 km ten oosten van de grens met West-Vlaanderen. Het Maldegemse dialect is een overgangsdialect tussen West- en Oost-Vlaamse dialecten, vooral op fonologisch gebied. In mijn onderzoek heb ik me enkel op de fonologie (i.e. uitspraak) gericht.

Er werden 164 kinderen van 9, 12 en 15 jaar geïnterviewd. Daarvan waren 128 kinderen niet in het dialect opgevoed (de zogenaamde tweededialectverwervers) en 36 wel (de controlegroep). Een voorwaarde was dat de kinderen al altijd in Maldegem woonden en dat ze er al altijd naar school gingen.

De vragenlijst bestond uit 167 woorden, die opgevraagd werden aan de hand van een benoemingstaak en zinsvervollediging. Er werd nagegaan of de informanten de gevraagde woorden uitspraken met de correcte Maldegemse dialectvariant.

Ik heb onderzocht in welke mate verschillende uitspraakkenmerken van het Maldegemse dialect verworven werden en in hoeverre dit beïnvloed werd door kenmerk- en sprekergerelateerde factoren. In deze bijdrage ga ik verder niet in op de kenmerkgerelateerde factoren, zoals frequentie, geografische verspreiding, incidentie, enz. Wel bleek uit de resultaten dat de mate van dialectkennis van zowel de dialectverwervers als de controlegroep op dezelfde manier door dergelijke factoren beïnvloed werd. Ik kom daar later op terug. In deze bijdrage bespreek ik een aantal sprekergerelateerde factoren die een invloed hebben op de mate waarin de informanten het Maldegemse dialect verwerven of beheersen.

Resultaten

Een opvallend resultaat dat uit het onderzoek naar voren kwam was dat ook de kinderen die in het dialect waren opgevoed geen 'perfecte' kennis meer hadden van het authentieke Maldegemse dialect (i.e. de Maldegemse fonologie zoals beschreven in Taeldeman 1976 en Versieck 1989).¹ Dat betekent dat zelfs die kinderen zogenaamde 'imperfect learners' zijn. Dit heeft hoogstwaarschijnlijk te maken met het feit dat het dialect van de ouders reeds genivelleerd is (i.e. aangepast in de richting van het Standaardnederlands). Toch was de kennis van

¹ Hierbij moet worden opgemerkt dat dialecten constant veranderen. Taalverandering is inherent aan een levende taal. Daarom is het moeilijk om over een 'perfecte' dialectkennis te spreken. Aan de hand van het dialect van de oudere generatie wordt immers bepaald welk dialect de jongere generatie zou moeten spreken. Er valt dan ook iets voor te zeggen om het dialect van de jonge generatie (i.e. de controlegroep in mijn onderzoek) als norm te nemen om te bepalen in hoeverre de tweededialectverwervers het dialect verworven hebben.

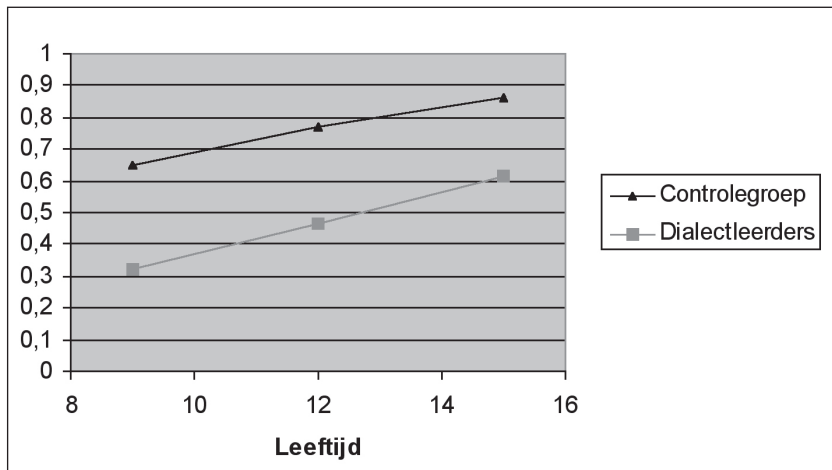
het dialect bij de controlegroep aanzienlijk groter dan bij de dialectverwerwers: voor 30 van de 34 onderzochte kenmerken scoorde de controlegroep significant beter dan de verwerwers.

De sprekergerelateerde factoren die onderzocht werden zijn leeftijd, sekse, attitude, en herkomst van de ouders. In wat volgt zal ik aan de hand van de onderzoeksresultaten de invloed van deze factoren op de mate van dialectverwerving/-beheersing bespreken.

Leeftijd

In het onderzoek werden kinderen van drie verschillende leeftijdscategorieën betrokken, namelijk negen-, twaalf- en vijftienjarigen. Het effect van de factor leeftijd op de mate waarin de informanten succesvol waren in het realiseren van de 'correcte' Maldegemse dialectvarianten werd nagegaan door middel van een logistische regressieanalyse. Leeftijd bleek een hoogst significant positief effect te hebben op zowel de mate van dialectkennis van de controlegroep als die van de tweededialectverwerwers. Dit effect was even sterk voor beide groepen ($B = .202$, $p = .000$).² Dit betekent dat we geen conclusies kunnen trekken over het specifieke effect van leeftijd op de verwerving van het dialect als *tweede* taal. In figuur 1 wordt het effect van leeftijd op de mate waarin de correcte dialectvarianten gerealiseerd werden voorgesteld.

Figuur 1: Effect van leeftijd en thuistaal op de kans op een correcte dialectrealisatie

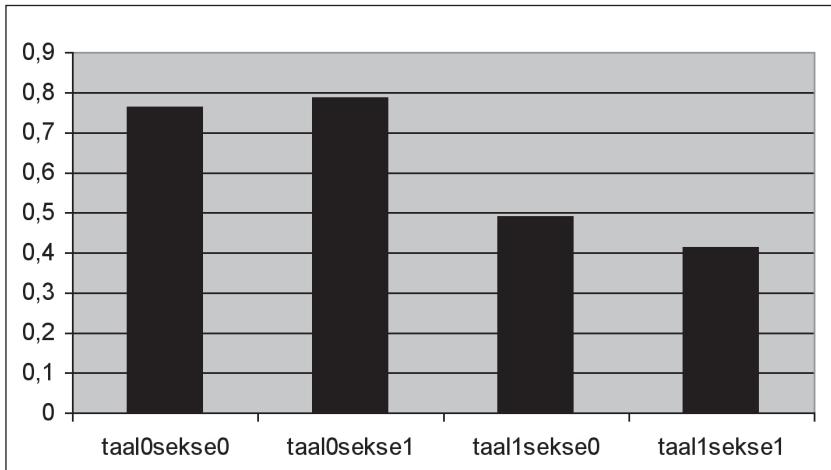
² De interactie tussen leeftijd en thuistaal was niet significant ($p > .05$).

Uit figuur 1 blijkt duidelijk dat de negenjarigen minder goed scoren dan de twaalfjarigen, die op hun beurt weer minder goed scoren dan de vijftienjarigen. Dit is zowel bij de controlegroep als bij de tweede dialectverwervers het geval. Dat betekent dus dat de dialectkennis van de kinderen die thuis wel dialect spreken ook nog verbetert tussen negen en vijftien jaar. Dit resultaat is enigszins verrassend: men zou verwachten dat de kinderen van de controlegroep eerder hun zogenaamd ‘plafond’ bereiken dan de tweededialectverwervers. Het feit dat de controlegroep geen ‘plafond’ bereikt vóór de leeftijd van vijftien jaar kan enkel verklaard worden door aan te nemen dat ook deze kinderen nog steeds het dialect aan het leren zijn. Dit zou ermee te maken kunnen hebben dat het langer duurt om een dialect goed te leren beheersen als dat dialect reeds genivelleerd is, maar het is ook mogelijk dat zelfs de controlegroep nooit meer een ‘perfecte’ kennis van het Maldegemse dialect kan verwerven doordat het dialect al te veel is uitgevlakt.

Sekse

In studies over taalvariatie en taalverandering wordt vaak de rol van sekse onderzocht. Labov (2001:262) schrijft bijvoorbeeld: “gender is a powerful differentiating factor in almost every case of stable social stratification and change in progress that has been studied”. In een groot aantal studies zijn dus verschillen gevonden tussen het taalgebruik van vrouwen en dat van mannen. Over het algemeen is het taalgebruik van vrouwen meer gericht op en aangepast aan de standaardtaal, terwijl mannen meer dialect spreken. Vrouwen zouden meer belang hechten aan ‘overt prestige’, terwijl mannen ‘covert prestige’ belangrijker vinden. Daarom vertrok ik in mijn onderzoek vanuit de hypothese dat jongens succesvoller zouden zijn in de verwerving van het dialect dan meisjes. In figuur 2 wordt het effect van sekse op de mate waarin de correcte dialectvarianten werden gerealiseerd voorgesteld.

Figuur 2: Effect van sekse en thuistaal op de kans op een correcte dialectrealisatie

In figuur 2 zien we een klein verschil tussen de mate van correcte dialectrealisaties van de jongens (i.e. sekse 0) en de meisjes (i.e. sekse 1) van de controle-groep (i.e. taal 0). Dit verschil bleek echter niet significant te zijn ($p > .05$). Dit betekent dat jongens en meisjes die in het dialect zijn opgevoed een even goede kennis hebben van het dialect.

Het verschil tussen de jongens (i.e. sekse 0) en meisjes (i.e. sekse 1) die in de standaardtaal (i.e. taal 1) zijn opgevoed bleek wel hoogst significant te zijn ($B = -.454$; $p = .000$): de meisjes realiseerden significant minder correcte dialectvarianten dan de jongens. Meisjes die het dialect niet van thuis uit spreken, lijken dus gereserveerder te zijn in het gebruik van dialectvarianten dan jongens. Dit kan te maken hebben met het feit dat de jongens gevoeliger zijn voor het 'covert prestige' van het dialect, namelijk, het dialect is gezelliger, meer vriendschappelijk, enz. Taeldeman (1991) bijvoorbeeld schrijft dat jongens meer inspanningen doen dan meisjes om het lokale dialect buiten de familie om te leren, bijvoorbeeld via vrienden op school of in de jeugdbeweging.

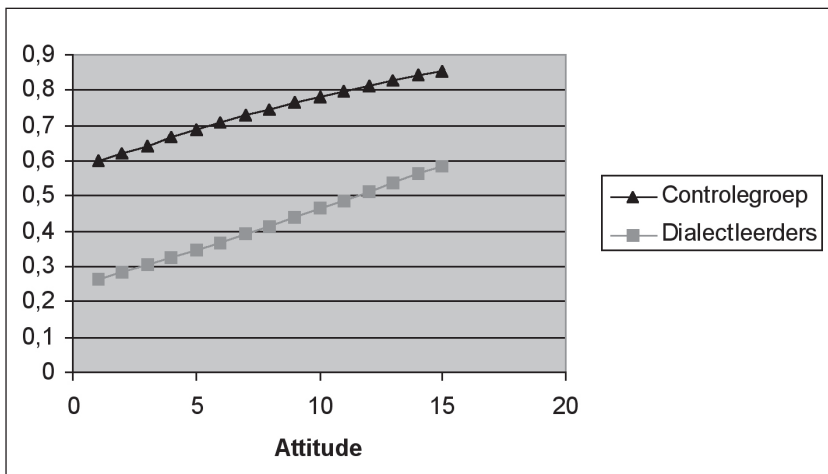
Attitude

Zoals hierboven werd vermeld, heeft het dialect voor jongeren een groter (covert) prestige dan voor volwassenen: jongeren beschouwen het dialect als een middel om zich te identificeren met hun leeftijdgenoten (cf. Chambers & Trudgill 1980; Deprez & De Schutter 1981; Münstermann & van Hout 1988). Dit is wellicht de belangrijkste motivatie waarom kinderen het dialect als tweede taal

willen leren.

Het effect van motivationele factoren op de mate van dialectverwerving werd onderzocht door de informanten een aantal vragen te stellen die peilden naar hun motivatie om het dialect te spreken en naar hun attitude tegenover het dialect en de standaardtaal. Deze vragen werden geselecteerd uit de Attitude and Motivation Test Battery (AMTB) van Gardner (1985). Op basis van die vragen kregen de informanten een score voor attitude en motivatie. Vervolgens werd nagegaan of er een verband was tussen die score en de mate waarin het dialect verworven was. Er bleek een hoogst significant positief effect te zijn van attitude en motivatie op de mate van correcte dialectrealisaties bij zowel de tweededialectverwervers als de controlegroep ($B = .098, p = .000$). Er was geen significant verschillend effect van deze factor op de dialectkennis van beide groepen ($p > .05$). Het effect van attitude en motivatie wordt voorgesteld in figuur 3.

Figuur 3: Effect van attitude/motivatie en thuistaal op de kans op een correcte dialectrealisatie

Het feit dat de mate van correcte dialectrealisaties bij de controlegroep even sterk beïnvloed wordt door motivationele factoren als bij de tweededialectverwervers is een verrassend resultaat. Men zou verwachten dat motivationele factoren minder invloed hebben op de mate van dialectkennis bij kinderen die in het dialect zijn opgevoed dan bij kinderen die het dialect op latere leeftijd leren. Motivationele factoren kunnen immers een grotere rol spelen bij de verwerving van een tweede taal dan bij het verwerven van de moedertaal, omdat de verwerving van een tweede taal een bewuster proces is. Een mogelijke verklaring is dat de kinderen van de controlegroep ook nog het dialect aan het leren waren

toen ze werden geïnterviewd, waardoor ook bij hen het proces bewuster verliep. Dit kan te maken hebben met het feit dat het dialect al erg is uitgevlakt, ook als het als thuistaal gesproken wordt.

Het positieve effect van attitude op de beheersing van het Maldegemse dialect kan als volgt verklaard worden: kinderen met een positieve attitude tegenover het dialect zullen meer moeite doen om te integreren in de groep van dialectspreekende kinderen. Het omgekeerde kan echter ook het geval zijn: kinderen die veel vrienden hebben uit de dialectspreekende peer groep en die erg gericht zijn op de peer groep zullen een positievere attitude ontwikkelen tegenover het dialect dan meer geïsoleerde kinderen. Het is dus mogelijk dat het effect van attitude samenhangt met de positie van kinderen in de peer groep. Daarom zou het interessant zijn om de positie van elk kind in de groep na te gaan met behulp van een zogenaamd sociogram. Dit is een methode waarbij men kinderen vraagt naar hun voorkeuren binnen de groep.

Herkomst van de ouders

De variabele 'herkomst van de ouders' speelde enkel een rol in het geval van de tweedialectverwervers. Bij de informanten van de controlegroep waren beide ouders immers steeds uit Maldegem afkomstig. Bij de kinderen die thuis geen dialect spraken daarentegen, waren er zowel kinderen met beide ouders van Maldegem, met één ouder van Maldegem en één ouder van elders, en met beide ouders van elders.

De invloed van de herkomst van de moeder en van de vader werd apart onderzocht. Uit de analyses bleek dat er een hoogst significant positief effect was van de herkomst van de vader ($B = .226, p = .000$), wat betekent dat kinderen met een vader uit Maldegem meer correcte dialectvarianten realiseerden dan kinderen met een vader van elders. Dit resultaat lag in de lijn der verwachting. De factor 'herkomst van de moeder' daarentegen, leverde verrassende resultaten op: er was een hoogst significant negatief effect ($B = -.151, p = .000$), wat betekent dat de kinderen met een Maldegemse moeder minder correcte dialectvarianten realiseerden dan de kinderen met een moeder van elders.

Het negatieve effect van 'herkomst moeder' kunnen wij mogelijk als volgt verklaren. Uit de literatuur blijkt dat vrouwen hun taalgebruik meer aanpassen in de richting van de standaardtaal dan mannen. Het lijkt ons aannemelijk dat moeders een sterkere negatieve attitude hebben tegenover dialectgebruik bij hun kinderen dan vaders, onder andere omdat moeders over het algemeen meer betrokken zijn bij de taalontwikkeling van hun kinderen. Het feit dat de kinderen met een Maldegemse moeder minder correcte dialectvarianten realiseerden dan de kinderen met een moeder van elders kunnen we vervolgens

als volgt verklaren. Waarschijnlijk voelen moeders die zelf het Maldegemse dialect spreken meer tegenstand tegenover hun eigen dialect dan moeders die van elders komen en zelf het Maldegemse dialect niet spreken. Dit fenomeen wordt in de literatuur 'linguïstische zelfhaat' (Labov 1966) genoemd. Dit betekent dat er sterkere negatieve gevoelens bestaan tegenover de eigen taal dan tegenover een vreemde taal. De Maldegemse moeders beschouwen het eigen dialect waarschijnlijk meer als een bedreiging voor de taalverwerving van hun kinderen, terwijl de moeders die niet van Maldegem afkomstig zijn misschien eerder aanmoedigen dat hun kinderen integreren in de peer groep door het lokale dialect te leren.

Kinderen met een Maldegemse vader scoorden significant beter dan kinderen met een vader van elders. Dit resultaat duidt er mogelijk op dat vaders meer geneigd zijn om te switchen naar het dialect, zelfs als ze de intentie hebben om hun kinderen in het Standaardnederlands op te voeden. Dit kan ermee te maken hebben dat vaders minder betrokken zijn bij de taalontwikkeling van hun kinderen dan moeders. Bovendien hebben mannen over het algemeen een minder negatieve attitude tegenover dialectgebruik dan vrouwen en ze spreken ook meer dialect.

Besluit

In deze bijdrage ben ik ingegaan op de sprekergerelateerde factoren die een effect hebben op de mate van dialectkennis van zowel kinderen die in het dialect zijn opgevoed als kinderen die het dialect pas op latere leeftijd verwerven. Er werd onder andere aangetoond dat de factoren leeftijd en attitude voor beide groepen hetzelfde effect hebben. Uit mijn onderzoek bleek dat ook kenmerkgerelateerde factoren (zoals frequentie, geografische verspreiding, enz.) een gelijkaardig effect hadden op de mate van dialectkennis van zowel de kinderen van de controlegroep als van de tweedialectverwervers. Dat de dialectkennis van de controlegroep bepaald wordt door dezelfde factoren als die van de tweedialectverwervers kan alleen verklaard worden als we aannemen dat zelfs kinderen die in het dialect worden opgevoed nog steeds het dialect aan het verwerven waren op het moment dat ze werden geïnterviewd. Dat wijst er waarschijnlijk op dat het dialect dat deze kinderen thuis leren reeds genivelleerd is. Uit mijn onderzoek bleek wel dat de kinderen van de controlegroep significant beter scoorden dan de kinderen die het dialect als tweede taal leerden. We kunnen dus concluderen dat er nog steeds een peer groep bestaat van kinderen die vrij goed het lokale dialect spreken. Kinderen die het dialect op latere leeftijd leren, kunnen zich dus richten op die peer groep. Het dialect dat zij van die peer groep leren is echter wel al genivelleerd. De nieuwe generatie dialectspre-

kers spreekt dus een ander dialect dan de oudere generatie. We kunnen dus niet besluiten dat tweedialectverwerving de toekomst van het 'authentieke dialect' (i.e. zoals het gesproken wordt/werd door de oudere generaties) veilig stelt. Waarschijnlijk kunnen kinderen het authentieke dialect alleen nog leren als er op school aandacht aan besteed wordt.³

Bibliografie

Chambers, J. K. & P. Trudgill (1980), *Dialectology*. Cambridge: Cambridge University Press.

Deprez, K. & G. De Schutter (1981), 'Het Antwerps in Antwerpen. Een attitude-onderzoek'. In: M. Dominicy & C. Peeters (eds.) *Linguistics in Belgium 4. Papers from the Fourth December Meeting of the Belgian Linguistics Circle*. Brussel: Didier Hatier. 17-39.

Gardner, R. C. (1985), *Social psychology and second language learning*. Londen: Edward Arnold.

Hoppenbrouwers, C. (1990), *Het regiolect. Van dialect tot Algemeen Nederlands*. Muiderberg: Dick Coutinho.

Labov, W. (1966), *The social stratification of English in New York City*. Washington: Center for Applied Linguistics.

Labov, W. (2001), *Principles of linguistic change. Social factors*. Oxford: Blackwell.

Münstermann, H. & R. van Hout (1988), 'Language attitudes and the prediction of dialect use'. In: R. van Hout & U. Knops (red.) *Language attitudes in the Dutch language area*. Dordrecht: Foris. 173-188.

Roberts, J. (2001), 'Child language variation'. In: J. K. Chambers, P. Trudgill & N. Schilling-Estes (red.) *The handbook of language variation and change*. Oxford: Blackwell. 333-348.

Rys, K. (2007), *Dialect as a second language: Linguistic and non-linguistic factors in secondary dialect acquisition by children and adolescents*. Proefschrift, Uni-

³ Met 'leren' bedoelen we hier 'kennis verwerven over'. Het is erg onwaarschijnlijk dat kinderen het authentieke dialect nog daadwerkelijk gaan spreken.

versiteit Gent.

Taeldeman, J. (1976), *De klankstructuur van het Kleitse dialect*. Proefschrift, Universiteit Gent.

Taeldeman, J. (1986), 'Dialekt versus Soziolekt in Übergangsgebieten.' In: P. von Polenz, J. Erben & J. Goossens (red.) *Kontroversen, alte und neue. Akten des VII. Internationalen Germanisten-Kongresses*. Göttingen 1985. Tübingen: Niemeyer. 263-272.

Taeldeman, J. (1989), 'De taaltoestand in Vlaanderen.' *Neerlandica Wratislaviensa* 4. 77-90.

Taeldeman, J. (1991), 'Dialect in Vlaanderen.' In: H. Cromptvoets & A. Dams (red.) *Het dialectenboek 1: Kroesels op de bozzem*. Waalre: Stichting Nederlandse Dialecten. 34-52.

Trudgill, P. (1983), 'Sex and covert prestige.' In: P. Trudgill, *On Dialect*, hoofdstuk 10. [Revisie van het originele artikel uit 1972 in *Language in Society*].

Versieck, S. (1989), *Het Maldegemse klanksysteem in het heden en honderd jaar geleden*. Licentiaatsverhandeling, Universiteit Gent.

Vousten, R. (1995), *Dialect als tweede taal. Linguïstische en extra-linguïstische aspecten van de verwerving van een Noordlimburgs dialect door standaardtalige jongeren*. Proefschrift, Radboud Universiteit, Nijmegen.

Dialect, onderwijs en sociale ongelijkheid

Ton Vallen

Inleiding en vraagstellingen

In NRC Handelsblad van 23 april 2008 verscheen een artikel van Janna Laeven met als titel *Logopedie om een baan te krijgen*. Daarin komt de Nijmeegse socioloog Kraaykamp aan het woord die heeft onderzocht in hoeverre het spreken van dialect in de jeugd negatieve gevolgen heeft voor de latere opleidings- en beroepsperspectieven van de betreffende personen. Uit zijn onderzoek onder 3.500 informanten komt naar voren dat dat inderdaad het geval is. Daarom wordt op dit onderzoek verderop in deze bijdrage nog teruggekomen en wat dieper ingegaan. Op deze plaats kan echter al worden opgemerkt dat het opvallend is dat zelfs zo'n gerenommeerde onderzoeker als Kraaykamp de verleiding niet kan weerstaan om in genoemd NRC-artikel een aantal op z'n minst discutabele uitspraken over het spreken van dialect te doen, die eerder lijken te zijn gebaseerd op intuïties of (voor)oordelen dan op inzichten naar aanleiding van de resultaten van eigen of andermans onderzoek. Zijn meest tendentieuze uitspraak is nog dat hij dialectsprekers adviseert om logopedie te volgen. Hij onderscheidt zich in dat opzicht niet van vroegere hoogleraren in het Westen van het land die 50 jaar geleden nog studenten met een Limburgs of Nederlands accent op soortgelijke misplaatste adviezen trakteerden. Kraaykamps argumentatie bij zijn logopediesuggestie voor dialectsprekers is de volgende: "Het is loopbaanbevorderend. Je verkleint de negatieve effecten bij beslissers, zoals docenten of recruiters. In een formele situatie is het fijn je dialect uit te kunnen schakelen."

Dialect of niet-standaardaccent als een soort spraakstoornis waarvoor je met het oog op je ambities behandeld moet worden! Zo'n 'goede raad' getuigt van weinig inzicht in het wezen, de waarde en het functioneren van taalvariatie op maatschappelijk en individueel niveau en is net zo gênant als om immigranten of hun kinderen die de *u* of *eu* niet helemaal correct 'Hollands' kunnen uitspreken, te adviseren naar de logopedist te gaan. Het lijkt wel alsof de tijden waarin journalisten van buiten de Randstad eerst een uitspraaktraining moesten ondergaan, alvorens ze in de Gooise landelijke media mochten gaan werken, zijn teruggekeerd en alsof de normatieve taaldidactici uit de eerste helft van de vorige eeuw uit hun graf zijn opgestaan. Van Nispen (1946:58) schreef bijvoorbeeld nog dat dialect kenmerkend is voor de onbeschaafden en dat er bij hen sprake is van "een luiheid van tong en van lippen. Klanken worden niet afgewerkt of totaal verwaarloosd. De nivellerende tendenties, die een gevolg zijn van de

inertie van de spraakorganen, en die overigens in elke taal werkzaam zijn, hebben bij hen de vrije teugel.”

Blijkens hetzelfde NRC-artikel herkennen zich overigens lang niet alle recruiters van wervings- en selectiebureaus in Kraaykamps opvatting. Voor sommigen maakt het niet uit, als uitspraak en woordkeuze maar niet zo extreem van de standaardtaal verschillen dat de verstaanbaarheid in het geding komt. Een marketingmanager van een landelijk detacheringsbureau heeft zelfs helemaal geen moeite met dialecten of specifieke accenten: “We zijn regionaal georiënteerd. Als je op een vestiging in Hengelo Twents praat, scoor je juist punten.” Dat laatste was (en is?) kennelijk ook de opvatting van de Almelose voetbalclub Heracles, zoals blijkt uit het volgende berichtje in *De Gelderlander* van een jaar of tien geleden (5 november 1998).

Telefoniste moet Twents spreken

ALMELO – Voetbalclub Heracles in Almelo heeft een kandidaat telefoniste/receptioniste geweigerd omdat ze geen Twents spreekt.

Toen de vrouw, die al twintig jaar in Almelo woont, door het uitzendbureau als beste kandidaat naar voren werd geschoven, weigerde Heracles haar. De personeelsfunctionaris van de voetbalclub vindt dat een telefoniste de supporters in het dialect moet kunnen verstaan en antwoorden. De Almelose reageerde woedend.

Een paar jaar later (december 2003) verscheen in het dagblad *De Limburger* een kleine advertentie met de tegenovergestelde teneur, waarin een niet-dialectspreekende oppas in Maastricht wordt gevraagd.

Per februari 2004 zoeken wij voor onze baby en incidenteel voor onze zoontjes van 4 en 7 jaar een lieve OPPAS aan huis. Wij vragen om gemiddeld 20 uur/week een helpende hand

maar gezien onze werkzaamheden zal dat soms om wat minder en soms om wat meer uren per week gaan. Onze voorkeur gaat uit naar een oppas die geen dialect spreekt.
Voor meer info: telefoonnummer.

Deze en talloze andere voorbeelden uit oudere taalwetenschappelijke en taal-didactische literatuur, uit kranten en tijdschriften van vroeger en nu, en zelfs uit recente radio- en televisieprogramma's laten zien dat er niet alleen in het verleden maar tot op de dag van vandaag diepgewortelde vooroordelen over de kwaliteit van dialecten en de talig-cognitieve capaciteiten van de sprekers daarvan bestaan. Die vooroordelen berusten op negatieve attitudes ten aanzien van dialect en dialectsprekers en zijn, net zoals de uit de NRC geciteerde visie van Kraaykamp of het waanidee van sommige theoretisch taalkundigen dat de kwaliteit van dialecten minder is dan die van standaardtalen, vooral gebaseerd op gedachtegoed en opinies uit de losse pols en niet op de resultaten van empirisch onderzoek. Dat neemt niet weg dat dergelijke vooringenomen intuïties bestaan en dat nagenoeg iedere dialectspreker, of deze nu in zijn dialect of met herkenbaar accent in de standaardtaal spreekt, er op onverwachte momenten mee kan worden geconfronteerd. Tegen deze achtergrond wordt in de rest van deze bijdrage kort en in vogelvlucht ingegaan op de volgende zes vragen:

- Waar komen de vooroordelen tegenover dialect en dialectsprekers vandaan?
- Moeten ouders hun kinderen nog wel in dialect opvoeden, als die kinderen daar later toch alleen maar last van hebben?
- Hebben van-huis-uit dialectspreekende kinderen slechtere schoolresultaten dan standaardtaalsprekende leerlingen of anderszins last van hun thuistaal?
- Zijn over het algemeen de opleidings- en beroepsperspectieven van dialectsprekers minder gunstig dan die van standaardtaalsprekers?
- Wat zou er in het huidige onderwijs met betrekking tot dialect en taalvariatie in algemene zin moeten worden gedaan?
- Welke acties en initiatieven kunnen worden ondernomen resp. ontwikkeld ter verbetering van de momentele situatie?

Waar komen de vooroordelen tegenover dialect en dialectsprekers vandaan?

Het onderwijs zoals wij dat in West-Europa kennen stamt uit de tijd van *De Verlichting* en is dus een product van de gegoede burgerij. Naar het huidige tijdsgewricht vertaald betekent dit dat in het onderwijs de waarden, normen, tradities en de taal en taalgebruikgewoontes van de sociale middenklasse de boventoon voeren. Daardoor ligt het voor de hand dat kinderen uit minder bevoorrechte milieus op school met allerlei voor hen onbekende talige en niet-talige kennis en problemen worden geconfronteerd en bijgevolg minder perspectief op een succesvolle schoolloopbaan hebben dan kinderen uit meer bevoorrechte maatschappelijke groepen. In verband met de bovenstaande vraag is het verder relevant om op te merken dat in de 19^e eeuw de meeste nationale staten in Europa zijn ontstaan. Om het eenheidsgevoel onder de burgers in die staten te bevorderen werd taaluniformiteit - in zekere zin vergelijkbaar met de wijze waarop dat nu in op Europees niveau met het Engels gebeurt - als een van de centrale bindmiddelen bij dat proces ingezet: één staat, één volk, één taal, en wel de standaardtaal, de door toevallige historische omstandigheden daartoe verheven taalvariëteit. Sinds die periode heeft de standaardtaal het absolute primaat in het onderwijs verworven en is er in het verlengde daarvan in dat domein steeds meer monolinguale habitus bij leraren ontstaan. Het verbaast dan ook niet dat in de tweede helft van de 19^e eeuw Nederlandse grammatici zeer negatieve uitspraken over dialecten gingen doen en, zoals bekend, heeft later ook de eerste ABN-definitie van Van Haeringen (1924) de dialecten geen goed gedaan. De talige uniformiteitsopvatting, het daarmee verbonden correctheidsideaal en de afwijzende houding ten aanzien van de dialecten werden na invoering van de leerplicht versterkt overgenomen door nagenoeg alle taal-didactici, die via hun handboeken lange tijd een uiterst negatieve dialectvisie op de onderwijzers- en lerarenopleidingen hebben verspreid. Als gevolg van die leerplicht waren immers kinderen uit alle rangen en standen massaal naar school gekomen en waren bijgevolg de sociale en talige heterogeniteit in het onderwijs flink toegenomen en daarmee ook de 'bedreiging' van de standaardtaal. In diverse publicaties hebben Hagen, Kroon en Vallen de meest saillante negatieve uitlatingen over het dialect gememoreerd (zie bijvoorbeeld Hagen & Vallen, 1974, 1976 of Kroon & Vallen, 2004).

Door de decennialange negatieve dialectvisie op de lerarenopleidingen is deze ook gemeengoed geworden bij leraren en in de alledaagse praktijk op school. Dat heeft minstens drie gevolgen gehad, die tot in de huidige tijd bespeurbaar zijn.

- Negatieve beeldvorming bij onderwijsgeevenden over de talige en intellectuele capaciteiten van dialectsprekers.

- Een correctieve benadering van mondeling dialectgebruik op school en het hanteren van het rode potlood bij dialectkenmerken in geschreven Nederlands, meestal zonder voor de leerlingen de verschillen tussen hun thuistaal en de schooltaal te verduidelijken.
- Het mede via onderwijsgeevenden ontstaan van een negatieve houding tegenover dialect en dialectgebruik bij ouders, beleidsmakers en in de publieke opinie, vooral vanuit het idee dat het spreken van standaardtaal de onderwijskansen van dialectspreekende kinderen zou bevorderen.

In de taalkundige en (taal)didactische literatuur die heden ten dage op de lerarenopleidingen voor het primair onderwijs (Pabo's) en die voor het secundair onderwijs wordt gebruikt, komen geen expliciet negatieve uitlatingen over dialect en dialectsprekers meer voor. Dat wil overigens niet zeggen dat ze daar, in het onderwijs of daarbuiten niet meer bestaan of worden geventileerd. Zo laat bijvoorbeeld onderzoek van Offermans (2005) onder studenten en docenten aan de Pabo's in Limburg zien dat beide groepen weliswaar zeer positief staan tegenover het Limburgs en dialecten in het algemeen en deze geen belemmerende factor voor schoolsucces vinden, maar dat de meerderheid van hen negatief staat ten aanzien van enige rol of gebruik van dialect in de klas. Als doeltaal, instructietaal of communicatiemiddel hoort het dialect volgens hen dus niet op school thuis en als het voorkomt moet er worden ingegrepen en gecorrigeerd. Tevens werd door Offermans opnieuw vastgesteld dat vrouwen negatiever tegenover dialect staan dan mannen. Uit het onderzoek kwam echter ook naar voren dat op nagenoeg alle Limburgse Pabo's het onderwijsaanbod over het onderwerp dialect en school minimaal is en dat de overgrote meerderheid van de studenten er behoefte aan heeft meer te weten over dialect, onderwijs en schoolsucces. Hier is dus nog heel wat werk aan de winkel.

Behalve het gememoreerde uit de sectoren van de taalwetenschap, de taaldidactiek en het onderwijs dragen ook radio, televisie en geschreven media bij aan het negatieve imago van dialectsprekers, hun moedertaal, hun intellectuele capaciteiten en het ontstaan of bevestigen van vooroordelen in dat opzicht. Enerzijds is dat wellicht een soort nagalm vanuit het verleden, anderzijds heeft dat zeker ook te maken met de dominantie van de Randstad in die media. Amsterdam en Rotterdam daar gebeurt het en het 'plat' in die steden is nog leuk en kan ook best in de media, maar het moet niet al te gek op 'onze Hollandse' televisie worden met dat gedoe over Brabant als economische motor van Nederland, een HSL naar het Noorden of met die rare accenten uit de wingewesten aan de landrand. En we zenden toch die 'gezellige' Twentse regiosoap *Van jonge leu en oale groond* uit, dus wat valt er nog te zeuren. Ook van die taalarrrogantie in de media zijn talloze voorbeelden te geven (zie daarvoor Kroon & Vallen, 2004 en 2007). Dat met goedkope *onliners* de publieke opinie en dus ook ouders

beïnvloed worden, ligt in het hedendaagse multimediatijdperk voor de hand en zolang er van de andere kant geen stevig protest klinkt of een opvallende actie wordt gevoerd, heb je geen mening in het huidige tijdsgewricht waarin de media volledig het maatschappelijke middenveld hebben geannexeerd.

Moeten ouders hun kinderen nog wel in dialect opvoeden, als die kinderen daar later toch alleen maar last van hebben?

In bovenstaande vraag gaat het om de ‘schoot-dimensie’ van de hoofdvraag in dit boek: *Dialect, van schoot tot school?* Het antwoord op deze vraag kan in principe kort zijn. Bijzondere omstandigheden daargelaten, moeten ouders hun kinderen opvoeden in de taal die ze zelf het beste beheersen en met het grootste gemak en het liefste spreken, de taal dus waar hun individuele preferentie naar uit gaat. Meestal valt dat samen met de taal van hun sociale preferentie: de eerst geleerde, ouderlijke moedertaal, de taal van de sociale omgeving of van de groep waartoe men behoort, wil behoren of zich rekent. Wanneer ouders hun kinderen opvoeden in die best beheerste en meest geprefereerde taal, beïnvloedt dat de taalontwikkeling van die kinderen in positieve zin en leren die kinderen ook het meeste. Dat is, kortom, het beste voor hun taalontwikkeling, hun cognitieve ontwikkeling en hun sociaal-emotionele ontwikkeling. En dat alles heeft weer een gunstige uitwerking op de prestaties op school. Als ouders als best beheerste taal bijvoorbeeld een dialect of een immigrantentaal hebben en hun kinderen daarin opvoeden, is daar dus helemaal niets mis mee. Om die ouders rigide en ondoordacht ertoe aan te zetten of hen op ‘nieuwrechtse’ wijze zelfs (proberen) op te leggen om thuis Standaardnederlands te gaan spreken, is tot mislukken gedoemd en volstrekt onzinnig. Je vraagt dan als het ware aan ouders om met hun kinderen een taal te spreken waarin ze minder taalvaardig zijn en zich minder goed op hun gemak voelen en om hun kinderen in hun taalontwikkeling tekort te doen. Daar komt nog bij dat de thuistaal, net als religie, eetgewoonten en allerlei andere zaken behoort tot het privé-domein. Daar gaan anderen zoals wetenschappers of leraren niet over, en de overheid al helemaal niet. Dat in veel gezinnen met dialectsprekende ouders desondanks wordt overgegaan op opvoeding in de standaardtaal heeft waarschijnlijk enerzijds te maken met onzekerheid en gebrek aan kennis van en informatie over de vraag of het spreken van dialect al dan niet nadelig is voor het schoolsucces van hun kinderen en anderzijds met het feit dat vrouwen en vooral moeders, als nog steeds de meest centrale opvoeders, dan wat eerder tot standaardtaalgebruik neigen dan mannen/vaders. Tegen die achtergrond is nu dus aandacht voor de volgende vraag opportuun.

Hebben van-huis-uit dialectsprekende kinderen slechtere schoolresultaten dan standaardtaalsprekende leerlingen of anderszins last van hun thuistaal?

Deze vraag moet beantwoord worden met “Nee, maar...”. Over het geheel van Nederland bezien is het effect van het al dan niet dialect spreken op de gebruikelijke, gewoonlijk met behulp van tests gemeten, schoolresultaten tamelijk onbeduidend. Zo scoren bijvoorbeeld op de Cito-Eindtoets Basisonderwijs dialectsprekende leerlingen gemiddeld weliswaar een fractie lager dan hun standaardtaalsprekende leeftijdgenoten, maar in statistische zin is dat verschil op geen stukken na significant en stelt het dus helemaal niets voor. Er zijn op deze toets wel zeer significante verschillen tussen de totale deelnemerspopulatie van autochtone standaardtaalsprekende plus dialectsprekende leerlingen enerzijds en de leerlingenpopulaties met een Turkse, Marokkaanse of Surinaams/Antilliaanse achtergrond anderzijds, ten nadele van laatstgenoemde groepen. Ook in vroegere Limburgse onderzoeken zoals het Kerkradeproject en het Gennepproject werden op de in het onderwijs gebruikelijke toetsen geen scoreverschillen tussen dialectsprekende en Standaardnederlands sprekende leerlingen gevonden. Alleen bij toetsen die speciaal ontwikkeld waren om dialectinvloed op standaardtaalgebruik uit te lokken, kwamen verschillen tussen beide groepen naar voren. Voor samenvattende overzichten van en literatuurverwijzingen naar deze twee projecten kan verwezen worden naar Kroon & Vallen (2004). Ook Van den Nieuwenhof, Van der Slik & Driessen (2004) en Driessen (2006) constateren op basis van Prima-cohortdata dat in Nederland op landelijk niveau het effect van het al dan niet dialect spreken nauwelijks van betekenis is op het, middels een toets gemeten, niveau van standaardtaalbeheersing (zie ook de bijdrage van Geert Driessen in deze bundel). Blijkens deze onderzoeken zijn er in dat opzicht echter wel verschillen tussen de diverse (taal)regio's in Nederland, waarbij het verschil tussen beide taalgroepen soms in positieve of negatieve zin substantieel en onderwijskundig relevant is. De dialectsprekers in Limburg doen het niet alleen landelijk maar ook regionaal goed en voor hen is er sprake van een positief dialecteffect. Dat laatste houdt in dat kinderen uit gezinnen waar een Limburgs dialect wordt gesproken op de afgenomen taaltoets een hogere score voor taalvaardigheid Nederlands behalen dan Limburgse kinderen uit gezinnen waar geen dialect wordt gebruikt. Voor Noord-Brabant geldt het omgekeerde: de taalvaardigheid Nederlands van kinderen uit gezinnen waar Brabants dialect wordt gesproken is lager dan die van Brabantse kinderen die dat thuis niet spreken. Een deel van het verschil tussen Brabant en Limburg zou kunnen worden verklaard uit het gegeven dat in Limburg het dialect in alle lagen van de bevolking regelmatig in formele en veelvuldig in informele situaties wordt gesproken, terwijl in Brabant het eerste niet en het tweede steeds minder het geval is. In Brabant is het dialect duidelijker sociaal gestratificeerd

en is er dus sprake van een milieueffect in combinatie met dialect spreken: in de sociaal minder bevoorrechte milieus wordt meer dialect gesproken dan in de meer bevoorrechte middenmilieus en hoger. Zoals reeds lang bekend is, leidt diversiteit in Sociaal Economische Status (SES) tussen gezinnen tot uiteenlopende gezins- en opvoedingspraktijken. Deze verscheidenheid uit zich bijvoorbeeld in uiteenlopende taalgebruiks- en interactiepatronen (al dan niet in dialect), diversiteit in de mate waarin en de wijze waarop lees- en voorleesgedrag, kijk- en luistergedrag en computergebruik plaats vindt, verschillen in culturele oriëntatie en belangstelling et cetera. Anders uitgedrukt, net als kinderen van hoogopgeleide Standaardnederlands sprekende ouders en van hoogopgeleide niet-Nederlandstalige immigranten hebben ook kinderen van hoogopgeleide dialectsprekers goede scores op school. En net zoals kinderen van laagopgeleide standaardtalige en anderstalige ouders hebben ook die van dialectspreekende laag opgeleide ouders meer risico op onderwijsachterstanden, wat dus meer zijn oorzaak vindt in andere socialisatiepraktijken en taalgebruiksgewoontes in het gezin dan in het feit of die zich in dialect of standaardtaal voltrekken.

Is er dan helemaal geen sprake van enig verband tussen het spreken van dialect en schoolsucces? Ondanks de positieve constatering in het voorafgaande moet deze vraag toch wel bevestigend worden beantwoord. Er moet echter wel onmiddellijk worden aangetekend dat daarbij niet de kwaliteiten van de dialectspreker zelf in het geding zijn maar dat de stereotyperingen, oordelen en vooroordelen van anderen over dialect en dialectsprekers een rol spelen. In het Kerkradeproject werden bijvoorbeeld significante verschillen tussen dialectsprekers en standaardtaalsprekers geconstateerd in de mate van zittenblijven op de basisschool, met betrekking tot de door het basisonderwijs gegeven adviezen voor het voortgezet onderwijs en in de beoordeling van mondeling en schriftelijk taalgebruik, met name de beoordeling van opstellen door de eigen leerkracht (zie Stijnen & Vallen, 1981 en voor een samenvatting Kroon & Vallen, 2004). Wat die opstelbeoordelingen betreft was het opvallende onderzoeksgegeven dat wanneer dezelfde opstellen zonder de namen van de leerlingen erop werden beoordeeld door andere dan de eigen leerkrachten er geen sprake was van beoordelingsverschillen tussen dialectsprekers en standaardtaalsprekers. De uiteenlopende beoordelingen hadden dus meer te maken met de inschatting en de houding van de (eigen) leerkrachten dan met de taalvaardigheid Nederlands van de leerlingen. In die periode bleek tevens uit onderzoek van Weltens e.a. (1981) in het voortgezet onderwijs in Maastricht dat dialectspreekende kinderen hogere cijfers dan standaardtaalsprekers moesten behalen om na de brugklas tot het havo/vwo te worden toegelaten. Ook dit wijst op de rol van lerarenattitudes.

Zijn over het algemeen de opleidings- en beroepsperspectieven van dialectsprekers minder gunstig dan die van standaardtaalsprekers?

Enkele jaren geleden publiceerde de eerder genoemde Nijmeegse socioloog Kraaykamp in het tijdschrift *Pedagogische Studiën* een belangwekkend en interessant artikel met de titel *Dialect en sociale ongelijkheid: een empirische studie naar de sociaal-economische gevolgen van het spreken van dialect in de jeugd*. Het daarin gepresenteerde onderzoek heeft betrekking op een landelijk representatieve steekproef van 3500 personen, die zijn geboren tussen 1920 en 1980. Daardoor zijn voor de gehele Nederlandse bevolking over een lange periode uitspraken mogelijk over de effecten van het spreken van dialect in de jeugd voor de onderwijspositie en over de sociaal-economische positie van een persoon in zijn latere leven (Kraaykamp, 2005).

Om het bovenstaande te onderzoeken is het uiteindelijk bereikte opleidingsniveau van de ondervraagden nagegaan, zijn met een woordenkennistest hun verbale capaciteiten in het Nederlands onderzocht en is de beroepsstatus van het eerste en het laatste beroep bekeken. Hieronder volgt een kort overzicht van enkele opvallende resultaten. Allereerst blijkt dat dialectsprekers gemiddeld ruim een jaar minder opleiding hebben gehad dan standaardtaalsprekers. Wanneer daarbij wordt gecontroleerd voor geboortecohort, geslacht, regio en ouderlijk milieu blijft als zuiver, eigenstandig verschil als gevolg van dialect nog steeds ruim eenderde jaar over. Dit verschil is statistisch significant. Wat wél ook duidelijk blijkt, is dat de negatieve invloed van dialect op het opleidingsniveau in de loop van de tijd afneemt. Bij de jongere generaties is er nauwelijks nog verschil in opleidingsduur tussen dialect- en standaardtaalsprekers en is het dialect dus duidelijk veel minder van belang voor het bereiken van een hogere opleiding dan vroeger. Bij de Nederlandse woordenkennistest waren er geen verschillen tussen dialectsprekers en standaardtaalsprekers, wanneer er voor sociaal milieu werd gecorrigeerd.

Tot slot bleek dat dialect spreken wel weer zeer betekenisvol is voor de hoogte van zowel het eerste als het laatste uitgeoefende of het huidige beroep, ook wanneer daarbij gecontroleerd wordt voor sociale achtergrond en individuele persoonskenmerken. Dialectsprekers oefenen qua status lager ingeschaalde beroepen uit dan standaardtaalsprekers. Blijkbaar geldt het spreken van dialect of met een dialectaccent toch nog steeds als een serieus nadeel voor de uitoefening van statusvolle beroepen.

Door de veelal sterke samenhang tussen dialect en sociaal milieu en de zelfstandige invloed van dialect op de kansen op een hoger opleidingsniveau en met name op een statusvol beroep lijkt het dialect volgens Kraaykamp (2005) een rol te spelen in de reproductie van sociale ongelijkheid. Ondanks de goede schoolprestaties van de huidige dialectsprekers leidt het dialect vanuit nega-

tieve attitudes en vooroordelen van anderen op de arbeidsmarkt kennelijk nog steeds tot stereotypering. Daarmee staat het een objectieve beoordeling van de daadwerkelijke kwaliteiten van dialectsprekende personen in de weg. Het zijn het niet de kwaliteiten van de dialectsprekers maar negatieve attitudes van anderen die hun regelmatig de das omdoen.

Zoals aan het begin van deze bijdrage reeds aangegeven, is het ongepast van Kraaykamp om dialectsprekers vanwege de negatieve attitudes en vooroordelen die anderen ten aanzien van hun moedertaal of hun specifieke standaardtaalaccent hebben, logopedie te adviseren. Niet het slachtoffer van vooroordelen moet in actie komen maar de 'dader', de bevooroordeelde zelf. Deze bestempelt immers het spreken van standaardtaal met een niet-Randstadaccent als negatief en de sprekers daarvan als niet serieus of 'dommer'. Daarmee zijn we weer beland bij een ouderwetse homogeniteits- en deficietopvatting, terwijl een heterogeniteits- en differentieopvatting in een tijd van sterke toename van taaldiversiteit in Nederland meer dan ooit geboden is.

Wat zou er in het huidige onderwijs met betrekking tot dialect en taalvariatie in algemene zin moeten worden gedaan?

Thuis, in het kinderdagverblijf of peuterspeelzaal en in het onderwijs heeft taal niet alleen een centrale functie als communicatiemiddel, maar fungeert taal ook als belangrijkste medium voor de overdracht en de verwerving van genoeg alle kennis en vaardigheden. Daardoor vervult taal een centrale functie bij de bestrijding van onderwijsachterstanden en moet daarop ook de nadruk liggen op school. Bovendien zijn taalgebruik, taalvaardigheid en taalkennis via onderwijs gericht te beïnvloeden en te vergroten en dat is mooi meegenomen bij het streven naar schoolresultaten van leerlingen die in overeenstemming zijn met hun capaciteiten. De overkoepelende functie van taal van 'school' tot 'school' laat meteen ook al het belang zien van een goede afstemming, doorgaande taallijn, tussen de activiteiten van alle betrokkenen bij dat proces (ouders, leidsters, leraren). Een coherent taalbeleid is daarom noodzakelijk en daarin moet uiteraard ook plaats zijn voor de thuistalen van leerlingen.

Zonder tekort te willen doen aan het belang van andere talen en dialecten - o.a. voor de overgang van thuis naar school, als didactische hulptalen of als kernwaarde voor identiteit - kan voor alle leerlingen worden gesteld dat een zeer goede beheersing van de Nederlandse standaardtaal van eminent belang is voor hun schoolsucces. Daarbij gaat het niet simpelweg om alledaags Nederlands, maar om een speciaal register van het Standaardnederlands: het Nederlands dat als vak op school geleerd wordt, het Nederlands dat als instructietaal, vaktaal en communicatiemiddel in alle vakken gedifferentieerd wordt gebruikt,

om boekentaal, kortom schooltaal. Dat is iets heel anders dan het Nederlands om te praten over koetjes en kalfjes of het informeel spreken van dialect. Dat tikt immers op school niet aan.

Tegen de achtergrond van het eminente belang van een zo goed mogelijke beheersing van de schooltaal als motor voor schoolsucces, zal er in het huidige reguliere onderwijscurriculum geen betekenisvolle rol zijn weggelegd voor dialect als doeltaal, als roostervak om het te leren of het te behouden. Er zijn in het onderwijs echter wel andere wezenlijke functies voor andere talen en dialecten van belang. Twee functies zouden daarbij in eerste instantie centraal moeten staan.

Allereerst de didactische functie van dialect voor een soepele overgang van thuis(taal) naar school(taal). Maar al te vaak worden dialectsprekende kinderen aan het begin van hun schoolloopbaan zwijgende kinderen, wat later tot onzekerheid of spreekangst in de standaardtaal en gevoelens van minderwaardigheid kan leiden (met de eerder besproken vooroordelen die dat weer bij anderen oproept). Waarom zouden op school dialectsprekende kinderen in kringgesprekken ter overbrugging aanvankelijk geen dialect mogen spreken? Vergelijking van dialect en standaardtaal als gelijkwaardige variëteiten kan ook de verwerving van het Nederlandse schooltaalregister ondersteunen en biedt mogelijkheden om interferentievervalsingen in woord en geschrift te onderscheiden van andere typen fouten en deze uit te leggen.

Op de tweede plaats is het in de huidige tijd absoluut noodzakelijk om in taalbeschouwingsactiviteiten voor *alle* leerlingen nadrukkelijk aandacht te besteden aan autochtone en allochtone taaldiversiteit en daarbij rekening te houden met de situatie ter plaatse, dus ook met de lokale taalvariëteiten en dialecten. Goed taalbeschouwingsonderwijs moet aandacht schenken aan de linguïstische gelijkwaardigheid van talen en kan leiden tot betere inzichten in de ingewikkelde hedendaagse sociale en talige diversiteit, en daarmee mogelijk ook tot beter begrip daarvan, meer tolerantie en minder vooroordelen. Bestaande lespakketten in het dialect en algemeen taalbeschouwingsmateriaal bieden goede aanknopingspunten hiervoor (zie de bijdrage van Jos Swanenberg, Roeland van Hout en Veronique De Tier in deze bundel).

Welke acties en initiatieven kunnen worden ondernomen resp. ontwikkeld ter verbetering van de momentele situatie?

In het artikel *Les in dien eigen taal* van Brigit Kooijman in NRC Handelsblad van 31 mei 2008 wordt de Brabantse streektaalfunctionaris Jos Swanenberg geciteerd die opmerkt dat de “dialectsprekers uit de kast moeten en weer trots moeten worden op hun moedertaal”. Dat is inderdaad en helaas nog steeds

noodzakelijk en van groot belang, maar dat gaat niet zo maar. Er moet goed doordacht en zo snel mogelijk een PR-slag via voorlichting aan leraren, ouders en nadrukkelijk ook via allerlei soorten media worden gemaakt om uit te leggen dat dialect en schoolsucces elkaar niet in de weg zitten, om de kwaliteit en de functie van dialecten en de trots van de dialectspreker te laten zien en om de soms hallucinante visies en uitspraken van bevooroordeelden aan de kaak te stellen en hun eigen probleem aan hen duidelijk te maken. Er zou tevens een landelijk actieplan moeten worden ontwikkeld voor informatieverstrekking en voorlichting inzake het voorafgaande aan stafleden en studenten op de Pabo's en de lerarenopleidingen. En er moet worden nagegaan welk aanbod aan scholen kan worden gedaan in termen van het hanteren van dialect als didactisch verantwoorde ondersteuning en de aandacht voor taalvariatie in het taalbeschouwingsonderwijs. Met name de streektaalfunctionarissen en ter zake deskundige taalwetenschappers, onderwijsdeskundigen en communicatiedeskundigen zouden gezamenlijk en op zo kort mogelijke termijn een PR-plan met bijbehorend implementatie- en actieplan inzake al de bovengenoemde onderdelen moeten opstellen. Dat is te meer geboden nu de Nederlandse Taalunie in haar meest recente meerjarenbeleidsplan weliswaar onder het motto 'de taalgebruiker centraal' het voornemen formuleert om meer accent te gaan leggen op "aandacht voor het Nederlands als verzameling van sociale en regionale variëteiten" (Nederlandse Taalunie, 2007:17), maar nergens vermeldt op welke manier en in welke concrete actiepunten gestalte wordt gegeven aan de uitvoering van dit voornemen. Ten aanzien van bovenbedoeld te ontwikkelen PR-, voorlichtings- en implementatieplan en vooral de uitvoering daarvan zouden ook de regionale en lokale omroepen nu eindelijk eens hun verantwoordelijkheid ten aanzien van hun primaire opdracht moeten nemen en zich eens wat minder moeten bezighouden met 'klein-Hilversum-spelen'.

Literatuur

Driessen, G. (2006), 'Ontwikkelingen in het gebruik van streektalen en dialecten in de periode 1995-2003'. In: *Toegepaste Taalwetenschap in Artikelen* 75, 103-113.

Hagen, A & T. Vallen (1974), 'Dialect, standaardtaal en school. De Nederlandse literatuur van heemtaalkunde tot sociolinguïstiek I. Taalkundige literatuur'. In: *Mededelingen van de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde* XII, 6-26.

Hagen, A. & T. Vallen (1976), 'Dialect, standaardtaal en school. De Nederland-

se literatuur van heemtaalkunde tot sociolinguïstiek II. (Taal)didactische literatuur'. In: *Mededelingen van de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde* XV, 41-65.

Haeringen, C.B. van (1924), 'Eenheid en nuance in beschaafd-Nederlandse uitspraak'. In: *De Nieuwe Taalgids* 18, 65-85.

Kraaykamp, G. (2005), 'Dialect en sociale ongelijkheid: een empirische studie naar de sociaal-economische gevolgen van het spreken van dialect in de jeugd'. In: *Pedagogische Studiën* 82, 390-403.

Kroon, S. & T. Vallen (red.) (2004), *Dialect en school in Limburg*. Amsterdam: Aksant Academic Publishers.

Kroon, S. & T. Vallen (2007), 'Dialect en schoolsucces'. In: L. Heijenrath & S. Kroon (red.), *Jaarboek 2006 Veldeke Limburg*. Roermond: Vereniging Veldeke Limburg, 49-56.

Nederlandse Taalunie (2007), *Nederlands zonder drempels. Meerjarenbeleidsplan 2008-2012*. Den Haag: Nederlandse Taalunie.

Nieuwenhof, M. van den, Slik, F. van der & G. Driessen (2004), 'Dialect en taalvaardigheid Nederlands: recent onderzoek'. In: S. Kroon & T. Vallen (red.), 55-74.

Nispen, V. van (1946), *Verkenningen op het gebied van taal en taalonderwijs*. Tilburg: R.K. Jongensweeshuis.

Offermans, P. (2005), *Opvattingen over dialect en school. Een onderzoek bij studenten en docenten van Pabo's in Limburg*. Nijmegen: doctoraalscriptie Radboud Universiteit Nijmegen.

Stijnen, S. & T. Vallen (1981), *Dialect als onderwijsprobleem. Een sociolinguïstisch-onderwijskundig onderzoek naar problemen van dialectsprekende kinderen in het basisonderwijs*. Den Haag: SVO/Staatsuitgeverij.

Weltens, B. e.a. (1981), 'Taalvariatie en schoolsucces in een brugklas'. In: *Tijdschrift voor Taalbeheersing* 3-4, 312-321.

Dialectcijfers van het digitale front

Hans Van de Velde, Veronique De Tier, Martine Schrier, Jos Swanenberg,
Ton van de Wijngaard

Inleiding

Geert Driessen stelt in zijn bijdrage vast dat in Nederland het dialectgebruik het laatste decennium sterk afgenomen is en dat de toekomst van de meeste dialecten – met uitzondering van de Limburgse – er niet rooskleurig uitziet. Uit onze internetenquête naar dialectgebruik bij meer dan 5000 Zeeuwen, Noord-Brabanders en Limburgers komt – althans onder de in de provincies opgegroeide informanten – een iets minder negatief beeld naar voren. Toch kunnen we stellen dat er in de drie zuidelijke provincies sprake is van dialectverlies. Het proces is veruit het sterkst in Noord-Brabant, maar het ziet er naar uit dat regiolecten en standaardtaal met een Brabants accent de plaats van de oude dialecten zullen innemen. In Zeeland is het proces van dialectverlies duidelijk minder ver gevorderd en lijkt het zich te stabiliseren. In Limburg daarentegen zijn de dialecten nog heel vitaal, maar ook bij autochtone Limburgers vinden we sporen van dialectverlies.

In deze bijdrage stellen we eerst onze onderzoeksmethode voor en bekijken we hoe onze informanten gestratificeerd zijn naar socio-geografische factoren. Vervolgens bespreken we hun dialectkennis: het kunnen begrijpen en spreken van het dialect van hun woon- of opgroeiplaats. Daarna bekijken we de verhoudingen tussen dialect, regiolect en standaardtaal in hun gerapporteerde taalgebruik in een aantal situaties. Bijzondere aandacht gaat daarbij uit naar wat men met zijn kinderen spreekt. Ten slotte werpen we een blik op de verschillen in attitudes ten aanzien van dialect bij onze informanten. Het artikel wordt afgesloten met een conclusie.

Methode

De vragenlijst uit dit onderzoek is een aangepaste versie van eerder in Limburg (Belemans 2002) en Noord-Brabant (Swanenberg 2006) gebruikte enquêtes. In tegenstelling tot de twee voorlopers is voor dit onderzoek uitsluitend van een internetversie gebruik gemaakt. Er waren aparte websites voor Zeeland, Noord-Brabant en Limburg en de enquête kon in ongeveer tien minuten worden ingevuld. Elke enquête bestond in totaal uit tien delen, met in het begin enkele vragen over het profiel van de invullers zoals leeftijd, sekse, opleiding, en

vroegere en huidige woonplaats. Daarna volgden vragen over de dialectkennis en over het gebruik van dialect, regiolect en standaardtaal. Op het einde van de enquête konden invullers aangeven in welke mate ze het eens waren met stellingen die te maken hadden met regionaal taalbeleid en regionale identiteit. In deze bijdrage concentreren we ons op de vragen rond *school en school*, voor een uitgebreidere rapportage verwijzen we naar Schrier & Van de Velde (2006), De Tier et al. (2008) en Van de Velde et al. (2008).

De Zeeuwse enquête werd uitgevoerd in april 2006, de Limburgse en Brabantse in april 2007. Oproepen voor medewerking werden geplaatst in de lokale en regionale media en op de websites van de provinciale culturele organisaties. In een poging de oververtegenwoordiging van dialectliefhebbers in onze steekproef te vermijden is de oproep niet via dialectverenigingen of discussielijsten over taal verspreid. Het is natuurlijk niet uitgesloten dat deelnemers aan het onderzoek op eigen initiatief de enquête verder verspreid hebben onder leden van dialectverenigingen. In totaal leverde dit maar liefst 5003 bruikbare ingevulde enquêtes op: 2347 uit Limburg, 1572 uit Zeeland en 1094 uit Noord-Brabant. Dit betekent dat circa 1 op 250 Zeeuwen, 1 op 500 Limburgers en 1 op 2000 Noord-Brabanders de vragenlijst ingevuld hebben. Er zijn dus grote verschillen in respons tussen de provincies. In Zeeland is die spectaculair hoog, in Noord-Brabant lag de belangstelling om aan een onderzoek naar dialectgebruik mee te doen beduidend lager. Meer informatie over de deelnemers aan de enquête vinden we in tabel 1. Per provincie is een opsplitsing gemaakt naar leeftijd, geslacht, opleiding en woonsituatie.

De leeftijd van de informanten varieert tussen 11 en 91 jaar. De gemiddelde leeftijd van de invullers voor de drie provincies samen is 44 jaar. Opgesplitst per provincie is dat 41 voor Zeeland, 44 voor Limburg en 52 voor Noord-Brabant. De Brabantse invullers zijn gemiddeld dus heel wat ouder dan de Limburgse en Zeeuwse. Om de effecten van leeftijd op dialectkennis, -gebruik en -attitudes te onderzoeken zijn de informanten opgesplitst in vijf leeftijdsgroepen die ieder ongeveer evenveel informanten bevatten: 11-27 / 28-40 / 41-50 / 51-59 / 60-91 jaar. De gemiddelde leeftijden van de vijf groepen zijn: 21, 34, 46, 55 en 66 jaar. Als we de leeftijdsverdeling vergelijken met die in de bevolkingscijfers van het CBS op 1 januari 2007⁴, dan is duidelijk dat de jongste en de oudste leeftijdsgroep ondervertegenwoordigd zijn. De ondervertegenwoordiging van de jongste leeftijdsgroep kan verklaard worden door het feit dat informanten onder de 16 maar weinig voorkomen in onze steekproef, wat ook gereflecteerd wordt in de gemiddelde leeftijd van deze groep (21). Bij de oproepen tot deelname hebben we ons niet speciaal op jongeren gericht, waardoor er weinig jongeren aan het onderzoek deelgenomen hebben. We hebben ze echter niet uit de datamatrix verwijderd om zoveel mogelijk informanten te behouden.

⁴ Vergelijking gebaseerd op <http://statline.cbs.nl/statweb/>, geraadpleegd op 24-03-2009.

De ondervertegenwoordiging van de oudste groep informanten is dan weer typisch voor internetonderzoek. Vooral zeventigplussers blijken op die manier moeilijk te bereiken zijn. Hier zien we nogmaals dat de leeftijdsverdeling in Noord-Brabant duidelijk afwijkt van die in de andere provincies. Bijna 60% van de informanten is er ouder dan 50.

Tabel 1: Overzicht van de informanten (n=5003). Per provincie zijn de gegevens opgesplitst naar leeftijd, geslacht, opleidingsniveau en woonsituatie. Gegeven zijn het absolute aantal informanten (n) en de relatieve verdeling (%).

		Zeeland		Noord-Brabant		Limburg		Totaal	
		n	%	n	%	n	%	n	%
leeftijd	11-27	365	23.4	100	9.1	517	22.0	982	19.6
	28-40	394	25.2	171	15.6	478	20.4	1043	20.8
	41-50	332	21.3	169	15.4	497	21.2	998	19.9
	51-59	268	17.2	279	25.5	484	20.6	1031	20.6
	60-91	203	13.0	375	34.3	371	15.8	949	19.0
geslacht	man	835	53.5	615	56.2	1309	55.8	2759	55.1
	vrouw	727	46.5	479	43.8	1038	44.2	2244	44.9
opleiding	laag	799	51.2	316	28.9	781	33.3	1896	37.9
	middel	302	19.3	171	15.6	463	19.7	936	18.7
	hoog	461	29.5	607	55.5	1103	47.0	2171	43.4
woonsituatie	stabiel	540	34.6	333	30.4	952	40.6	1825	36.5
	mobiel	565	36.2	410	37.5	727	31.0	1702	34.0
	remigrant	191	12.2	162	14.8	300	12.8	653	13.1
	emigrant	150	9.6	111	10.1	296	12.6	557	11.1
	immigrant	116	7.4	78	7.1	72	3.1	266	5.3

Er zijn iets meer mannelijke dan vrouwelijke invullers (55.1% mannen vs. 44.9% vrouwen), wat in overeenstemming lijkt te zijn met het gegeven dat Nederlandse mannen het internet frequenter gebruiken dan vrouwen (Van Damme et al. 2005). Voor de drie provincies samen was de groep van hoger opgeleide informanten het meest vertegenwoordigd: 43.4% van de invullers zijn hoog opgeleid (hbo of hoger). Dat beeld wordt bevestigd in Limburg: 47% van de invullers heeft een hoge opleiding, 33% een lage (beroepsonderwijs, mavo) en 19.7% hoort tot de categorie middel (vwo, havo). Een vertekening van de steekproef naar mannen en hoog opgeleiden blijkt een typisch euvel van internetonderzoek te zijn (Lugtig & Lensvelt-Mulders, in voorbereiding). In Zeeland hebben we daar – dankzij de extreem hoge respons – duidelijk minder last van. Meer dan de helft van de informanten hebben een laag opleidingsniveau en de oververtegenwoordiging van mannen is er het kleinst.

De invullers zijn ook ingedeeld volgens hun opgroei- en woonsituatie. Invullers die nooit in Limburg, Zeeland of Noord-Brabant hadden gewoond, konden niet aan de enquête deelnemen. We onderscheiden vijf typen:

- stabiel: heeft altijd in dezelfde plaats in Noord-Brabant, Limburg of Zee-

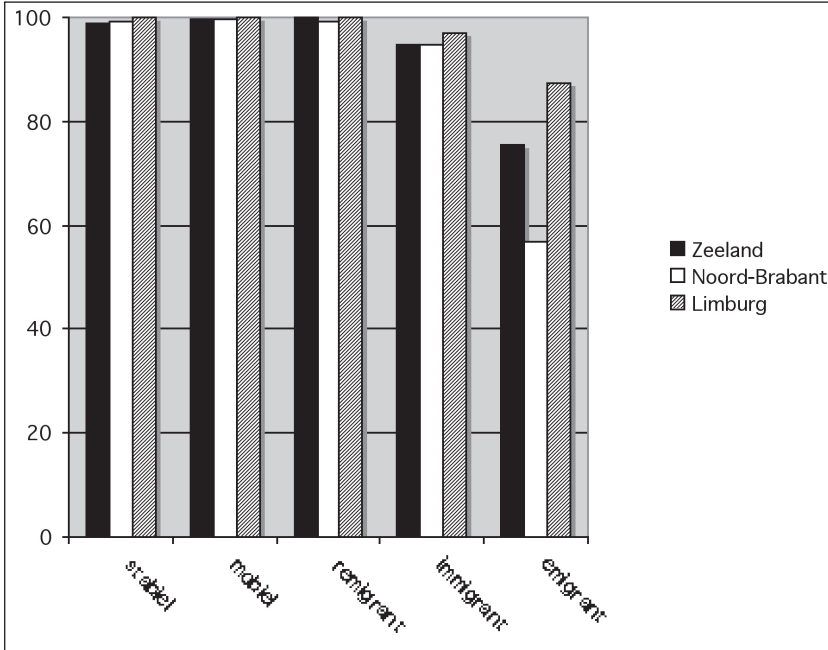
land gewoond;

- mobiel: heeft altijd in dezelfde provincie gewoond, maar is daarbinnen een of meerdere keren verhuisd;
- remigrant: is geboren en opgegroeid in een van de drie provincies, is vervolgens een tijd buiten die provincie gaan wonen en is daar onder-tussen naar teruggekeerd (al dan niet in dezelfde plaats);
- emigrant: is opgegroeid in Zeeland, Noord-Brabant of Limburg en woont nu niet meer in zijn geboorteprovincie;
- immigrant: woont in Zeeland, Noord-Brabant of Limburg, maar is bui-ten die provincie opgegroeid.

De stabiele en mobiele groep zijn elk met iets meer dan een derde van de in-formanten het sterkst vertegenwoordigd. In Limburg vormen de stabielen de grootste groep, in Zeeland en Noord-Brabant de mobiele. Ongeveer 13% van de invullers zijn remigranten. De emigranten zijn iets minder sterk vertegen-woordigd. Slecht 5% van de informanten is immigrant. We gaan nu kijken in welke mate onze informanten beweren dialect te begrijpen en te spreken.

Dialectkennis

Figuur 1 geeft per provincie en woonsituatie het percentage informanten dat beweert het dialect te begrijpen van de plaats waar men woont en/of opge-groeid is. Van de zogenaamde autochtone Limburgers, Noord-Brabanders en Zeeuwen – dit zijn de woonsituaties stabiel, mobiel en remigrant – zegt nage-noeg iedereen dialect te begrijpen. Ook de meeste emigranten (95.5%) – die nu buiten hun geboorteprovincie wonen – geven aan het dialect van de plaats waar ze opgegroeid zijn nog te begrijpen. Bij de immigranten – de nieuwkome-rs die buiten de provincie opgegroeid zijn – zijn toch heel wat informanten die beweren het dialect uit hun woonplaats niet te begrijpen. Er zijn opvallende verschillen tussen de provincies: Limburg scoort het hoogst met 87.5% van de informanten die zegt het dialect te begrijpen, Noord-Brabant het laagst met 56.8%. Door het relatief lage aantal informanten in de groep immigranten, met daarbovenop een ongelijke verdeling tussen de provincies, moeten we uiter-mate voorzichtig zijn met de interpretatie van deze verschillen, maar het is in ieder geval opvallend dat de Noord-Brabantse dialecten die het minst van de standaardtaal verschillen het minst begrepen worden en de Limburgse, die het sterkst van de standaardtaal verschillen, het best begrepen worden door de im-migranten (zie Hoppenbrouwers & Hoppenbrouwers 2001:124-126).

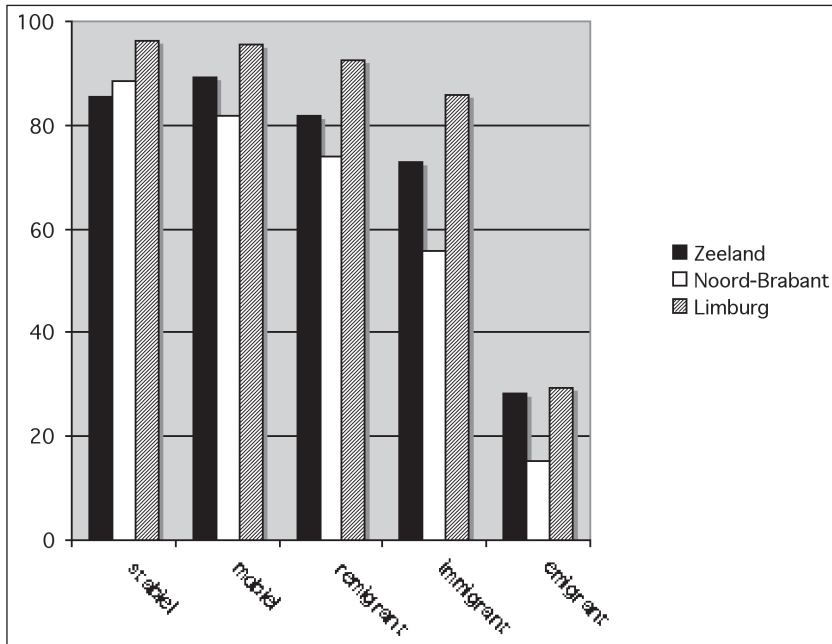

Figuur 1: Percentage van de informanten dat beweert het dialect van de opgroei- en/of woonplaats te begrijpen (n=5003)

Dit kan mogelijk verklaard worden door het feit dat als je in Limburg aan het sociale, lokale leven wil deelnemen, je min of meer genoodzaakt bent het sterk van de standaardtaal afwijkende dialect te leren begrijpen en dat je er ook veel meer dialect te horen krijgt dan in Noord-Brabant.

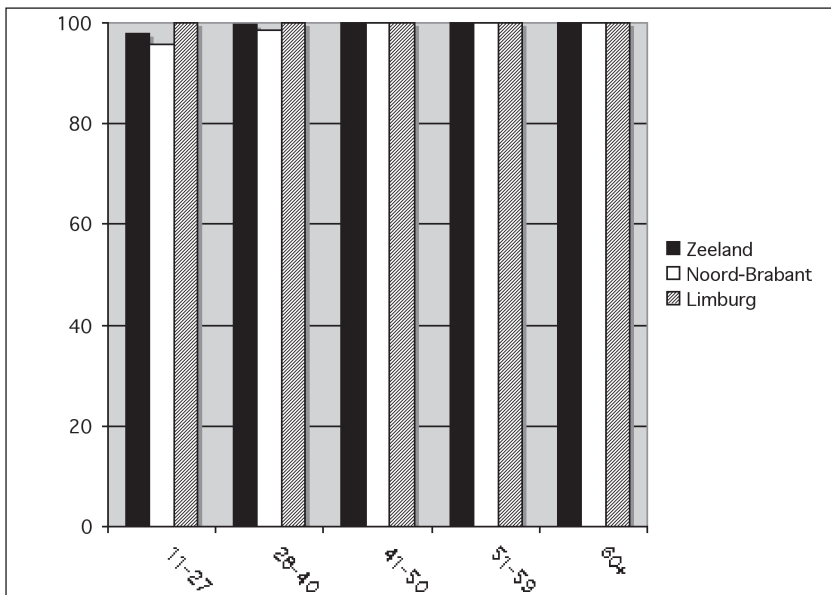
Figuur 2 geeft per provincie en woonsituatie het percentage informanten dat beweert het dialect te spreken van de plaats waar men woont en/of opgegroeid is. De Limburgse informanten beweren het meest dialect te kunnen spreken. De autochtone groepen scoren ruim boven de 90%. Opvallend in Zeeland is dat de mobiele groep (89.4%) beweert meer dialect te spreken dan de stabiele groep (85.4%). Ook van de remigranten zegt 81.7% dialect te spreken. Stabiele Noord-Brabanders scoren nog altijd hoog op het kunnen spreken van dialect (88.6%), maar mobiliteit speelt een grote rol in het achteruitgaan van de dialectkennis: 81.7% van de mobiele binnen de provincie zegt dialect te kunnen spreken, bij de remigranten zakt dat naar 74.1% en bij de emigranten naar 55.9%. In de twee andere provincies is de afname minder sterk, en vooral Limburgers behouden hun dialectkennis, ook als ze buiten de provincie gaan wonen. Iets meer dan een kwart van de Zeeuwse en Limburgse immigranten in ons onderzoek zegt

ook het dialect van hun woonplaats te spreken, in Noord-Brabant ligt dit veel lager (15.4%). We hebben al gewezen op het relatief lage aantal informanten bij de woonsituaties emigrant en immigrant, en op de ongelijke spreiding ervan over de provincies. Daarom beperken we vanaf nu onze bespreking tot de zogenaamde autochtone groepen (stabiel, mobiel en remigrant).

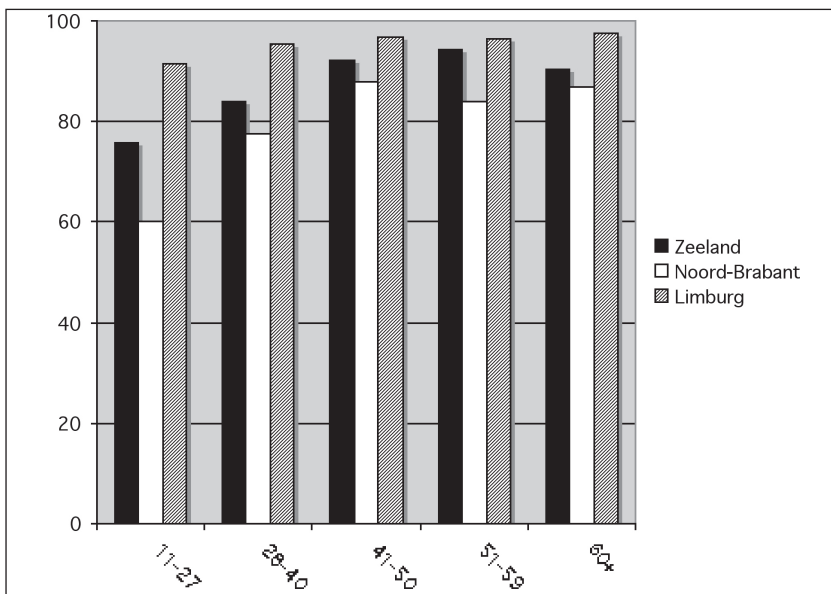

Figuur 2: Percentage van de informanten dat beweert het dialect van de opgroei- en/of woonplaats te spreken (n=5003)

Figuur 3 geeft het percentage van deze informanten dat beweert het dialect van woon- en/of opgroeiplaats te begrijpen, maar nu opgesplitst naar provincie en leeftijdsgroep. Zonder ook maar één uitzondering beweren alle Limburgers – ongeacht hun leeftijd – en alle informanten ouder dan 40 dialect te begrijpen. Toch zien we dat er in Noord-Brabant en in Zeeland – ook bij de autochtonen – in lichte mate sprake is van een achteruitgang van het begrijpen van het dialect bij de twee jongste leeftijdsgroepen. Dat patroon wordt bevestigd door de gegevens voor het spreken van dialect in figuur 4. Het proces is het sterkst in Brabant, waar maar zes op de tien autochtone informanten tussen 11 en 28 nog zegt dialect te kunnen spreken. In Zeeland is dat nog 3 op 4 in dezelfde leeftijdsgroep en in Limburg zelfs meer dan negen op tien, maar ook daar blijkt – weliswaar in lichte mate – de dialectkennis achteruit te gaan.

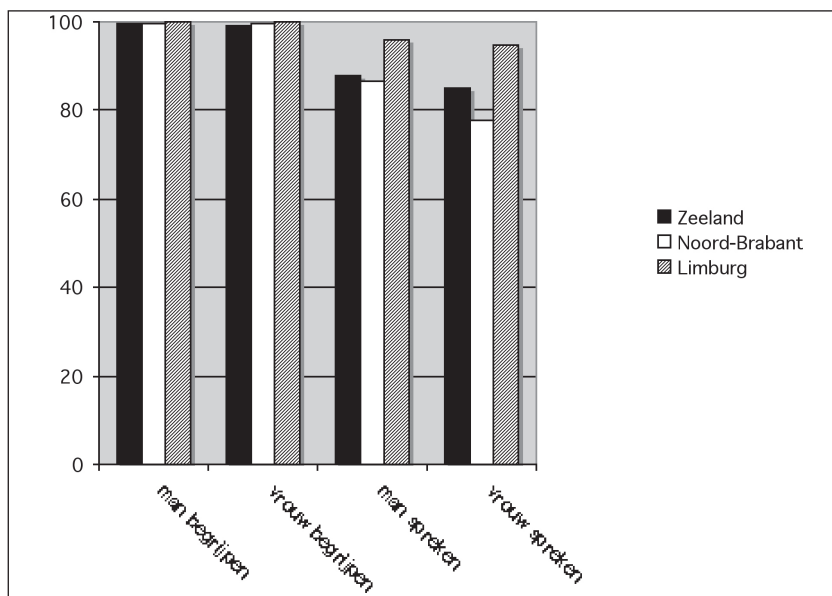

Figuur 3: Percentage van de autochtone informanten dat beweert het dialect van woon- en/of op-groeiplaats te begrijpen, opgesplitst naar leeftijd (n=4180)

Figuur 4: Percentage van de autochtone informanten dat beweert het dialect van woon- en/of op-groeiplaats te begrijpen, opgesplitst naar leeftijd (n=4180)

In figuur 5 bekijken we het effect van de factor sekse op het begrijpen en spreken van dialect. Aangezien in onze steekproef nog bijna alle autochtone inwoners van Noord-Brabant, Limburg en Zeeland dialect begrijpen, zijn er daarvoor weinig of geen verschillen te verwachten en is het interessanter de cijfers voor spreken nader te bekijken. We stellen vast dat hoe sterker het dialectverlies, des te groter de verschillen zijn tussen mannen en vrouwen, waarbij vrouwen telkens beweren minder dialect te spreken: 1% in Limburg, 3.1% in Zeeland en 9% in Noord-Brabant. Ons onderzoek bevestigt nogmaals de afgelopen decennia vaak gesignaleerde tendens dat vrouwen meer dan mannen het dialect opgeven. We kunnen concluderen dat de aanwezigheid van de sekseverschillen in combinatie met de leeftijdseffecten een sterke aanwijzing vormen voor dialectverlies onder de aldaar opgegroeide inwoners van de zuidelijke provincies.

Figuur 5: Percentage van de autochtone mannen en vrouwen dat beweert het dialect van hun woon- en/of opgroeiplaats te begrijpen en te spreken, uitgesplitst naar provincie (n=4180)

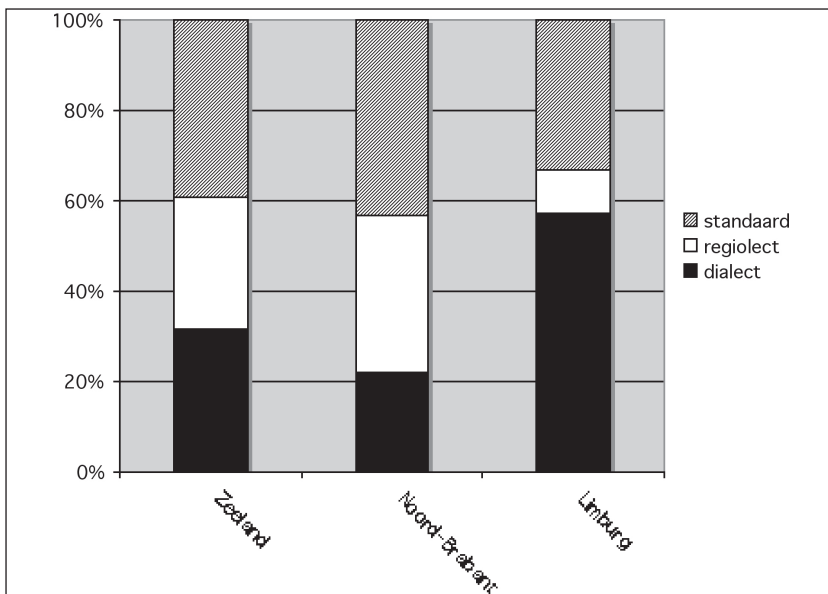
Dialect, regiolect of standaardtaal?

In de enquête werd ook gevraagd welke variëteit men gebruikt in verschillende situaties. De informanten hadden daarbij de keuze tussen dialect, streektaal en Standaardnederlands en konden ook aangeven dat de situatie niet van toepas-

sing was. De variëteiten zijn daarbij als volgt gedefinieerd:

- Standaardnederlands: het Nederlands zoals dat op school geleerd wordt en bijvoorbeeld in het journaal op radio en tv gesproken wordt;
- streektaal / regiolect: een ruimer bruikbare taalvorm tussen Standaardnederlands en dialect in, met een duidelijk accent en specifieke woorden en uitdrukkingen;
- dialect: de eigen plaatselijke taalvorm van uw woonplaats.

Ons gebruik van de term streektaal in de enquête heeft – uitsluitend in de provincie Limburg en onder leden van dialectverenigingen – wat stof doen opwaaien omdat de term streektaal – vooral sinds de erkenning onder het Europees Handvest voor regionale talen en talen van minderheden – er gebruikt wordt voor het geheel van dialecten dat binnen de provincie Limburg gesproken wordt. Ondanks de kritiek op de formulering van die term, blijkt uit de respons van de informanten dat ze de term streektaal op de door ons omschreven manier hebben geïnterpreteerd, waardoor de Limburgse gegevens vergelijkbaar blijven met die uit Zeeland en Noord-Brabant.

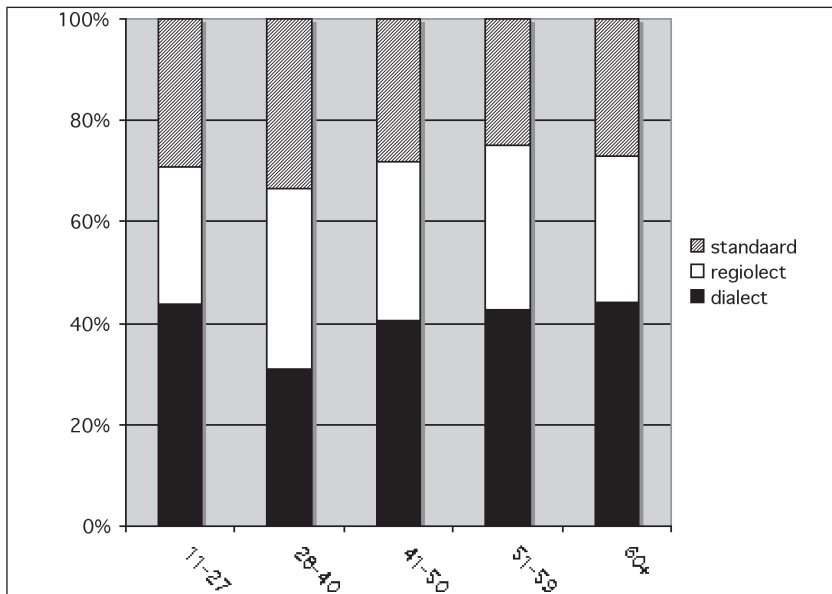
Figuur 6: Gerapporteerde variëteitenkeuze van de autochtone informanten gemiddeld over 21 situaties en opgesplitst naar provincie (n=4180)

Figuur 6 geeft per provincie de variëteitenkeuze van de autochtone informanten gemiddeld over 21 situaties. In Limburg is niet alleen de dialectkennis maar ook

het dialectgebruik zeer hoog. In 57.4% van de gevallen zeggen onze Limburgse informanten dialect te spreken. In Zeeland (31.7%) en Noord-Brabant liggen deze cijfers veel lager (21.9%). Bovendien lijkt regiolect nauwelijks een alternatief te zijn in Limburg (9.6%), in Noord-Brabant daarentegen wordt regiolect (34.7%) aanzienlijk meer gekozen dan het dialect. Bovendien wordt het Standaardnederlands het meest gebruikt door onze Noord-Brabantse informanten (43.1%), de Zeeuwen gebruiken het ietsje minder (39.3%), de Limburgers het minst (33.0%). Voor een overzicht opgesplitst per situatie verwijzen we naar De Tier et al. (2008) en Van de Velde et al. (2008). Hier beperken we ons tot één situatie, die aansluit bij het thema van dit boek: welke variëteit spreekt men met kinderen?

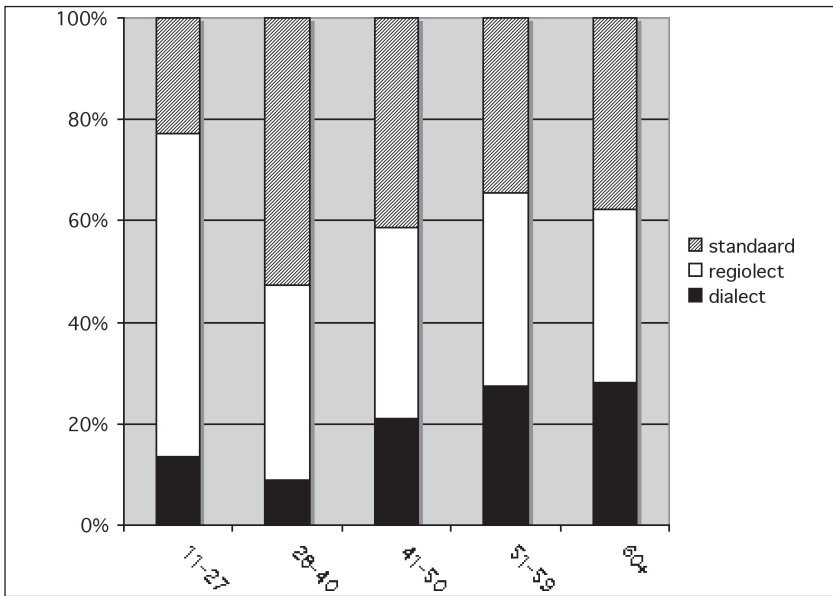
Welke taalvariëteit op schoot?

Het doorgeven van de eigen taalvariëteit aan zijn kinderen is van cruciaal belang voor de vitaliteit ervan. Als een taal(variëteit) niet langer als moedertaal aan de kinderen wordt doorgegeven, dan is in de meeste gevallen het proces van taalverschuiving onherroepelijk ingezet. Aan de informanten is gevraagd aan te geven of ze dialect, regiolect of Standaardnederlands met hun kinderen spreken. De antwoorden staan per leeftijdsgroep en provincie in figuren 7 (Zeeland), 8 (Noord-Brabant) en 9 (Limburg).

Figuur 7: Gerapporteerde variëteitenkeuze van autochtone Zeeuwen op de vraag *Wat spreekt u met uw kinderen?*, opgesplitst naar leeftijd (n=921)

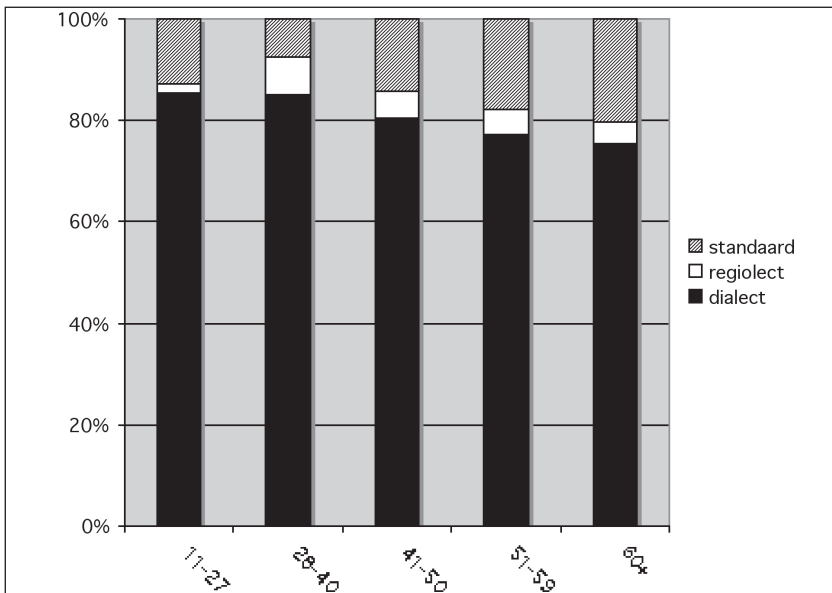
We dienen hier op te merken dat we voorzichtig moeten zijn om onze vraagstelling gelijk te stellen met de opvoedtaal. Wat een 65 jarige ouder nu spreekt met een 40 jarige zoon of dochter is niet noodzakelijk dezelfde taalvariëteit die men sprak tijdens de eerste levensjaren. Het is niet uitgesloten dat ouders in die periode Standaardnederlands spraken en pas later overgeschakeld zijn naar het dialect, toen ze vaststelden dat hun kinderen ook die variëteit verworven hadden en men het als gekunsteld ging ervaren om toch standaardtaal te blijven spreken. De leeftijdsverschillen die we vinden, kunnen dus niet zomaar als taalverandering geïnterpreteerd worden daar ze verstoord kunnen zijn door dergelijke age-grading patronen. Voor de twee jongste groepen informanten (tot 40 jaar) kunnen we er echter vanuit gaan dat het antwoord op deze vraag wel grotendeels samenvalt met de opvoedingstaal van hun kinderen.

Figuur 8: Gerapporteerde variëteitenkeuze van autochtone Noord-Brabanders op de vraag *Wat spreekt u met uw kinderen?*, opgesplitst naar leeftijd (n=687)

Opvallend zijn de grote verschillen tussen de provincies. 8 van de 10 Limburgse ouders kiest voor dialect, in Zeeland is dat slechts de helft met gemiddeld 4 van de 10. In Noord-Brabant kiest amper een kwart van de ouders voor het dialect om met hun kinderen te spreken. We merken hier nogmaals op dat het om de autochtone informanten gaat, die zelf in de provincie opgegroeid zijn. In Zee-

land valt op dat de jongste groep informanten weer evenveel voor dialect kiest dan de veertigplussers. De tendens die we vinden in de groep 28-40 – minder dialect en meer Standaardnederlands met de kinderen – zet zich niet door bij de groep ouders jonger dan 28, integendeel. In Noord-Brabant zien we iets gelijksoortigs. Hoe jonger de informanten, hoe minder dialect men beweert met de kinderen te spreken. De jongste leeftijdsgroep is wederom een uitzondering. Ze kiezen niet alleen iets meer voor dialect dan de groep 28-40 (13.6% vs. 8.8), ze opteren ook massaal voor regiolect (63.6%), en slechts weinig voor de standaardtaal (22.7%), in tegenstelling tot de groep 28-40 die in meer dan de helft van de gevallen voor het Standaardnederlands kiest.

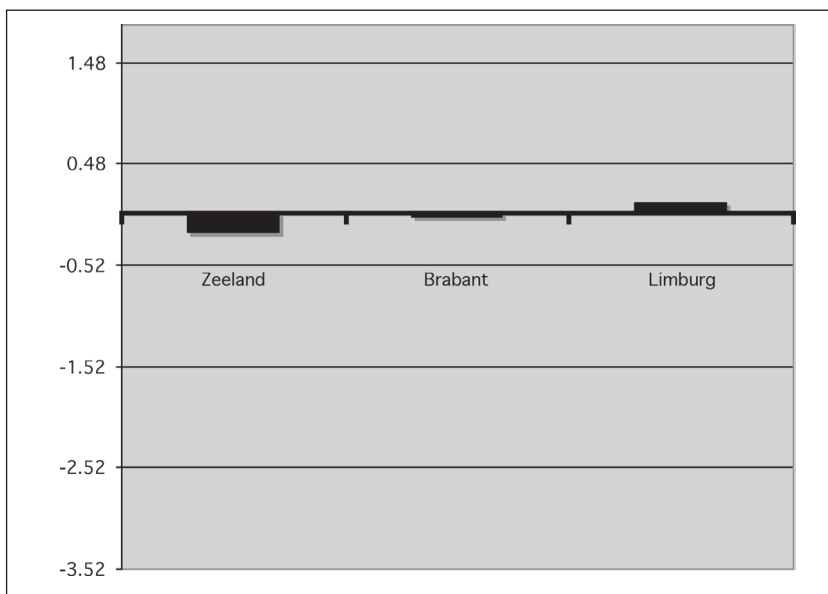

Figuur 9: Gerapporteerde variëteitenkeuze van autochtone Limburgers op de vraag *Wat spreekt u met uw kinderen?*, opgesplitst naar leeftijd (n=1323)

In Limburg duikt een heel ander leeftijds patroon op: hoe jonger de informanten, des te meer dialect er gesproken wordt met de kinderen. Het lijkt erop dat de Limburgse dialecten – althans bij de autochtone Limburgers – vitaler zijn dan ooit.

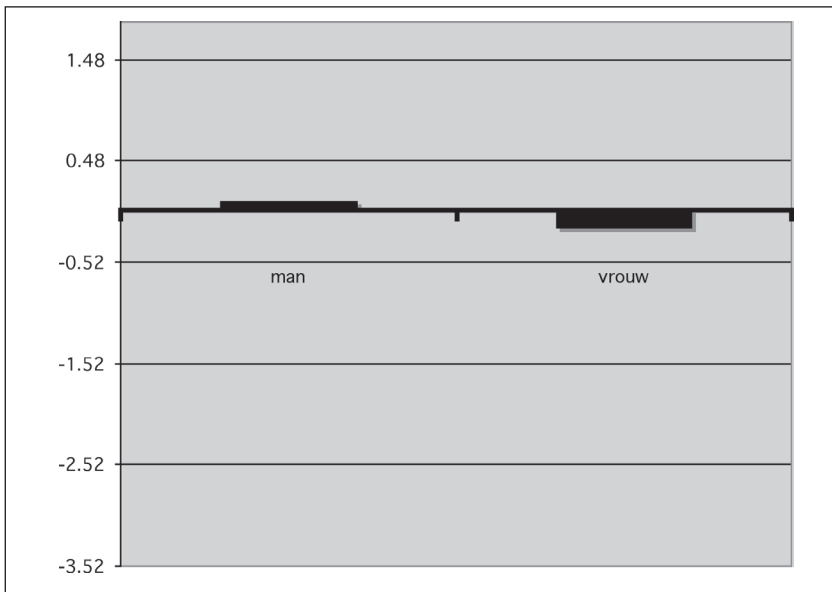
Wat vindt men van dialect?

De informanten kregen ook 19 stellingen voorgelegd over dialect en accent. Ze dienden aan te geven op 5 punt schalen in welke mate ze het met die stellingen eens waren. Hoewel het geenszins onze bedoeling was om een uitgebreid attitudeonderzoek uit te voeren, kunnen de antwoorden ons inzicht verschaffen in de attitude van onze informanten tegenover dialect. Daartoe zijn de 19 stellingen via een principale componentenanalyse gereduceerd tot vier factoren, waarvan we de twee belangrijkste bespreken: (1) dialect is iets positiefs en (2) dialect is een gebrek en iets voor ouderen. Om de effecten van provincie, sekse en leeftijd te analyseren hebben we gebruik gemaakt van de regressiefactorscores. Deze z-scores hebben een gemiddelde van 0 en een standaarddeviatie van 1. Een positieve score betekent dat de informant of groep een hogere score heeft op deze factor dan het algemene gemiddelde, een negatieve score dat de informant of groep zich onder de gemiddelde opinie bevindt. Ook voor deze analyses hebben we enkel gebruik gemaakt van de autochtone informanten en we beperken de bespreking tot statistisch significante verschillen.

Figuur 10: Dialect is iets positiefs, z-scores (min -3.52, max 1.85), opgesplitst naar provincie (n=4180)

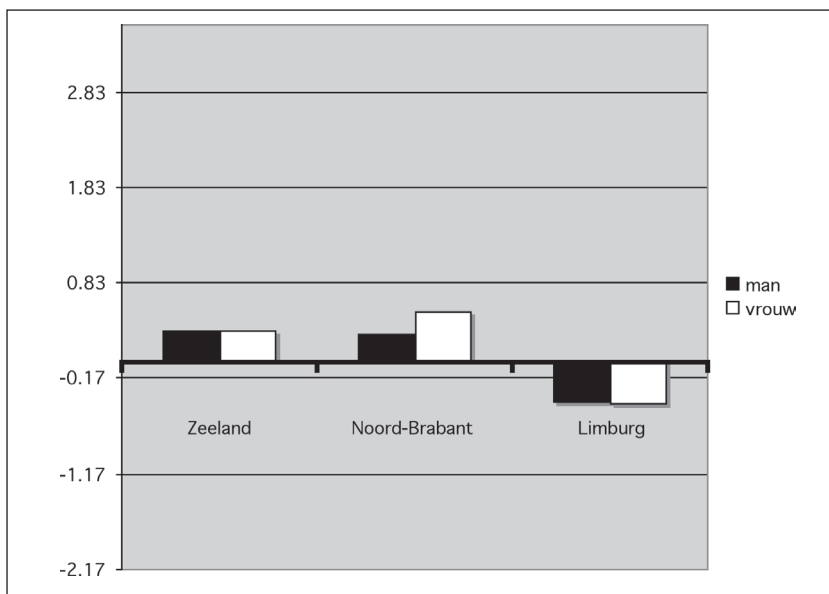
Figuur 10 laat de verschillen tussen de provincies zien voor de factor dialect is iets positiefs. De schaal op de verticale as representeert het totale bereik van de factorscores (tussen -3.52 en 1.85). De verschillen tussen de provincies zijn weliswaar klein, maar systematisch: onze Limburgse en Noord-Brabantse zien dialect als iets positiever dan de Zeeuwse. Mannen hebben een positievere attitude tegenover dialect dan vrouwen (figuur 11). In figuur 12 zien we heel systematische leeftijdsverschillen: hoe ouder hoe positiever. Of anders geformuleerd: jongeren hebben een minder uitgesproken positieve attitude tegenover dialect dan ouderen. De positieve uitstraling van het dialect lijkt dus langzaam af te kalven, en dat in alle drie de provincies.

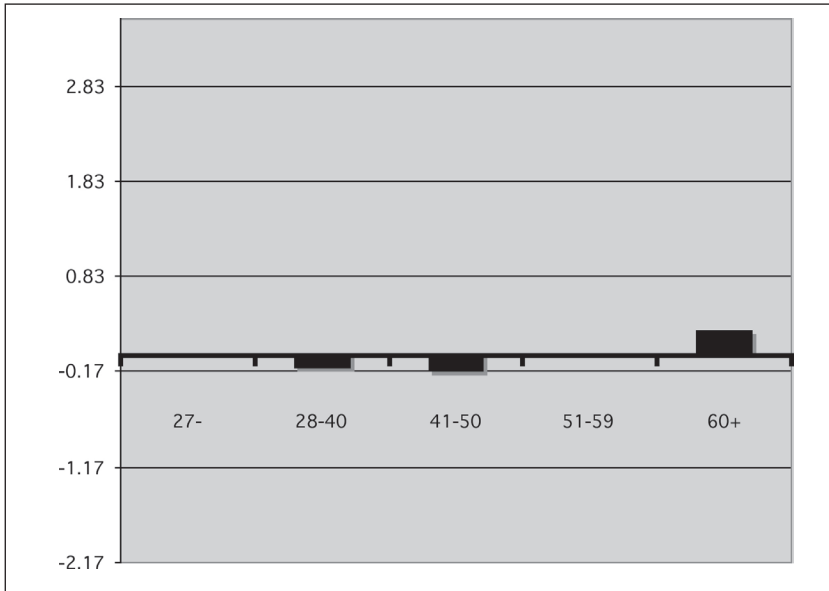
Figuur 11: Dialect is iets positiefs, z-scores (min -3.52, max 1.85), opgesplitst naar sekse (n=4180)

De significante resultaten voor de factor dialect is een gebrek en iets ouderwets staan samengevat in figuren 13 en 14. Het bereik van de factorscores ligt tussen -2.17 en 3.53. Veruit het sterkste effect vinden we hier voor provincie: Limburgers (-0.41) scoren in vergelijking met Zeeuwen (0.31) en Noord-Brabanders (0.46) negatief op deze factor (figuur 13). Dat betekent dat Limburgers het minder eens zijn met de stelling dat dialect een gebrek en ouderwets is dan de informanten uit de twee andere provincies. In Noord-Brabant is er bovendien een sekseverschil: vrouwen (0.53) zijn het meer met deze stelling eens dan

mannen (0.29). In de andere provincies vinden we dergelijke sekseverschillen niet. Ten slotte is er een klein maar interessant leeftijdseffect (zie figuur 14). De oudste groep heeft hier een positieve score (0.26), dat betekent dat zij van onze informanten dialect het meest als iets negatiefs en ouderwets (i.e. van hun eigen generatie) zien. De leeftijdsgroepen 28-40 en 41-50 zijn het het minst met deze stelling eens, de vijftigers en de jongeren onder onze informanten zijn dan weer neutraler.

Figuur 13: Dialect is een gebrek en ouderwets, z-scores (min -2.17, max 3.53, opgesplitst naar provincie en sekse

Figuur 14: Dialect is een gebrek en ouderwets, z-scores (min -2.17, max 3.53), opgesplitst naar leeftijd (n=4180)

Besluit

Onze internetenquête is geen representatieve steekproef uit de bevolking van de provincies Limburg, Noord-Brabant en Zeeland. Mannen en hoog opgeleiden zijn oververtegenwoordigd, zestigplussers zijn ondervertegenwoordigd. Bovendien hebben er relatief weinig inwoners van deze provincies meegedaan die elders opgegroeid zijn. Uit de enquête blijkt dat net die groep informanten het minst het lokale dialect begrijpt en spreekt. Bovendien weten we uit vele decennia onderzoek naar dialectverlies dat de steeds toenemende mobiliteit en migratiepatronen (mensen verhuizen naar een andere streek, met een ander dialect) een bedreiging is voor de lokale taalvariëteiten. We hebben ons in onze bijdrage (noodgedwongen) toegespitst op de autochtone informanten uit ons onderzoek, die bij de afname van de enquête in de provincie woonden en er opgegroeid zijn, al dan niet met een tussentijdse woonplaats buiten de provincie. Uit ons onderzoek komt er voor de dialecten een minder pessimistisch beeld naar voren dan uit de bijdrage van Driessen. De verschillen kunnen echter voor een groot deel verklaard worden door de verschillen in onderzoeksmethode. Ten eerste heeft Driessen een groep informanten uit het basisonderwijs. Een

soortgelijke jonge groep informanten komt niet in ons onderzoek voor. Ten tweede is de vragenlijst van Driessen afgenomen via de scholen en door de ouders van de kinderen ingevuld. Deze procedure heeft ongetwijfeld heel wat informanten verleid tot het geven van sociaal wenselijke antwoorden, in dit geval keuze voor de standaardtaal in plaats van het dialect. Ten derde – en dit is het belangrijkste verschilpunt – is Driessen er wel in geslaagd om de (binnen Nederland) mobiele kinderen en hun ouders te bereiken met zijn enquête. Onze resultaten moeten dan ook niet zozeer gezien worden als in tegenspraak met die van Driessen. In grote lijnen wijzen ze in dezelfde richting: de situatie in Limburg is nog redelijk stabiel met vitale dialecten, in Noord-Brabant daarentegen zijn de dialecten sterk op hun retour. De studies vormen dan ook een belangrijke aanvulling op elkaar en bieden heel wat perspectieven voor diepgaander onderzoek naar de factoren die een rol spelen in dialectverlies en -behoud in de zuidelijke provincies.

Ter afsluiting vatten we de belangrijkste bevindingen uit ons onderzoek samen. In de drie zuidelijke provincies is er een afname in gerapporteerde kennis en gebruik van dialect onder de jongere generatie. Die processen zijn veruit het sterkst gevorderd in Noord-Brabant, waar de jongere informanten – ook zij die in de provincie opgegroeid zijn – het dialect steeds minder kunnen spreken, Vrouwen lopen bij dit proces voorop. Ook bij het begrijpen van het dialect constateren we – ondanks de geringe afstand tot de standaardtaal – een lichte terugval. Het dialect ruimt plaats voor wijder verbreide regiolecten en Standaardnederlands. Dezelfde tendensen worden in afgezwakte vorm in Zeeland geobserveerd. Zowel in Noord-Brabant als in Zeeland lijkt het proces van dialectverlies toch te stabiliseren onder de jongste generatie, omdat de jongste groep ouders het dialect meer gebruikt met hun kinderen dan de op een na jongste groep. Maar zelfs in Limburg, waar het dialect nog zeer vitaal is, zijn er aanwijzingen dat ook daar de dialectkennis achteruit gaat. Wat taalkeuze betreft is voor onze Limburgse informanten regiolect vooralsnog geen alternatief voor het lokale dialect. Ten slotte zijn er aanwijzingen dat de positieve uitstraling van dialecten langzaam beginnen af te kalven, de negatieve attitudes die dialecten vroeger vaak opriepen (gebrek en ouderwets), lijken nog niet terug te zijn. Meer onderzoek naar taalattitudes is echter onontbeerlijk om hierover betrouwbare uitspraken te doen en te begrijpen welke rol dergelijke factoren een rol spelen in processen van dialectverlies en regionale accentvorming in Nederland.

Literatuur

- Belemans, R. (2002), *Eindrapport over de Limburg-enquête*. Leuven: Raod veur 't Limburgs en Bureau Streektaal Nederlands Limburg.
- De Tier, V., H. Van de Velde, M. Schrier, J. Swanenberg & T. van de Wijngaard (2008), 'Oe praet jie? Zeeuwen, Brabanders en Limburgers over hun eigen dialecten'. In: *Zeeland. Tijdschrift van het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen* 17 (2), 17-25.
- Hoppenbrouwers, C. & G. Hoppenbrouwers (2001), *De indeling van de Nederlandse streektaalen. Dialecten van 156 steden en dorpen geklasseerd volgens de FFM*. Assen: Van Gorcum.
- Lugtig, P.J. & G.J.L.M. Lensvelt-Mulders (in voorbereiding), 'Analyzing Self-Selection Bias in Internet Panel Surveys'.
- Schrier, M. & H. Van de Velde (2006), 'Dialecten houden stand in Zeeland'. In: *Nehalennia* 154, 17-22.
- Swanenberg, J (2006), *Trots op je taal! Gruts, grootsig, freed op oe(w) dialect*. 's-Hertogenbosch, Stichting het Brabants.
- Van Damme, M., J. de Haan, K. Kraan, T. Kwakkelstein, J. de Leede, B. Steijn & K. Tijdens (2005), *SCP-werkdocument 114, Verzonken technologie. ICT en arbeidsmarkt*. Den Haag, Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Van de Velde, H., T. van de Wijngaard, M. Schrier, J. Swanenberg & V. De Tier (2008), 'Limburgs kalle, wie sjeit 't d'r mit?' In: L. Heijenrath (ed.), *Veldeke Limburg Jaarboek 2007*, Roermond: Vereniging Veldeke Limburg, 56-72.

Hou doe? Afscheid van streektalen en dialecten?

Geert Driessen

Inleiding

In Nederland is het Standaardnederlands (of: Algemeen Nederlands) de algemeen geaccepteerde taal voor gebruik in formele situaties. Naast het Standaardnederlands worden er drie regionale of streektalen erkend door het Europees Handvest voor Streek- of Minderheidstalen, namelijk het Fries, Nedersaksisch en Limburgs. De Europese Raad heeft dit initiatief genomen om de kleinere talen in de Europese Gemeenschap te beschermen. Inwoners van Friesland kunnen tussen Fries en Nederlands kiezen als hun officiële eerste taal. Ongeveer 60% ofwel 350 000 van hen heeft Fries gekozen en 75% spreekt die taal ook. Nedersaksisch wordt gesproken in delen van de provincies Groningen, Drenthe, Overijssel en Gelderland. Geschat wordt dat ongeveer 60% of 1 800 000 inwoners van de betreffende provincies Nedersaksisch spreken. Circa 75% of 900 000 inwoners van Limburg spreken Limburgs. In tegenstelling tot andere streektalen en dialecten wordt het Limburgs niet alleen gesproken door de lagere milieus, maar ook door de maatschappelijke middenklasse en elite, en niet alleen in informele, maar ook in formele situaties.

Behalve deze streektalen wordt er nog een groot aantal dialecten gesproken in Nederland. In Noord-Brabant wordt Brabants gesproken; cijfers over het aantal sprekers van dit dialect zijn niet beschikbaar. Geschat wordt dat 60% of 250 000 inwoners van de provincie Zeeland Zeeuws spreken. De dialecten die worden gesproken in Noord- en Zuid-Holland, Utrecht en Flevoland worden vaak niet als aparte dialecten beschouwd, omdat ze nauwelijks verschillen van het Standaardnederlands. Deze groep dialecten wordt aangeduid als Hollands. De meeste sprekers van het Hollands zien zichzelf niet als dialectsprekers, hoewel hun taalgebruik wel karakteristiek van een dialect vertoont (Streektaal.net, 2005; U.S.EnglishFoundation, 2008; Wikipedia, 2005).

Er is zeer weinig precieze informatie beschikbaar over het aantal sprekers van streektalen en dialecten, en voor zover die er wel is, is ze meestal gebaseerd op kleinschalig lokaal of regionaal onderzoek. Er is nog minder betrouwbare informatie voorhanden met betrekking tot ontwikkelingen in het gebruik van streektalen en dialecten. In het algemeen vindt in Nederland taalverlies (of misschien beter: het niet verwerven van een streektaal of dialect) eerst plaats in de steden en daarna op het platteland, en eerst onder de elite en middenklasse en dan onder de lagere sociale milieus. Beide factoren, urbanisatiegraad en sociale klasse, vertonen een duidelijke samenhang: in de steden worden streektalen en

dialecten gelijk gesteld met de lagere milieus, terwijl ze op het platteland vaak door alle klassen worden gesproken. Een ander kenmerk dat samenhangt met de afname van het gebruik van streektalen en dialecten is leeftijd: het aantal jongeren dat geen streektaal of dialect meer spreekt (of het niet meer leert) neemt in een sneller tempo toe dan het aantal oudere mensen dat het niet meer spreekt. Niet alleen is het aantal sprekers van streektalen en dialecten afgenomen, ook is het aantal domeinen waarin ze worden gesproken geslonken ('functioneel verlies'). Er bestaat een trend dat ouders die onderling een streektaal of dialect spreken in toenemende mate Standaardnederlands met hun kinderen spreken.

Wat betreft de relatie tussen het spreken van streektalen en dialecten en onderwijsprestaties laat de overzichtsstudie van Driessen & Withagen (1998) zien dat er nauwelijks onderzoek naar deze relatie verricht is. In enkele studies werden geen negatieve effecten van het spreken van een streektaal of dialect op onderwijsprestaties gerapporteerd, terwijl in andere studies bleek dat kinderen die een streektaal of dialect spraken een geringere beheersing van het Standaardnederlands hadden. Bovendien stroomden deze leerlingen door naar lagere vormen van voortgezet onderwijs. Op basis van gegevens uit 1995 concludeerden Driessen & Withagen dat het opleidingsniveau van de ouders en de provincie waar zij wonen relevante factoren zijn bij het verklaren van verschillen in taal- en rekenprestaties. Opmerkelijk waren de bevindingen met betrekking tot Limburg en Friesland. Gemiddeld genomen spreken de kinderen uit deze twee provincies in ongeveer de helft van de domeinen Limburgs, respectievelijk Fries. Maar toch leveren de kinderen uit Limburg de beste en die uit Friesland de slechtste toetsprestaties, ook nadat rekening is gehouden met verschillen in sociaal milieu. Binnen beide provincies zijn er geen verschillen tussen kinderen die doorgaans Standaardnederlands en kinderen die doorgaans Limburgs, respectievelijk Fries spreken.

In het empirische deel van hun studie richtten Driessen & Withagen (1998) zich op: (1) het gebruik van streektalen en dialecten door ouders en hun kinderen, en (2) de relaties tussen de thuistaal en achtergrondkenmerken van de ouders en prestaties van hun kinderen. Hiervoor maakten ze gebruik van gegevens die in 1995 waren verzameld bij de eerste meting van het cohortonderzoek Primair Onderwijs (PRIMA). Inmiddels zijn ook gegevens van latere metingen beschikbaar. Het onderhavige artikel vormt een update van de eerdere studie; nu staan de ontwikkelingen tussen 1995 en 2003 centraal. Vergeleken met eerder onderzoek betreft het hier zeer grootschalige, recente gegevens op basis waarvan het bovendien mogelijk is ontwikkelingen in kaart te brengen. Meer specifiek wordt een antwoord gezocht op de volgende onderzoeksvragen:

1. In welke mate wordt er een streektaal of dialect gesproken, en is er daarin over de jaren heen een ontwikkeling zichtbaar?

2. Welke samenhang bestaat er tussen het spreken van een streektaal of dialect en het sociaal milieu en de leeftijd van ouders en de urbanisatiegraad van hun woonplaats?
3. Welke samenhang bestaat er tussen het spreken van een streektaal of dialect in het gezin en de taalvaardigheid Nederlands van kinderen?
4. Bestaan er bij dit alles verschillen tussen op streektaal en dialect onderscheiden taalgebieden?

Steekproeven, instrumenten en variabelen

Steekproeven

Voor het beantwoorden van bovenstaande vragen is gebruik gemaakt van gegevens van het cohortonderzoek Primair Onderwijs (PRIMA).⁵ Dit betreft een grootschalig onderzoek waarbij sinds 1995 elke twee jaar gegevens werden verzameld bij leerlingen, ouders, groepsleerkrachten en directies van ongeveer 600 basisscholen. In totaal waren hierbij steeds 60 000 leerlingen uit de groepen 2, 4, 6 en 8 betrokken (zie verder Driessen e.a., 2004). Dit artikel richt zich op de leerlingen uit groep 4 (meting 1995) en groep 2 (metingen 1997-2003).⁶ Binnen de landelijk representatieve steekproef van PRIMA zijn leerlingen geselecteerd van wie beide ouders in Nederland zijn geboren (ofwel de autochtone leerlingen). De hier gebruikte steekproef heeft een omvang van 34 240 leerlingen ofwel circa 7 000 leerlingen per meting.

Instrumenten en variabelen

De ouders van de leerlingen hebben bij elke meting een uitgebreide, schriftelijke vragenlijst ingevuld met vragen over onder meer sociaal milieu, leeftijd en taalkeuzes binnen het gezin. Sociaal milieu is geoperationaliseerd via het hoogst voltooide opleidingsniveau van de ouders. De categorieën varieerden van (1) hooguit lager onderwijs, tot (7) universiteit. Voor leeftijd is de leeftijd van de moeder, als belangrijkste opvoeder, genomen. De categorieën waren: (1) jonger dan 30 jaar, (2) 30-34 jaar, (3) 35-39 jaar, (4) 40 jaar en ouder. Vanuit het perspectief van de ouders is de volgende vraag met betrekking tot taalkeuzes gesteld: 'Welke taal spreekt u meestal met uw partner?' De antwoordcatego-

⁵ PRIMA werd op verzoek van het Ministerie van OCW gecoördineerd door de Programmaraad voor Onderzoek van het Onderwijs (PROO) van NWO. PRIMA werd uitgevoerd door het ITS van de Radboud Universiteit Nijmegen en het SCO-Kohnstamm Instituut van de Universiteit van Amsterdam.

⁶ De verschillen in onderzochte groepen hebben te maken met wijzigingen in de onderzoeksofzet.

rieën waren: (1) Nederlands, (2) een Nederlands dialect of Fries.⁷ Vanuit het perspectief van het kind zijn vier vragen gesteld: ‘Welke taal spreekt het kind meestal? a. met de moeder, b. met de vader, c. met broers en zussen, d. met vriendjes en vriendinnetjes’ Ook hier waren de antwoordcategorieën: (1) Nederlands, (2) een Nederlands dialect of Fries.

Uit de schooladministraties is bekend in welke stad of dorp en provincie de school ligt. Uit de eerste gegevens is de urbanisatiegraad afgeleid, met als categorieën: (1) de vier grote steden (Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht), (2) de overige 21 grote steden, (3) verstedelijkt platteland, (4) platteland. Op basis van de provincies zijn de zes hierboven al onderscheiden geografisch bepaalde taalggebieden gevormd: (1) Fries, (2) Nedersaksisch, (3) Limburgs, (4) Brabants, (5) Zeeuws, (6) Hollands.

Om een indicatie te krijgen van de Nederlandse taalvaardigheid van de kinderen is gebruik gemaakt van de toets Taal voor Kleuters uit het Cito-Leerlingvolgsysteem.

Resultaten

Taalkeuzen

In Tabel 1 staan de percentages ouders en kinderen die een streektaal of dialect spreken naar jaar. In het bovenste deel van de tabel gebeurt dat per taalggebied afzonderlijk en onder in de tabel voor Nederland als geheel. Daarbij worden de vijf domeinen onderscheiden: moeder en vader onderling en kind met moeder, met vader, met broers en zussen (‘siblings’) en met vriendjes en vriendinnetjes. In de laatste kolom staat de correlatiecoëfficiënt r .

Als we eerst naar Nederland als geheel kijken, het onderste blok in de tabel, dan zien we dat in 1995 27% van de ouders onderling een streektaal of dialect spraken. In 2003 was dit geslonken tot 18%. Ofschoon de bijbehorende correlatie slechts .08 bedraagt (en dus een hooguit zwakke samenhang indiceert), impliceert dit toch een reductie van een derde in een periode van 8 jaar. Verbijzonderd naar taalggebied laat de tabel zien dat Limburgs het meest gesproken wordt door ouders, gevolgd door Fries, Zeeuws, Nedersaksisch en Brabants; Hollands wordt praktisch niet gesproken.⁸ Hoewel de relatie tussen taalkeuze en jaar niet in alle gevallen perfect lineair is, bestaat er voor elk van de streektalen en dialecten een duidelijke tendens tot afname van het gebruik ervan. Wat dat betreft

⁷ Bij de eerste PRIMA-metingen waren het Nedersaksisch en Limburgs nog niet erkend als streektalen.

⁸ Overigens kwalificeren inwoners van het Hollandse taalggebied hun taalgebruik vaak als Standaardnederlands, terwijl het toch kenmerken van een dialect bevat. Zo bezien geven de betreffende cijfers voor dat gebied een onderschatting van het daadwerkelijke aantal dialectsprekers weer.

valt de positie van het Fries het meest op. In 1995 werd door 60% van de ouders die in Friesland woonden Fries gesproken; in 2003 was dat gedaald tot 41%. Het gebruik van het Limburgs bleef daarentegen redelijk stabiel over de jaren heen; alleen tussen 2001 en 2003 was er sprake van een daling. In 2003 sprak echter nog steeds bijna 60% van de ouders uit Limburg Limburgs.

De gegevens die betrekking hebben op de vier gespreksdomeinen van de kinderen laten een geheel ander beeld zien. In het algemeen spreken de kinderen aanzienlijk minder vaak een streektaal of dialect dan hun ouders. Met name in het Nedersaksische en Brabantse taalgebied zijn er forse verschillen. Terwijl circa 30% van de ouders in het Nedersaksische gebied deze streektaal spreken, doen slechts 6% van hun kinderen dat. Voor het Brabants is de ratio ongeveer dezelfde. In Limburg en Friesland zijn de verschillen tussen ouders en kinderen echter veel minder geprononceerd.

Deze verbijzonderingen naar taalgebied maken overigens duidelijk dat met het beschouwen van de situatie van Nederland als geheel allerlei interessante en relevante verschillen weggemiddeld worden en dat dat dus eigenlijk minder opportuun is.

Tabel 1 - Gebruik streektaal of dialect in vijf domeinen, naar taalgebied en jaar (in %)

Taalgebied	Domeinen	1995	1997	1999	2001	2003	r
Fries	moeder-vader	60	51	52	45	41	-.13
	kind-moeder	51	41	46	40	32	-.12
	kind-vader	53	43	47	42	33	-.12
	kind-siblings	52	41	46	40	34	-.11
	kind-vrienden	48	33	41	34	23	-.15
Nedersaksisch	moeder-vader	34	28	30	24	28	-.05
	kind-moeder	7	6	6	5	5	-.03
	kind-vader	8	7	7	6	6	-.03
	kind-siblings	7	6	6	5	4	-.03
	kind-vrienden	6	5	6	5	4	-.03
Limburgs	moeder-vader	63	65	66	64	57	-.03
	kind-moeder	50	53	55	49	46	-.03
	kind-vader	51	54	56	50	46	-.03
	kind-siblings	50	54	54	51	47	-.02
	kind-vrienden	42	42	50	40	39	-.01
Brabants	moeder-vader	19	15	14	13	12	-.06
	kind-moeder	4	3	4	3	2	-.03
	kind-vader	4	3	3	4	3	-.01
	kind-siblings	4	3	3	3	3	-.02
	kind-vrienden	5	3	3	3	3	-.03

Zeeuws	moeder-vader	33	38	36	25	32	-.05
	kind-moeder	17	23	17	12	12	-.08
	kind-vader	17	25	22	14	13	-.08
	kind-siblings	17	26	22	15	14	-.07
	kind-vrienden	14	24	20	14	16	-.04
Hollands	moeder-vader	4	2	2	1	3	-.03
	kind-moeder	2	1	1	0	1	-.02
	kind-vader	2	1	1	1	1	-.01
	kind-siblings	2	5	1	0	1	-.01
	kind-vrienden	2	5	1	0	1	-.01
Nederland als geheel	moeder-vader	27	22	20	18	18	-.08
	kind-moeder	13	12	10	8	8	-.07
	kind-vader	14	12	10	9	8	-.06
	kind-siblings	13	12	10	9	8	-.06
	kind-vrienden	12	9	9	7	7	-.06

Teneinde de taalkeuzes van de kinderen en ouders tot één score te combineren is een nieuwe variabele geconstrueerd door het relatieve aantal keren dat het kind en de ouders een streektaal of dialect spreken in de vijf domeinen te sommeren. Deze variabele indiceert het relatieve aantal domeinen waarin ouders en kind een streektaal of dialect spreken. De scores variëren van 0% (in alle vijf de domeinen Nederlands) tot 100% (in alle domeinen een streektaal of dialect). Elk domein vertegenwoordigt 20 %-punten. Tabel 2 geeft een overzicht van de scores op dit kenmerk, ook hier uitgesplitst naar jaar en taalgebied.

Tabel 2 - Gebruik streektaal of dialect in de verschillende domeinen van de kinderen plus ouders, naar taalgebied en jaar (in %)

Taalgebied	1995	1997	1999	2001	2003	r
Fries	52	42	47	40	33	-.13
Nedersaksisch	13	11	12	10	10	-.04
Limburgs	51	54	57	51	47	-.02
Brabants	7	6	6	5	5	-.04
Zeeuws	19	27	24	17	18	-.06
Hollands	2	1	1	1	2	-.02
Nederland	16	14	12	11	10	-.07

De tabel maakt duidelijk dat voor Nederland als geheel in 1995 gemiddeld genomen in 16% van de vijf domeinen een streektaal of dialect wordt gesproken. In absolute aantallen komt dit overeen met minder dan één domein. In 2003 was dit percentage gezakt tot 10. De sterkste daling vond plaats in Friesland;

daar werd het Fries in 1995 in de helft van de domeinen gesproken, terwijl dat in 2003 nog slechts in een derde van de domeinen was.

Achtergronden van taalkeuzen

In de inleiding is op een drietal factoren gewezen waarvan is gebleken dat ze samenhangen met het spreken van een streektaal of dialect: sociaal milieu, leeftijd en urbanisatiegraad. Hierna wordt nagegaan in hoeverre deze samenhangen zich inderdaad voordoen in recente, grootschalige data.

Allereerst is onderzocht wat de samenhang is tussen de keuze voor een streektaal of dialect en sociaal milieu. Als indicator voor milieu is het ouderlijk opleidingsniveau genomen. Met behulp van de gegevens uit 2003 is de correlatie berekend tussen het totaal aantal keren dat een streektaal of dialect wordt gesproken door de kinderen plus hun ouders en het opleidingsniveau van de ouders. De resultaten voor Nederland als geheel staan in Tabel 3.

Tabel 3 - Gebruik streektaal of dialect in verschillende domeinen, naar opleiding ouders (in %; PRIMA-meting 2003)

Opleiding ouders							r
LO	LBO	MAVO	MBO	HAVO/ VWO	HBO	WO	
22	17	12	12	11	7	2	-.15

De gegevens in de tabel laten zien dat er inderdaad een negatieve relatie is tussen het spreken van een streektaal of dialect en opleidingsniveau: hoe hoger het opleidingsniveau, hoe minder er een streektaal of dialect wordt gesproken. Opgemerkt moet worden dat deze samenhang slechts zwak is. De samenhang is ook afzonderlijk voor elk van de zes taalgebieden berekend. Daaruit volgt dat in het Nedersaksische gebied de samenhang sterker (tot -.30) en in het Hollandse gebied minder sterk (-.07) is. Voor Limburg bleek dat er weliswaar verschillen zijn tussen verschillend opgeleide gezinnen, maar dat de conclusie dat hoe hoger de opleiding, hoe minder Limburgs er wordt gesproken niet opgaat. Het verschil wordt in sterke mate veroorzaakt doordat in gezinnen met een havo/vwo-opleiding het meeste Limburgs wordt gesproken (in 58% van de domeinen), terwijl dat in universitair geschoolde gezinnen het minste gebeurt (slechts in 19% van de domeinen).

Vervolgens is nagegaan of er een samenhang is tussen taalkeuze en leeftijd van de moeder. Omdat leeftijd in latere PRIMA-metingen niet meer gevraagd is, zijn voor deze analyses de gegevens uit 1997 genomen. De resultaten van de

analyses maken duidelijk dat er slechts zeer zwakke samenhangen (-.04). De categorie ≥ 40 jaar springt er daarbij uit: in gezinnen met de oudste moeders wordt het minst een streektaal of dialect gesproken. De analyses per taalgebied lieten een vergelijkbaar beeld zien.

Als laatste is de samenhang tussen het gebruik van een streektaal of dialect en urbanisatiegraad geanalyseerd. Tabel 4 geeft de resultaten.

Tabel 4 - Gebruik streektaal of dialect in verschillende domeinen, naar urbanisatiegraad (in %; PRIMA-meting 2003)

4 Grote steden	Urbanisatiegraad			r
	Overige 21 grote steden	Verstedelijkt platteland	Platteland	
1	7	9	15	.12

De correlaties zijn positief: het zijn voornamelijk de plattelandsgebieden waar een streektaal of dialect wordt gesproken en in de vier grote steden wordt dat nauwelijks gedaan. Dit is volgens verwachting. Ook hier geldt echter dat de samenhangen slechts zwak zijn. Aparte analyses per taalgebied laten zien dat in Friesland, Limburg en Zeeland de correlaties wat sterker zijn (tot .26), terwijl in het Brabant en Hollandse taalgebied enigerlei samenhang ontbreekt (.01). In tegenstelling tot de andere gebieden wordt het Nedersaksisch het meeste gesproken in de verstedelijkte plattelandsgebieden.

Gebruik streektaal of dialect en taalvaardigheid

Om inzicht te krijgen in het effect van het gebruik van een streektaal of dialect op de taalvaardigheid Nederlands van de kinderen zijn twee series analyses uitgevoerd. Tabel 5 geeft de resultaten van de eerste analyses. In de eerste kolom staan de taalscores per taalgebied; dat gebeurt in de vorm van afwijkingsscores ten opzichte van het totaalgemiddelde dat 46.0 is met een standaarddeviatie van 6.4. Om eventuele verschillen in taalvaardigheid die het gevolg zijn van het sociaal milieu van de kinderen (i.c. het ouderlijk opleidingsniveau) is daar via covariantie-analyse voor gecorrigeerd. De resultaten daarvan staan in de tweede kolom. Vervolgens is bovendien nog gecorrigeerd voor het aantal domeinen waarin ouders en kind een streektaal of dialect spreken. De resultaten van deze analyse staan in de laatste kolom. Onder in de tabel staan de correlatie (*eta*) en partiële correlaties (*beta*). Deze laatste coëfficiënt geeft een indicatie van het effect van taalgebied op taalvaardigheid nadat er rekening is gehouden met verschillen in ouderlijke opleiding en taalkeuze.

Tabel 5 - Taalvaardigheid Nederlands van de kinderen, al-dan-niet gecorrigeerd voor opleiding ouders en gebruik streektaal of dialect, naar taalgebied (PRIMA-meting 2003)

<i>Taalgebied</i>	<i>Ongecorrigeerde afwijkingsscores</i>	<i>Afwijkingsscores gecorrigeerd voor opleiding ouders</i>	<i>Afwijkingsscores gecorrigeerd voor opleiding ouders en gebruik streektaal of dialect</i>
Fries	-1.0	-1.1	-1.1
Nedersaksisch	-.5	-.4	-.4
Limburgs	-.4	-.1	-.3
Brabants	.3	.2	.2
Zeeuws	1.2	1.2	1.1
Hollands	.4	.3	.3
	<i>eta = .08</i>	<i>beta = .07</i>	<i>beta = .08</i>

Uit de tabel kan worden afgeleid dat er over het geheel genomen slechts geringe verschillen in taalvaardigheid bestaan tussen de taalgebieden ($eta = .08$). Dat neemt niet weg dat het verschil tussen het gebied dat het hoogste en het gebied dat het laagste scoort, Zeeland en Friesland, 2.2 punten bedraagt, wat neerkomt op een derde standaarddeviatie en daarmee als onderwijskundig relevant kan worden beschouwd. De tweede kolom laat zien dat na correctie voor opleiding ouders de verschillen nagenoeg ongewijzigd blijven. Met andere woorden: ouderlijke opleiding doet er hier nauwelijks iets toe. Als daarna ook nog wordt gecorrigeerd voor verschillen in taalkeuzen verandert dat ook praktisch niets, zoals uit de laatste kolom blijkt.

In een tweede serie analyses is voor een iets ander perspectief gekozen. Eerst zijn de afwijkingsscores per taalgebied en gebruik van streektaal of dialect berekend. Wat dat gebruik van een streektaal of dialect betreft zijn de oorspronkelijke scores teruggebracht tot drie categorieën: (1) in 0% van de vijf domeinen wordt een streektaal of dialect gesproken, (2) in 20-60% van de domeinen gebeurt dat, en (3) in 61-100% van de domeinen doet men dat. De resultaten staan in het linker deel van Tabel 6. Vervolgens zijn de scores via covariantie-analyse nog gecorrigeerd voor de invloed van de opleiding van de ouders. De resultaten van die analyses staan in het rechter deel van de tabel.

Tabel 6 - Taalvaardigheid Nederlands van de kinderen, al-dan-niet gecorrigeerd voor opleiding ouders, naar taalgebied en gebruik streektaal of dialect (PRIMA-meting 2003)

Taalgebied	Ongecorrigeerde afwijkingsscores naar gebruik streektaal of dialect				Afwijkingsscores naar gebruik streektaal of dialect gecorrigeerd voor opleiding ouders			
	0%	20-60%	61-100%	eta	0%	20-60%	61-100%	beta
Fries	.4	-1.3	-.2	.08	.3	-1.3	-.1	.07
Nedersaksisch	-.1	.6	-1.8	.07	-.3	1.0	-.3	.09
Limburgs	-1.3	.3	1.0	.15	-1.2	-.5	1.2	.17
Brabants	.2	.0	-4.4	.13	.1	.4	-3.7	.11
Zeeuws	-.0	-.2	.4	.03	-.1	-.1	.6	.04
Hollands	.0	-.5	-1.0	.02	.0	-.0	-.3	.01
Nederland	.1	-1.0	-1.0	.03	-.0	.3	-.2	.02

Het rechter deel van de tabel bevat de interessantste resultaten. Het laat opnieuw zien dat het bij dit type analyses van belang is niet uit te gaan van Nederland als geheel, maar te differentiëren naar taalgebied. Terwijl het effect voor Nederland als geheel onbeduidend is ($beta = .02$), is het effect voor sommige van de taalgebieden veel groter en zeker ook relevant. Bovendien is het vermeldenswaardig dat sommige van deze effecten positief zijn, terwijl andere juist negatief zijn. Opmerkelijk zijn de verschillen tussen Limburg en Brabant. Voor Limburg is het gecorrigeerde effect positief en komt het neer op een $beta$ van .17. Dit houdt in dat naarmate er meer Limburgs wordt gesproken de taalvaardigheid Nederlands ook beter is. Voor Brabant geldt het omgekeerde: in de gezinnen waar het meeste Brabants wordt gesproken is de taalvaardigheid het laagste. Het verschil tussen de Brabantse kinderen die helemaal geen Brabants spreken en de kinderen die dit dialect in 60% of meer van de vijf domeinen spreken bedraagt 3.6 punten ofwel meer dan een halve standaarddeviatie, wat onderwijskundig zeer relevant is.

Discussie

In 1998 publiceerden Driessen & Withagen een artikel over het gebruik van Nederlandse streektaalen en dialecten, en de samenhang daarvan met de taalvaardigheid in het Nederlands van basisschoolkinderen. Zij maakten voor hun empirische analyses gebruik van gegevens die in 1995 waren verzameld bij de eerste meting van het cohortonderzoek PRIMA. Voor het huidige artikel is eveneens gebruik gemaakt van PRIMA-data, maar nu van in totaal vijf metingen. Dit artikel voorziet in zowel een update als een analyse van de ontwikke-

lingen in de periode 1995-2003.

Wat betreft het gebruik van de PRIMA-data dient te worden opgemerkt dat de informatie afkomstig is van kinderen en ouders. De leeftijd van de kinderen lag tussen de 6 en 8 jaar. Van de moeders was 42% tussen de 35 en 39 jaar en slechts 15% was 40 jaar of ouder; van de vaders was 44% tussen 35 en 39 jaar en 33% was 40 jaar of ouder. Dit betekent niet alleen dat personen zonder kinderen niet vertegenwoordigd zijn, maar ook dat de geanalyseerde steekproef relatief jong is en dat de oudere generaties ondervertegenwoordigd zijn. Dit heeft mogelijk gevolgen voor de generalisatie van de resultaten. Maar wellicht valt dat wel mee: in deze studie werd immers aangetoond dat het verband tussen leeftijd en het spreken van een streektaal of dialect feitelijk afwezig is.

De bevindingen wijzen op twee ontwikkelingen. Op de eerste plaats bestaat er binnen gezinnen een imposante intergenerationele afname in het gebruik van streektalen en dialecten: vergeleken met hun ouders spreekt minder dan de helft van de kinderen een streektaal of dialect. Op de tweede plaats is er ook nog een flinke afname van het gebruik van streektalen en dialecten over de jaren heen. In de hier onderzochte periode nam het aantal ouders en kinderen dat een streektaal of dialect spreekt af met meer dan een derde. Van belang is op te merken dat deze conclusies niet voor alle zes de onderscheiden taalgebieden gelden. Twee taalgebieden vallen sterk op. Wat betreft het Limburgs is de situatie redelijk stabiel; deze bevinding steekt schril af tegen de situatie voor het Fries, waar sprake is van een sterke afname in gebruik. Mogelijk dat een deel van de verklaring hiervoor ligt in het feit dat het Limburgs in alle lagen van de bevolking wordt gesproken en zowel in formele als ook informele situaties. Toch kan dat niet de hele verklaring zijn, zeker niet wanneer gelet wordt op de al langer bestaande stevige positie van het Fries als officiële streektaal.

Ten aanzien van de relatie tussen het gebruik van een streektaal of dialect en de taalvaardigheid in het Nederlands blijkt uit de onderzoeksresultaten dat die voor 2003 in het algemeen vrij zwak is. Dit verschilt daarmee niet van de situatie in 1995. En evenals toen zijn er ook nu weer belangrijke verschillen tussen de onderscheiden taalgebieden. Terwijl het effect voor Nederland als geheel vrijwel afwezig is, is het effect voor Limburg onderwijskundig relevant en positief. Dit laatste houdt in dat naarmate er meer Limburgs wordt gesproken de taalvaardigheid in het Nederlands van de kinderen ook beter is. Wellicht dat er ook hier een verband is met de specifieke positie van het Limburgs als taal voor alle bevolkingslagen en voor zowel formele als informele situaties. Voor Brabant geldt wat betreft de relatie tussen het gebruik van het Brabants en de taalvaardigheid Nederlands het tegenovergestelde, wat betekent dat in gezinnen waar het meest Brabants wordt gesproken de taalvaardigheid het geringst is. Bij deze bevindingen dient wel te worden aangetekend dat de taalvaardigheid van de kinderen slechts met een toets is gemeten, wat misschien wat mager is.

Als het gaat om processen van verandering, verlies en sterfte van talen en dialecten verschillen de meningen met betrekking tot het tempo waarin die plaatsvinden. Uit de hier gerapporteerde bevindingen, die betrekking hebben op een periode van nog geen tien jaar, valt af te leiden dat de toekomst er voor de meeste streektaalen en dialecten allerminst rooskleurig uitziet. Het Limburgs lijkt een uitzondering op dit algemene proces van verval en uitsterving (cf. Kroon & Vallen, 2004). Er is ook discussie ten aanzien van de vraag of deze ontwikkeling 'goed' of 'slecht' is. Sommigen zien het als hun opdracht een halt toe te roepen aan dit proces en willen het weer ongedaan maken; ze zien het verlies van een taal als de vernietiging van iemands identiteit (Fishman, 1991). Weer anderen zijn echter van mening dat talen niet uitsterven, maar gewoon in de steek worden gelaten door hun gebruikers; doorgaans worden ze omwille van puur praktische redenen verruild voor een taal met een groter bereik en meer nut (Bentahila & Davies, 1990). En weer anderen vinden zelfs dat de promotie van minderheids-, lokale en immigrantentalen, die volgens hen vaak niet geschikt zijn voor het hedendaags gebruik in het publieke domein, er alleen maar toe leidt dat de positie van de dominante taal als enig gemeenschappelijk idioom wordt versterkt (cf. De Swaan, 2003; Van Els, 2000). Wie gelijk heeft en wie niet is voor velen nauwelijks meer relevant, aangezien dit proces volgens hen door de voortgaande internationalisering en globalisering en de snelle technologische ontwikkelingen in de wijze van communiceren onomkeerbaar is.

Literatuur

Bentahila, A., & Davies, E. (1990), *On the evaluation of Arabic language and culture lessons: Another perspective*. Fez: University of Fez.

Driessen, G. (2005), 'In Dutch? Usage of Dutch regional languages and dialects.' In: *Language, Culture and Curriculum*, 18, (3), 271-285.

Driessen, G., & Withagen, V. (1998), 'Taalvariatie en onderwijsprestaties van autochtone basisschoolleerlingen.' In: *Taal en Tongval*, 50, 2-24.

Driessen, G., & Withagen, V. (1999), 'Language varieties and educational achievement of indigenous primary school pupils.' In: *Language, Culture and Curriculum*, 12, (1), 1-22.

Driessen, G., Langen, A. van, & Vierke, H. (2004). *Basisonderwijs: Veldwerkverslag, leerlinggegevens en oudervragenlijsten. Basisrapportage PRIMA-cohortonderzoek. Vijfde meting 2002-2003*. Nijmegen: ITS.

Els, T. van (2000). *De Europese Unie, haar instituties en haar talen. Enkele taalpolitieke bechouwingen*. Nijmegen: Katholieke Universiteit Nijmegen.

Fishman, J. (1991). *Reversing language shift. Theoretical and empirical foundations of assistance to threatened languages*. Clevedon: Multilingual Matters.

Kroon, S., & Vallen, T. (Eds.)(2004). *Dialect en school in Limburg*. Amsterdam: Aksant Academic Publishers.

Landenweb (2004). *Nederland. Taal*. [www.landenweb.com](http://www landenweb.com), laatst bezocht: 03-06-2008.

Streektaal.net (2005). *Language in the Netherlands*. <http://taal.phileon.nl>, laatst bezocht: 03-06-2008.

Swaan, A. de (2003), 'Bedreigde talen, sociolinguïstiek en taalsentimentalisme'. In: *Toegepaste Taalwetenschap in Artikelen*, 70, 15-26.

U.S.EnglishFoundation (2008). *Official language research*. <http://www.usefoundation.org/foundation/research/olp/>, laatst bezocht: 03-06-2008.

Wikipedia (2005). *Dutch language*. http://en.wikipedia.org/wiki/Dutch_language, laatst bezocht: 03-06-2008.

Uit de praktijk: 'n leske Berregs

Git Grosfeld en Marianne Wierckx

We stellen ons voor

Dialectgenootschap De Berregse Kamer bestaat bijna 15 jaar en werd opgericht door Hans Heestermans, bij de meesten onder u welbekend en Lia Suijkerbuijk, neerlandicus. De Berregse Kamer bestaat uit tien leden. Git Grosfeld is reeds 14 jaar bij De Berregse Kamer betrokken en vervult de functie van secretaris in het dagelijks bestuur. Toen Marianne Wierckx bij het Bergs dictee een aantal jaren geleden als tweede eindigde, een jaar later als derde en vervolgens zo'n vier jaar geleden als eerste vond ze het welletjes en mocht zij toetreden tot De Berregse Kamer.

De doelstelling van De Berregse Kamer is het Bergs te behouden als deel van onze cultuur, dus niet te behouden als taal maar als onderdeel van het Bergse culturele erfgoed.

Historie

In het prille begin was De Berregse Kamer slechts bezig met dialectwoorden, interviews en het Bergs dictee. In 1997 verscheen het eerste *Bergs woordenboek* van de hand van Hans Heestermans. Na vijf jaar volgde de tweede druk en nu zijn we toe aan een geheel nieuwe druk. In klein comité zijn we hier al over aan het brainstormen.

In 1999 gaf De Berregse Kamer het *Bergs kookboek* uit, een kookboek over *er-rebeesjes*, ansjovis en *sperries*. In 2005 verscheen het bijnamenboek met de titel "Van wie zijde gij d'r één?" Mede dankzij de vele reacties kunnen we een aanvulling op dit boek maken of zelfs een geheel nieuw boek. Ook hier is een kleine groep mee bezig.

Zoals u weet hadden vroeger veel straten naast de officiële naam een volksnaam, een naam die de bevolking gebruikte om een straat aan te duiden. Deze oude volksnamen gaan soms terug naar de Middeleeuwen. De Berregse Kamer heeft in samenwerking met de Gemeente Bergen op Zoom 22 straten voorzien van straatnaambordjes met de officiële naam en de volksnaam. Zo werd onlangs onze stadswande-

ling 'Van Beulestratje naar Kolepadje' gepresenteerd, een stadswandeling door Bergse straten met een volksnaam.

Momenteel zijn we ook in een klein comité bezig met het verzamelen van Bergse spreekwoorden en uitdrukkingen. En wellicht komt er later een Bergse verhalenbundel.

Ook al weer een aantal jaren wordt door De Berregse Kamer met de vastenavondoptocht in Bergen op Zoom 'd'ApposTroffee' uitgereikt, een klein kunstwerk, een apostrof uitbeeldend. De apostrof die zo kenmerkend is in het schrijven in het Bergs. We beoordelen op goed geschreven Bergs en of de gevoerde titel van de groep, individu of band een dubbele leuke betekenis heeft.

Afgelopen jaar hebben we zelfs bij de inschrijving voor de vastenavondoptocht advies gegeven over het schrijven in het Bergs. We waren erg blij met de waardering die we hiervoor kregen. Gedurende een zevental weken wordt in mei en juni op ABG-TV, een Bergse omroep voor ouderen, iedere dinsdag de Berregse Kamervrage uitgezonden. Een dialectquiz in en over het Bergs dialect. Op de website www.abgtv.nl kunt u de quiz bekijken.

Terug naar het Bergs dictee waar het allemaal mee begon: het Gròòt Berregs dictee heeft al 14 keer plaatsgevonden. Zo'n 6 jaar geleden kwam daar 't Berregs jeugddictee bij. Het jeugddictee wordt altijd gehouden op woensdagmiddag vóór het Gròòt Berregs dictee. Vaste dag is altijd de eerste woensdag na 't Neuzebal, het eerste officiële feest van de Vastenavond in Bergen op Zoom. Aan het jeugddictee kunnen kinderen uit groep acht van de basisschool en uit de brugklas van de middelbare school deelnemen. Hiervoor benaderen we steeds de scholen om de kinderen enthousiast te maken voor het dictee. Enthousiaste leerkrachten zorgen voor meer aanmeldingen. In de aanloop naar het jeugddictee 2008 bedachten we dat het leuk zou zijn om de kinderen een lesje in en over het Bergs dialect te geven om zo nog meer kinderen enthousiast te maken voor het jeugddictee. Zo ontstond ons plan voor het leske Berregs, een eenvoudig lesje Bergs dialect voor de kinderen van groep 8 van de basisschool Eenvoudig omdat de meeste kinderen geen dialect meer spreken en er veel allochtone kinderen zijn, die ook geen Vastenavond vieren en dus ook geen Bergse liedjes en woordjes kennen.

Leske Berregs

Het resultaat van ons plan heeft u nu in handen.

illustratie van het leske

Wat vertellen we de kinderen?

- we stellen ons voor en we leggen uit wat een Dialectgenootschap is;
- we vertellen dat we het Bergs willen behouden als cultuurerfgoed, zoals je bijvoorbeeld een oud gebouw onderhoudt;
- we stellen de kinderen de vraag wat er eerder was, het dialect of het Nederlands;
- we leggen uit dat er in Brabant verschillende dialecten zijn en dat er zelfs in het kleine stukje West-Brabant al zoveel verschil is in dialect. We geven als voorbeeld Bergen op Zoom en Roosendaal. Het Bergs dat meer een stadsdialect is en Roosendaals meer een plattelandsdialect. Vooral het verschil in klank, bijvoorbeeld de ao-klank die men in Roosendaal heeft kent men in Bergen op Zoom helemaal niet;
- we vertellen dat de H in het Bergs nooit wordt gebruikt; we praten over de Vastenavond en de vastenavondliedjes en dan gaan we over tot het werkelijk invullen van het A4'tje.

Natuurlijk willen we ook u een kleine test afnemen. Wat is een dilleke? Als u het weet mag u onder de desbetreffende tekening een 4-tje zetten. Het woord dilleke is een uniek woord in

Bergen op Zoom. Het is afgeleid van het Engelse woord dilly. Hoewel wij dachten dat dit een algemeen bekend dialectwoord in Bergen op Zoom was bleek in de groepen toch dat niet veel kinderen dit woordje kenden.

Weet u welke cijfertjes u moet invullen van de woordjes sperrie, sjoviske en errebeesje? U heeft ongetwijfeld wel eens gehoord van het AAA-menu, zeer beroemd in Bergen op Zoom. Afgelopen weekend hadden we Proefmei in onze stad, speciaal over de drie A's: asperges, ansjovis en aardbeien. Al noemen wij deze woorden sperries, sjoviskes en errebeesjes.

'n Leske Berrege

DE
BERREGSE
KAMER
dialectgenootschap

				Errebeesje (1)
☐	☐	☐	☐	Sjoviske (2)
				Sperrie (3)
☐	☐	☐	☐	Dilleke (4)
				Kulleke (5)
☐	☐	☐	☐	Bròød (6)
				Rijf (7)
☐	☐	☐	☐	Snefke (8)
				Drukske (9)
☐	☐	☐	☐	Pliesie (10)

Over de ansjovis vertellen we de kinderen: stormvloed en veranderden in de 16de eeuw het oostelijk deel van Beveland in een visrijk gebied met slikplaten en zandbanken bij laag water. Vanuit het diepe en koude water van de Noordzee trekt de ansjovis in het voorjaar naar het warmere water boven de zandplaten om daar de eitjes kwijt te raken. Dat heet ‘paaien’. Van begin mei tot eind juni is de ansjovis dan soms verkrijgbaar bij de enige visser, Cor van Dort, die nog steeds op dezelfde manier vist als in de 16de eeuw. In ‘weren’ die van rijshout, dat in de winter gekapt wordt, in een grote V-vorm worden opgebouwd. Het weer staat op de zandbank met de punt in het diepere water, met daaraan een fuik. De vis zwemt met het afgaand water mee en komt zo in de fuik terecht. Ter illustratie tekenen we een weer op het schoolbord.

Spelling

Opmerkelijk zijn de oo en òò van bijvoorbeeld het woord brood, in het Bergs uitgesproken als bròòd. De woorden die in de spelling De Vries en Te Winkel in een open lettergreep met twee o's gespeld werden, (zoals dus dooden, rooven en stooten) worden in het Bergs met òò gespeld, die wordt uitgesproken als de o van het Franse garde-robe. Deze òò gaat terug op een West-Germaanse au. De andere oo van bijvoorbeeld ik hoop en ik bood en ik toog gaan terug op een West-Germaanse u of o. Dit verklaart dat er een verschil is tussen de uitspraak en spelling van oop (van het werkwoord hopen) en òòp (= hoop in de betekenis van een grote hoeveelheid. (uit: *Bergs woordenboek* van Hans Heestermans)

We vinden het belangrijk om ook dit woord brood te bespreken met de kinderen in verband met de streepjes, die bijvoorbeeld ook worden gezet op òòg, blòòt, wòòn en bòòn. Omdat we voor een eenvoudige uitleg over de twee o-klanken kiezen leggen we deze klanken als volgt uit: de òò is een o die je een beetje inslikt tegenover de o die je naar voren uitspreekt. Let op het verschil: hij toog naar de tòòg en 'k oop op 'n òòp vollek.

Streepjes oftewel stripkes spelen toch een grote rol in het schrijven in het Bergs: neem bijvoorbeeld: gèère, pèèrd, gèèf, kèès, (graag, paard, gaaf, kaas) waarin de streepjes tegen de schrijfwijze in worden geschreven. Of: féést, dééég, schéééf, (feest, deeg, scheef) waarin de streepjes met de schrijfwijze mee worden geschreven. Een mooi voorbeeld is zééverèèr (zeurpiet).

U ziet op de poster ook nog een worstje getekend. We geven de kinderen het onderscheid aan van het woord schijfje. In het Bergs wordt gezegd: ‘een snefke worst, een schefke peperkoek (ontbijtkoek) en een kripke spek’. Bij de knikkers staat een knikkerpotje getekend. Het is in Bergen op Zoom leuk om te horen dat de ene Bergenaar dit een ‘loeleke’ noemt en een andere Bergenaar een ‘koeleke’. Dit vraagt soms om een discussie.

Zo wordt de poster woord voor woord afgewerkt. Aan het eind van ons “leske Berregs” vragen we aan de kinderen of ze ook Bergse woordjes kennen. Het is gebleken dat er toch nog wat kinderen zijn die echt wel Bergse woorden kennen, al is het maar van opa en oma. Het woord kulleke (kooswoordje voor lief klein ventje, klein meisje of voor een volwassen persoon in de zin van “ei kul oe w’ist?”) is zo’n mooi voorbeeld. Veel ouders of grootouders spreken volgens de kinderen nog wel dialect.

Als de les klaar is wordt uiteraard de vraag gesteld wie van de kinderen er mee wil doen met het dictee. In vergelijking met voorgaande jaren, waarin de kinderen via de leerkracht werden benaderd voor het jeugd dictee bleek afgelopen jaar dat na het “leske Berregs” meer kinderen enthousiaster waren en meer animo hadden om mee te doen.

In ieder geval willen we onze lessen komend jaar uitbreiden naar de brugklassen. Een aantal docenten heeft al toegezegd mee te willen werken. Wellicht dat we onze les wat moeilijker moeten maken, maar daar zijn we nog niet helemaal uit.

Onze stadswandeling is, mocht u Bergen op Zoom, onze prachtige stad, willen bezoeken, voor slechts 50 eurocent te koop. De stadswandeling is ook bij de VVV verkrijgbaar.

Uit de praktijk: Adjieë

Wim Heijmans

“Adjieë,” zegt Ayse Gul, een Turks meisje.

Ze zit op de leestroon. De kinderen van mijn groep zitten erom heen, op kussens en bont geschilderde kratten.

“Adieë,” roepen ze. Gegroet.

“Adjieë,” zegt Ayse Gul.

Adieë met een ‘j’. Ze vertelt in het Turks wat een mooie dag is. De kinderen verstaan het niet, maar ze vinden het best leuk. Samen hebben ze het lied ‘inne sjunne daag’ gezongen, een mooie dag. Het lied zingen ze uit volle borst. Samira heeft net een verhaal voorgelezen in haar eigen taal, Pakistaans. Ze heeft het zelf geschreven. Het gaat ook over een mooie dag.

‘Inne sjunne daag’. Een dag, klankrijk. Vermengt zich met onze Kerkraadse klanken. Klanken uit het Ripuarische taalgebied. Een uithoek van Limburg. Moeilijk te verstaan is de algemene teneur in Limburg. Interessant zeggen sympathisanten. Toen ik voor het eerst ‘De Limburgse dialectprijs’ van Veldeke won, las ik mijn verhaal voor. Na afloop kwam een vrouw naar me toe.

Ze zei: “Ik heb er niet veel van verstaan. Maar ik vond het mooi.”

“Het is ook een mooi verhaal mevrouw,” zei ik.

Haar nieuwsgierigheid was gewekt door de klanken. Ze wilde de weg bewandelen van taal naar inhoud. Naar oorsprong. Daar waar de verhalen ontstaan. Het gevoel. Op school had ik naast het klaslokaal, in de hoek van de gang op een podium een grote stoel neergezet. Dit was de leestroon, waar ook Ayse Gul op zat. De leestroon stond in ‘Het land van koning woord en koningin goede zin’. We waren er dagelijks om voor te lezen, liedjes te zingen, gesprekken te voeren, ons lief en leed te delen, toneel te spelen, werkjes uit de lessen te presenteren. Ieder op eigen wijze. Zo ook de taal.

Van de verhalen, gedichten en liedjes in het Kerkraadse dialect werden vooral de liedjes goed begrepen, omdat ze de jaarklok volgden, Sinterklaas, Kerst, Carnaval, St.Maarten, communie, schoolkamp, musical.

De school stond in een zogenaamde achterstandswijk, met nogal allochtone bewoners. Opvallend was, dat het voor die kinderen geen moeite was om de dialectliedjes te zingen.

Taal drijvend op muziek is feest, vreugde. Samen zingen opent deuren.

“Sjun dat vier ós versjtunt” zingen we met carnaval. Letterlijk vertaald: “Mooi dat wij elkaar verstaan”. Verstaan in de zin van woorden en in de zin van goed met elkaar kunnen opschieten. In het lied is Turks en Kosovaars verwerkt, ‘baklaf’en ‘majmon’.

In een multiculturele samenleving is de klankrijkdom groot. Maar de minderheidstalen worden overspoeld door de standaardtaal. Terwijl voor het goed met elkaar kunnen vinden net de taal van oorsprong, van gevoel onontbeerlijk is. De moedertalen, waaronder ook het dialect zijn de basis voor een vreedzame samenleving.

‘Sjun dat vier ós versjtunt.’ Goed met elkaar kunnen opschieten. We genieten van elkaars klanken, van elkaars leefwijzen.

Speel met je eigen taal. Geef het geen geïsoleerde plaats, zoals de gangbare methodes die hun betekenis ontlenuen aan screening, aan CITO. Laat onze eigen taal drijven in een grote cultuurzee. Natuurlijk wordt in het onderwijs iets hoe ruim van aanpak dan ook al snel vak genoemd. Maar het krijgt een plaats, een volwaardige plaats. Samen met aspecten uit geschiedenis, aardrijkskunde, natuurkunde, muziek, drama, levensbeschouwing, handvaardigheid in een groot cultuurpakket.

Op dit moment wordt in het voortgezet onderwijs in Kerkrade op het college Rolduc een aantal lessen in het dialect gegeven. Met als thema Limburg in het algemeen. Een voorbeeld van een projectaanpak.

En dat is het woord, project. Vanuit verschillende gezichtshoeken aan een onderwerp werken. De scheidingen die in het onderwerp gemaakt worden, zijn eigenlijk onderscheidingen. Net als het leven is het project organisch. Niets staat op zichzelf en het geheel is meer dan de som van de onderdelen.

Vermijd spellingsmethoden voor dialectonderwijs. Werp geen drempels op. Maak het toegankelijk. Speel met je eigen taal. Laat ze leven. Ze is met de paplepel ingegeven. Sterker, ze is moedermelk. Ze heeft alles in zich om vormend te werken. In Limburg heeft onderzoek uitgewezen, dat meertaligheid leidt tot een betere taalontwikkeling. Dialect is geen belemmering voor de standaardtaal, in tegendeel het is een verrijking. In het artikel ‘Het voordeel van tweetaligheid’ van het magazine Psychologie, uitgave juli/aug. 2007 wordt uitgelegd dat meertaligheid een positieve invloed heeft op de hersenontwikkeling.

Dus Rowwen Hèze het is niet een kwestie van geduld voordat heel Holland Limburgs lult. Iedere streek heeft zijn eigen taal. Bovendien heeft deze zin uit ‘t Kleverlands taalgebied verdacht veel Nederlandse woorden. En daarbij wordt Limburgs niet geluld, maar ‘jekald’. Of is het iets typisch uit de popindustrie? Dialect is commercieel geworden. Ik zie van die coryfeeën rondrennen, die mislukt zijn in de Engelse, Duitse of Nederlandse taal en nu hun heil in het Limburgs zoeken.

A.u.b. zei ik tegen de Europarlementariërs bij hun streektaalconsultaties in Den Haag. Limburgs is meer dan een spreuk op een bierglas of een carnavalslied. Het heeft literatuur in zich. Ik was bij die bijeenkomst op het departement van binnenlandse zaken lid van de onderwijscommissie en vertegenwoordigde het Limburgse basisonderwijs.

Het heeft literatuur in zich. Bij nogal wat Limburgse schrijvers zie ik, dat ze schrijven over dingen die klein, overzichtelijk, beheersbaar zijn. Ik waan mij in de tijd van mijn kindertijd. Tekeningen en verhalen van Rie Cramer. Net alsof Annie M.G. Schmidt, Guus Kuyser nooit hebben bestaan. Kneuterig vertellen ze over opa en oma. Zelig of lacherig. Maar niet de oma uit 'Krasen in het tafelblad' van Guus Kuyser. De oma die uit de dagelijkse sleur wilde breken en veel onbegrip ondervond.

In de dialectdeclamatiewedstrijden hebben we in Kerkrade gekozen voor een verplicht werk en een gedicht naar vrije keuze. De verplichte werken worden door medewerkers van de bibliotheek gekozen uit de meest gelezen Nederlandse kindergedichten. Geschreven voor kinderen die kind zijn en niet voor volwassenen in zakformaat. Niet voor kinderen die nog heel wat moeten worden, maar al heel wat zijn. Niet geschreven om ze bezig te houden, te amuseren, af te leiden. Nee, die mensen aanspreken in de prille fase van hun leven. Een team van drie plaatselijke schrijvers vertalen de gedichten in het Kerkraads. Hieruit kunnen de kinderen een keuze maken. De vrije werken mogen ze zelf schrijven. Maar doorgaans kiezen ze onder invloed van hun omgeving traditionele werken, om te lachen of duidelijk droevig. Over een lieve oma, of een domme opa. En dat is niet zo verwonderlijk. Het volkstoneel trekt volle zalen. De lach betaalt zich. Daar floreert het dialect. Het geëngageerde werk gaat aan het grote publiek voorbij en zeker in het dialect is er weinig plaats voor.

In Kerkrade staat op de markt een groot standbeeld van een mijnwerker, d'r Joep. Fier en trots. De rug gerecht, het hoofd omhoog. Groot en sterk. Bekend, wijds en zijd. In het naburige Heerlen staat in een hoekje van een stil plein, een mijnwerker. Hij beschermt zijn ogen tegen het felle daglicht. Hij heeft moeite terug te komen in de alledaagse werkelijkheid. De ellende van het zware, donkere, stoffige werk ondergronds belemmert zijn terugkeer. Het beeld staat er onopvallend, naamloos. Niet heroïsch bezongen als d'r Joep. Zeker niet in het dialect. Die taal bewierookt het verdriet en de vreugde. Verheft het, plaatst het op een voetstuk. Maar laat niet de vreugde, het verdriet zelf spreken. Het dialect wordt geïsoleerd door een krampachtig vasthouden aan een geromantiseerd verleden en een angstige afkeer van de onzekere toekomst. Het is goed dat mensen schuilen in hun taal, maar zich afkeren in de taal is een isolement.

De meerdere keuzes in de gedichten bij de declamatiewedstrijd werkt koesterend en ontdekkend. Goed voor de ontwikkeling van kinderen. Deze Kerkraadse aanpak is niet gangbaar in de rest van Limburg. Men kiest voor de duidelijkheid, het bekende, het gemakkelijke, het populaire. Waar je mee kunt scoren, wordt geroepen. En prompt lagen er 300.000 euro's op tafel voor een soap, met de bekende pulp-inhoud. Geschreven en geproduceerd door westerlingen. Met dit bedrag hadden we heel wat jaren het Kerkraadse dialectproject voor kinderen 'D'r kingerkalkloep' kunnen uitvoeren in heel Limburg. In dit pro-

ject komen kinderen een aantal woensdagmiddagen bijeen in de bibliotheek. De kinderen spelen rond wisselende thema's met dialect. In een werkmap bewaren ze hun verhalen, gedichten, opdrachten. Bij iedere activiteit is naast de taalexpressie een handenarbeidactiviteit. De werken worden tentoongesteld in de bibliotheek of dienen als decor van de declamatiewedstrijd. Ook worden programma's uitgevoerd samen met kunstenaars. Tevens is de plaatselijke voorronde van de Limburgse Declamatiewedstrijd van Veldeke opgenomen. Aanvankelijk werd het project uitgevoerd door medewerkers van de bibliotheek. Enkele plaatselijke schrijvers ondersteunden hen. Maar door geldgebrek werd 'D'r kingerkalkoep' voornamelijk het werk van vrijwilligers. Het vrijblijvende karakter is niet bevorderlijk voor de continuïteit. Hiervoor is een professionele aanpak nodig. Daarom moeten we naarstig op zoek naar financiële middelen.

De belangstelling van het onderwijs voor de dialectactiviteiten is gering. Er wordt regelmatig informatie naar de scholen gestuurd, maar er is nauwelijks support. Onlangs hebben we de basisscholen uitgenodigd voor een gesprek. Zes van de tien scholen reageerden via een contactpersoon. Naar de bijeenkomst kwamen 4 vertegenwoordigers. We bespraken het belang van de meertaligheid en de impulsen die van de scholen kunnen uitgaan. Een belemmering blijft het grote aanbod van allerlei activiteiten waarmee de scholen overspoeld worden. Om deze reden reageerde men op het lesboek 'Je eigen taal', ontwikkeld door het bureau Streektaal Nederlands-Limburg, Roermond afwijzend. Daarentegen wordt het Jeugdmagazine Veldeke met groot enthousiasme ontvangen. Het wordt bij gelegenheid van de kinderboekenweek gratis aan de scholen voor de groepen 7 en 8 verstrekt. In het blad wordt het thema van de boekenweek tweetalig behandeld. In de redactievergadering was er een discussie over de verhouding van Nederlands – dialect. Er zal een spanningsveld blijven tussen de eigentijdse toegankelijkheid en de taalkundige overlevering. De meerderheid van de redactie kiest voor het spel van de meertaligheid. Op die manier zetten we een stap in de goede richting om met andere streektaalen een plaats te kunnen krijgen in de landelijke kinderboekenweek. Hierin ligt een taak voor streektaalfunctionarissen om schrijvers, uitgevers en instanties te mobiliseren. 'Adjieë' van Ayse Gul kan een boekenweekgeschenk zijn. Of 'Houw Doe-ie' van de Brabantse Samira uit Pakistan. In Brabant woont nogal wat familie. Als kind zat ik al op de schommel van de speeltuin van de Efteling. Veel vakanties heb ik in de naburige provincie doorgebracht. Nog niet zo lang geleden doorkruiste ik het Brabantse land op de fiets. De taal klinkt me bekend in de oren. Ik zag ergens een spreuk aan een muur.

'Twee die soame sloape en eten worden deur dezelfde vlo gebeten'. De 'oa' klanken ik vanuit 't Limburgs. Net zoals ik eens op een fles Twents bier 'noaber' zag staan. 'Noaber', buurman. We zeggen het net zo. Natuurlijk als Groningers met

elkaar praten is dat voor een buitenstaander moeilijk te verstaan. Maar als diezelfde Groningers me deel laten nemen aan het gesprek, kan ik het volgen. Met mijn Brabantse familie heb ik heel wat uren doorgebracht. Gastvrijheid maakt taal vriendelijk en open.

“Ich hub d'r nieks van versjtange, mar iech ving 't sjoëen,” zei de mevrouw uit het ene taalgebied tegen de man uit het andere taalgebied.

De man begreep haar. Zonder 'soame te sloape en te ete door dezelfde vlo gebeten'. De taal.

Binnen het onderwijs maakt de stelling, dat er niet één maar meerdere intelligenties zijn, opgang. Voor een persoonlijke ontwikkeling moet gewerkt worden aan deze intelligenties. Een ruim lespakket is onontbeerlijk. Het ene vakgebied is stimulerend voor het andere. Wat kan de meertaligheid hiervoor allemaal betekenen. Met coöperatieve werkvormen, zoals mix en koppel (uitwisselen van kaartjes met dialect en standaardtaalwoorden en/of afbeeldingen) kan de eigen taal op spelenderwijs een plaats krijgen. Een verrijking voor het onderwijs. Schoolbesturen en begeleidingsdiensten. Hier ligt voor jullie een taak. Leerkrachten wees blij om ongecompliceerd, zonder druk van resultaten behalen, werkelijk te spelen met taal.

Meertaligheid.

Sjun dat vier ós versjtunt.

Adieë, how doe.

Afsluitingswoord

Dames en heren,

Het doet mij een genoegen deze derde streektaalconferentie te mogen afsluiten. Het was een indrukwekkende en leerzame dag, waar verschillende disciplines bij elkaar gekomen zijn om van gedachten te wisselen over de functie van het dialect. We hebben vandaag diverse argumenten voor alsook tegen gehoord, welke rol het dialect speelt primair thuis alsook secundair op school en welke gevolgen positief dan wel negatief ondervonden worden. Hoe u er ook tegenaan kijkt, het is van belang dat de diverse dialecten niet verloren gaan en dat we alles in het werk stellen dialecten springlevend te houden. En het onderwijs kan daarbij een belangrijke rol spelen want dialecten zijn niet alleen als taal maar toch ook omwille van de intrinsieke waarde een van onze belangrijkste vormen van immaterieel erfgoed.

Ik hoop dan ook dat mede door deze dag een bijzondere bijdrage is geleverd voor het opzetten van dialectenprojecten in het onderwijs. Als Provincie Zeeland zetten wij ons in om het culturele erfgoed in Zeeland te behouden en te ontsluiten voor het publiek. Dit is dan ook uitdrukkelijk vastgelegd in onze Cultuurnota en de diverse uitvoeringsnota's, waaronder de nota Immaterieel Erfgoed & Archieven.

Wij hechten grote waarde aan duurzaam omgaan met het erfgoed, zodat ook toekomstige generaties hiervan kunnen genieten. Het behoud van het dialect is hier een goed voorbeeld van.

Succesvolle projecten zoals de 'Zeeuwse Klapbank' en de 'Zwarte Dame' onderstrepen de behoefte die er bestaat om educatief om te gaan met het dialect. Ik hoop dan ook dat het thema 'dialect' structureel vorm krijgt binnen het onderwijs in Zeeland. Dit betekent een goede samenwerking tussen verschillende partijen alsook over onze grenzen heen kijken en vooral bij elkaar blijven komen en met elkaar ervaringen uitwisselen. Ik ben ervan overtuigd dat we veel van elkaar kunnen leren.

Conferenties zoals deze leveren daaraan een belangrijke bijdrage en leggen een basis voor structurele samenwerking. Ik wil dan ook een ieder bedanken voor zijn komst en inbreng die deze dag tot een succesvol einde heeft gebracht.

Hiermee sluit ik de conferentie.

Harry van Waveren, gedeputeerde van Zeeland.

